

VAKUUSJÄRJESTELY TUTKINTAVANKEUDEN VAIHTOEHTONA

Markku Juurikkamäki

10/2021

TIIVISTELMÄ

Markku Juurikkamäki: Vakuusjärjestely tutkintavankeuden vaihtoehtona

Opinnäytetyön muoto: Tutkimuksellinen

Julkisuusaste: Julkinen

Ohjaaja: Lehtori Antti Jääskeläinen

Tutkinto: Poliisi (ylempi AMK)

Tutkimuksen tarkoituksena on selvittää miten vakuusjärjestely sopisi tutkintavankeuden vaihtoehtoksi ja olisiko sen käyttöönotto kannattavaa. Käytännössä vakuusjärjestely tarkoittaa sitä, että henkilö voisi vapautua tutkintavankeudesta asettamalla rahallisen tai muun vakuuden vapautumisensa ehtona.

Tutkimuksen taustalla on tutkintavankeuden vaihtoehtojen tarve erityisesti siksi, että tutkintavankeuden tulisi aina olla viimesijainen keino esitutinnan ja oikeudenkäynnin turvaamiseksi. Lisäksi tutkintavankien määrät ovat olleet kasvussa ja rikosprosessin keskimääräisen pidentymisen myötä myös tutkintavankeusajat ovat pidentyneet. Näin ollen tutkintavankeudelle tulisi olla käytettävissä tehokkaita ja uskottavia, mutta samalla lievempiä vaihtoehtoja.

Tutkimusmenetelminä käytetään oikeusdogmaattista tutkimusmenetelmää eli lainoppia sekä laadullisiin tutkimusmenetelmiin kuuluvaa haastattelututkimusta. Tutkimuksen tietoperusta koostuu kansainvälisistä sopimuksista, voimassaolevasta lainsäädännöstä, korkeimman oikeuden ennakkoratkaisuista, lainvalmisteluasiakirjoista, oikeuskirjallisuudesta, vertailumaiden lainsäädännöstä sekä aiheeseen liittyvistä tutkimuksista. Kirjallisuuskatsausta täydennetään empiirisellä aineistolla, joka kerätään asiantuntijahaastatteluja käyttämällä. Tästä systemaattisesta kokonaisuudesta pyritään sitä tiivistämällä ja tulkitsemalla muodostamaan johtopäätöksiä ja tulkintakannanottoja.

Tutkimuksen perusteella tutkintavankeuden soveltamiseen liittyy haasteita esimerkiksi rikosprosessin karttamisvaaraa käytettäessä vangitsemisen erityisenä edellytyksenä. Vakuusjärjestely voisikin sopia yhdeksi vaihtoehtoksi juuri tällaisissa tapauksissa. Vakuusjärjestelyyn tutkintavankeuden vaihtoehtona liittyy kuitenkin erilaisia ongelmia, joista keskeisimpänä on pidettävä yhdenvertaisuutta. Vakuusjärjestelyyn liittyvistä ongelmista huolimatta se voisi tutkimuksen perusteella olla yksi käyttökelpoinen vaihtoehto tutkintavankeudelle. Nykyisen kehityksen jatkuessa vakuusjärjestelyn käyttöönottoa olisikin syytä arvioida uudelleen ja aiempaa perusteellisemmin.

Sivumäärä: 69 + 3 liitesivua

Tarkastuskuukausi ja vuosi: Lokakuu 2021

Avainsanat: Vakuus, vakuusjärjestely, tutkintavankeus, syyttömyysolettama, suhteellisuusperiaate

SISÄLLYS

1 JOHDANTO	3
1.1 Aiheen valinta ja rajaus	4
1.2 Tutkimuksen tarkoitus ja tavoite	6
1.3 Tutkimuskysymykset	6
1.4 Tietoperusta ja aiheeseen liittyvä tutkimus	7
2 VAPAUS PERUSOIKEUTENA.....	9
2.1 Perus- ja ihmisoikeuksien kehitys Suomessa	9
2.2 Perusoikeudet ja niiden rajoittaminen.....	10
3 TUTKINTAVANKEUS RIKOSPROSESSUAALISENA PAKKOKKEINONA.....	12
3.1 Pakkokeinojen käyttöä ohjaavia periaatteita.....	12
3.2 Tutkintavankeuden tarkoitus	15
3.3 Pidättämisen ja vangitsemisen edellytykset ennen tuomiota	16
3.3.1 Yleiset edellytykset	18
3.3.2 Erityiset edellytykset	18
3.4 Tuomitun vangitseminen	22
3.5 Tutkintavankeuden vaihtoehdot.....	23
3.5.1 Matkustuskielto	23
3.5.2 Tehostettu matkustuskielto	25
3.5.3 Tutkinta-aresti.....	27
4 TUTKINTAVANKEUDEN VAIHTOEHTOJEN TARVE	29
4.1 Tutkintavankien olosuhteet.....	29
4.2 Tutkintavankien määrän kasvu.....	30
4.3 Tutkintavankeuden viimesijaisuus ja siitä aiheutuvat haitat	31
5 VAKUUSJÄRJESTELY	32
5.1 Vakuusjärjestely määritelmänä.....	32
5.2 Vakuusjärjestelyn käsittely yhtenä tutkintavankeuden vaihtoehtona	33
5.3 Vakuusjärjestely Suomessa	35
5.4 Vakuusjärjestelyn käyttö kansainvälisesti.....	36
6 TUTKIMUS- JA ANALYYSIMENETELMÄT.....	38

6.1 Oikeusdogmaattinen tutkimus	38
6.2 Haastattelututkimus.....	40
6.3 Tutkimusaineiston käsittely ja analysointi	41
7 TUTKIMUKSEN TULOKSET.....	43
7.1 Tutkintavankeuden soveltamiseen liittyviä ongelmia	43
7.2 Tutkintavankeuden nykyiset vaihtoehdot.....	48
7.3 Vakuusjärjestelyyn liittyvät ongelmat.....	50
7.4 Vakuusjärjestelyn mahdollinen käyttöala.....	53
7.5 Hyödyt suhteessa ongelmiin	55
8 JOHTOPÄÄTÖKSET	56
8.1 Tutkimuksen eettisyys ja luotettavuus	56
8.2 Vastauksia tutkimuskysymyksiin	58
8.3 Ehdotuksia jatkotutkimukseksi	63
8.4 Loppusanat	63
LÄHTEET	65
LIITE 1: Haastattelukysymykset.....	70

1 JOHDANTO

"Näkeekö hallitus, että suomalaisessa oikeudenkäytössä amerikkalaisen mallin mukaan takuusummalla vapauden ehtona on käyttöä esimerkiksi pitkiksi venyvissä oikeudenkäynneissä vangittuna pitämisen sijaan?". (Aittoniemi, 2001.)

Edellä mainitun kysymyksen esitti eduskunnassa 20 vuotta sitten 24.lokakuuta 2001 tuolloinen kansanedustaja Sulo Aittoniemi. Aittoniemi perusteli kysymystään sillä, että tutkintavankeudelle ei tuolloin ollut käytössä muita vaihtoehtoja kuin matkustuskielto ja tutkintavankeusajat saattoivat olla hyvinkin pitkiä. Yksi lisävaihtoehto voisi olla mittavan takuusumman asettaminen, joka saattaisi tehotta jopa oikeudenkäyntiä vältteleviin tunnettuihin talousrikollisiin. Takuiden määrä riippuisi rikoksen törkeydestä ja vapaaksi päästämiseen sisältyvän riskin suuruudesta. Aittoniemikin myönsi kuitenkin, että järjestelmä ei olisi solidaarinen siinä mielessä, että "köyhän on vaikeampi saada kokoon takuusumma kuin ökyrikkaan".

Tässä opinnäytetyössä takuista puhuttaessa käytetään tästä eteenpäin käsitteitä *vakuus* ja *vakuusjärjestely*. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että rikoksesta epäilty voisi vapautua tutkintavankeudesta asettamalla rahallisen tai muunlaisen vakuuden vapautumisensa ehtona. Tutkimuksessa tullaan selvittämään, että kuinka toimiva tällainen järjestely olisi suomalaisessa oikeusjärjestelmässä.

Lähtökohtana tutkimuksessa ovat ihmis- ja perusoikeudet, jotka määrittelevät sen, että miten ja missä tilanteissa ihmisen yhtenä keskeisimpänä perusoikeutena pidettyä henkilökohtaista vapautta ylipäättään on mahdollista rajoittaa. Ihmis- ja perusoikeuksien merkitys on kasvanut Suomessa erityisesti vuodesta 1990 lähtien, jolloin Suomi ratifioi Euroopan ihmisoikeussopimuksen. Kyse on ollut eräänlaisesta käännekohdasta, jonka myötä koko suomalainen oikeuskulttuuri on eurooppalaistunut voimakkaasti.

Tutkimuksessa tullaan käsittelemään tämän kehityksen merkitystä ja sen vaikutuksia erityisesti vapautteen kohdistuviin pakkokeinoihin ja tutkintavankeutta koskevaan lainsäädäntöön. Keskeisimmin ihmis- ja perusoikeudet näkyvät syyttömyysolettamassa ja siinä, että tutkintavankeuden tulisi olla aina viimesijainen keino rikosprosessin turvaamiseksi. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että tutkintavankeudelle tulisi olla käytössä mahdollisimman paljon eri vaihtoehtoja. Yksi uusi vaihtoehto voisi olla kansainvälisesti yleisesti käytössä oleva vakuusjärjestely.

1.1 Aiheen valinta ja rajaus

Tuntuvin este opinnäytetyön tekijälle muodostuu aiheen valinnasta ja sitä välittömästi seuraavan aiheen rajaamisesta. Aiheen valinta koostuu kahdesta eri osasta. Ensin tulee valita ajankohtainen tai muuten perusteltu aihe, minkä jälkeen tekijän täytyy myös saada lukija vakuuttuneeksi siitä, että aihe tosiaan on sellainen. Aiheen valinnan jälkeen se täytyy rajata. Rajaamista voidaan pitää jopa jonkinlaisena elämän ja kuoleman kysymyksenä opinnäytetyön onnistumisen kannalta. Rajaukseltaan opinnäytteen tulee olla mieluummin "suppea ja syvä kuin laaja ja pinnallinen". (Hakala 2004, 31, 47, 62.)

Aiheen valinta ei ollut itsellenikään kovin helppoa. Jonkinlainen ajatus minulla oli siitä, että aihe voisi liittyä jollain tavalla vuonna 2019 Poliisiammattikorkeakoululle tekemääni AMK- opinnäytetyöhön. Työn nimi oli *"Tutkintavankeuslain uudistuksen vaikutukset vakavan ja järjestäytyneen rikollisuuden tutkintaan"*. Tutkimus koski lakiuudistusta, jonka yhteydessä tutkintavankien säilytysaikaa poliisin tiloissa lyhennettiin merkittävästi. Työssäni tutkin poliisin ja rikosseuraamusviraston näkökulmasta sitä, että kuinka tutkintavankien lyhyempi säilyttäminen poliisivankilassa vaikuttaa erityisesti vakavan ja järjestäytyneen rikollisuuden tutkintaan ja kuinka poliisi voisi tulevaisuudessa sopeutua uuteen tilanteeseen. Varsinkin kun tutkintavankien säilyttämisestä poliisivankilassa ollaan jollain aikavälillä luopumassa kokonaan.

Syitä tutkintavankeuslain uudistukselle olivat mm. Suomen saama kritiikki Euroopan neuvoston kidutuksen vastaiselta komitealta (CPT) tutkintavankien huonoista oloista poliisivankiloissa, tutkintavankien määrän kasvu sekä tutkintavankeuden ankaruus ja viimesijaisuus, pitkäkestoisena vapautta rajoittavana pakkokeinona. Myös eduskunnan oikeusasiamies on antanut moitteita liittyen tutkintavankien olosuhteisiin poliisivankiloissa. Lausuntojen mukaan poliisivankiloiden olot eivät ole riittävän hyvät, minkä lisäksi poliisin ollessa vastuussa samaan aikaan tutkintavankiin kohdistuvasta esitutkinnasta sekä hänen säilyttämisestään, on olemassa niin sanottu painostus- tai lahjomisvaara. (Juurikkamäki 2019.)

AMK- opinnäytetyöni tutkimustuloksissa kävi ilmi, että lakiuudistus on vaikuttanut erityisesti sellaisten rikosten tutkintaan mitä vakavampi rikos on kyseessä ja mitä enemmän rikoksessa on epäiltyjä. Vankiloiden mahdollisuudet pitää tutkintavankeja erillään ovat paljon pienemmät kuin poliisivankilassa. Tällöin esitutkinnan sotkemisen riski myös kasvaa. Toinen merkittävä vaikutus syntyy kustannuksista, jotka ovat seurausta poliisin työajan kulumisesta pitkiin kuulustelumatkoihin eri vankiloihin. Tutkintavankeja voidaan joutua sijoittamaan vankiloihin eri puolella Suomea, mikä puolestaan lisää entisestään kuulustelumatkoihin käytettävää aikaa. Tämä puolestaan voi pidentää esitutkinnan kestoa ja vaikuttaa myös sen laatuun. (Juurikkamäki 2019.)

Tutkimukseen osallistuneet poliisitaustaiset haastateltavat eivät juuri ymmärtäneet sitä, miksi rikostutkintaa oltiin hankaloittamassa tällaisella uudistuksella, jolla oli vielä varsin suuri merkitys vakavien rikosten tutkintaan. Toisaalta myönnettiin se, että poliisi ei asialle mahda mitään ja tähän on vain sopeuduttava. Opinnäytetyötä tehdessäni tutustuin kattavasti aiheeseen liittyvään materiaaliin ja luukiessani lakiuudistusta koskevia lainvalmisteluasiakirjoja sekä kidutuksen vastaisen komitean lausuntoja, ymmärsin itse lakiuudistuksen taustaa ja sen tarpeellisuutta paljon paremmin. Suomalainen lainsäädäntö on kehittynyt jo pidempään perus- ja ihmisoikeusmyönteisempään suuntaan ja samanlainen suuntaus tulee vääjäämättä jatkumaan myös tulevaisuudessa. Tutkintavankeuslain uudistus oli vain yksi osa tätä laajempaa kokonaisuutta.

Yksi keskeinen lähde AMK -opinnäytetyössäni oli Oikeusministeriön mietintö, joka koski tutkintavankeuden vaihtoehtoja ja järjestämistä (OM 5/2016.). Tutkintavankien säilyttämisen lisäksi siinä käsiteltiin erilaisia mahdollisia vaihtoehtoja, joita voitaisiin käyttää tutkintavankeuden sijaan. Lopulta mietinnössä ehdotettiin käyttöön otettavaksi kaksi uutta vaihtoehtoa, jotka olivat tehostettu matkustuskielto ja tutkinta-aresti.

Esitettyjen vaihtoehtojen lisäksi yhtenä uutena vaihtoehtona tutkintavankeudelle nostettiin esiin työryhmän toimesta myös vakuusjärjestely. Käytännössä tämä tarkoittaisi sitä, että rikoksesta epäilty voisi tiettyä rahasummaa tai muuta vakuutta vastaan päästä vapaalle rikosprosessin ajaksi sen sijaan, että hänet määrättäisiin tutkintavankeuteen. Entuudestaan tällainen järjestely oli itsellenikin tuttu lähinnä amerikkalaisista televisiosarjoista. Oli kuitenkin hieman yllättävää huomata, että kyseinen vaihtoehto on käytössä hyvinkin laajasti myös useissa Euroopan maissa. Oikeusministeriön työryhmässä vakuutta oli selvitetty vakavasti yhtenä vaihtoehtona ja tämä herätti myös oman mielenkiintoni aiheeseen.

Oikeusministeriön mietinnössä todetaan, että työryhmä on selvittänyt vakuuden käyttämistä tutkintavankeuden vaihtoehtona ja pohtinut mahdollisuuksia ottaa vakuus pakkokeinona käyttöön Suomessa. Työryhmä päätyi lopulta sille kannalle, että vakuuden käyttöala pakkokeinona mahdollisesti jäisi kapeaksi johtuen uusista tutkintavankeudelle määritetyistä vaihtoehdoista. Mietinnössä kuitenkin todettiin, että vakuuden mahdollista käyttöönottoa voidaan uudelleen harkita, kun tutkinta-arestista ja tehostetusta matkustuskiellosta on saatu riittävästi kokemuksia. Näiden kokemusten perusteella olisi helpompi arvioida myös vakuuden mahdollista käyttöalaa. (Oikeusministeriö 2016a, 8.) Käytännössä siis vakuuden käyttöönottoa ei vielä pidetty kannattavana, mutta mahdollisuus sille jätettiin auki ja sen jatkoselvittämistä kannatettiin.

1.2 Tutkimuksen tarkoitus ja tavoite

Tutkimukseni tarkoituksena on selvittää, että kuinka käyttökelpoinen vakuusjärjestely olisi tutkintavankeuden vaihtoehtona. Aihe on mielestäni erittäin ajankohtainen ja tärkeä. Tutkintavankeudelle on todettu olevan tarvetta etsiä vaihtoehtoja ja vakuusjärjestely voisi olla yksi näistä keinoista. Mielestäni aika on otollinen tutkia vakuusjärjestelyn käyttökelpoisuutta myös sen vuoksi, että uusimmat tutkintavankeuden vaihtoehdot tehostettu matkustuskielto ja tutkinta-aresti ovat olleet pakkokeinoissa nyt yli 2 vuotta. Tänä aikana näistä uusista pakkokeinoista on ehtinyt kertyä jo jonkin verran kokemuksia, mikä mahdollistaa puolestaan selvittää tarkemmin myös vakuuden mahdollista käyttöalaa tutkintavankeuden sijaan.

Olen itse työskennellyt pitkään erityisesti törkeiden huumausainerikosten tutkinnassa, jossa tutkintavankeus on paljon käytetty ja esitutinnan kannalta merkittävä pakkokeino. Laajat huumausainerikokkonaisuudet käsittävät yleensä lukuisia rikoksesta epäiltyjä ja tutkinta-ajat ovat myös kohtalaiten pitkiä. Varsinkin tutkinnan alkuvaiheessa on välttämätöntä saada pidettyä kanssaepäilty erossa toisistaan, jotta esitutkinta voidaan suorittaa tehokkaasti. Vakavissakaan rikoksissa ei kuitenkaan aina ole tarvetta eikä edellytyksiä pitää henkilöitä tutkintavankeudessa pitkiä aikoja esimerkiksi asian pääkäsittelyyn asti. Tällöin olisi hyvä kaikkien osapuolten kannalta, että käytettävissä olisi lievempiä pakkokeinoja tutkintavankeuden sijaan. Kuitenkin siten, että rikoksen esitutkinta, syyteharkinta tai tuomioistuinkäsittely eivät vaarantuisi.

Opinnäytetyön kirjoittamisen tavoitteena on kehittää oppimista sekä asiantuntijuuteen kehittymistä. Lisäksi sen tarkoituksena on kehittää ja osoittaa kykyä soveltaa tutkimustietoa ja käyttää valittuja menetelmiä työelämän ongelmien erittelyyn ja ratkaisemiseen. Aiheen valinta puolestaan voi vaikuttaa työuralla suuntautumiseen, joten on suositeltavaa valita sellainen aihe, jonka asiantuntijaksi haluaa kehittyä. (Haikansalo & Korander 2021, 4.) Tulen todennäköisesti myös tulevaisuudessa työskentelemään rikostutkinnan puolella, jolloin pakkokeinoja ja erityisesti tutkintavankeutta koskevan lainsäädännön tunteminen on erittäin tärkeää. Näin ollen valitsemallani aiheella ja tällä opinnäytetyöllä tulee olemaan konkreettista merkitystä oman ammattitaitoni kehittämisessä.

1.3 Tutkimuskysymykset

Tutkimusta aloittaessani johdin tekemästäni aiheen valinnasta ja rajauksesta seuraavan keskeisimmän tutkimuskysymykseni:

Miten vakuusjärjestely sopisi tutkintavankeuden vaihtoehdoksi ja olisiko sen käyttöönotto kannattavaa?

Etsiessäni vastausta pääkysymykseen, käytän seuraavia alakysymyksiä:

Mikä on tutkintavankeuden ja sitä koskevan lainsäädännön nykytila suhteessa ihmis- ja perusoikeuksiin?

Kuinka toimivia ovat nykyiset tutkintavankeuden vaihtoehdot ja onko tarvetta edelleen etsiä uusia vaihtoehtoja?

Minkälaista lainsäädäntöä vakuusjärjestelyä koskien on muissa Euroopan maissa?

Mitä ongelmia vakuusjärjestelyyn liittyy?

Mikä olisi vakuusjärjestelyn mahdollinen käyttöala ja mitä hyötyjä sillä olisi saavutettavissa?

1.4 Tietoperusta ja aiheeseen liittyvä tutkimus

Opinnäytetyön teoriaosuudessa esitellään työn tietoperusta. Teoriaosuutta voidaan kutsua myös kirjallisuuskatsaukseksi. Siinä tulee selvittää, että mitä aiheesta on jo kirjoitettu tai tuotettu aiemmin. Tietoperustan tehtävänä on ensinnäkin osoittaa, että opinnäytetyön tekijä tuntee aihealueen keskeisen tutkimuksen ja osaa myös suhteuttaa sen omaan aiheeseensa. Toiseksi teoreettinen viitekehys auttaa lukijaa ymmärtämään lukemaansa. (Haikansalo & Korander 2021, 17.) Opinnäytetyöni oikeustieteellinen tietoperusta on jaettu päälukuihin 2. - 5. ja sen lähdeaineisto koostuu voimassaolevasta lainsäädännöstä, lainvalmisteluasiakirjoista, oikeudellisista julkaisuista, kansainvälisistä sopimuksista, vertailumaiden lainsäädännöstä sekä aiheeseen liittyvistä tutkimuksista. Luvussa 6. esittelen opinnäytetyössä käytetyt tutkimus- ja analyysimenetelmät metodologista lähdeaineistoa käyttäen. Luku 7. sisältää tämän tutkimuksen tulokset ja luvussa 8. tuon esille tutkimuksen johtopäätökset.

Opinnäytetyön alkuvaiheessa kannattaa etsiä vähintään yksi perusteos, jota voidaan kutsua myös ydinlähteeksi. Ydinlähde tarjoaa paitsi monenlaisia hyviä viitteitä ja ajatuksia, myös ohjaa tekijäänsä uusien lähteiden jäljille. (Hakala 2004, 91, 99.) Tutkimusta tehdessä, käytössäni on ollut kaksi eräänlaista ydinlähdetä. Ensimmäinen on jo AMK -työssäni lähteenä käyttämäni Oikeusministeriön mietintö koskien tutkintavankeiden vaihtoehtoja ja järjestämistä (OM 5/2016). Mietinnössä on käsitelty suhteellisen laajasti tutkintavankeuden uusia vaihtoehtoja sekä vakuutta yhtenä vaihtoehtona tutkintavankeudelle. Sen yhteydessä on myös tehty kattavaa vertailua tutkintavankeuden vaihtoehtoista eri Euroopan maissa.

Toinen keskeinen lähde työssäni on Markku Fredmanin, Janne Kanervan, Matti Tolvasen ja Marko Viitasen uudistettu painos (2020) Esitutkinta ja pakkokeinot -kirjasta. Kyseessä on päivitetty painos esitutkinta- ja pakkokeinolainsäädännöstä ja siinä on hyödynnetty runsaasti uusinta tutkimus- ja oikeuskirjallisuutta sekä Korkeimman oikeuden ennakkopäätöksiä, tuomioistuinten ratkaisuja sekä lainvalvontaviranomaisten kannanottoja.

Itse vakuusjärjestelystä ja sen sopivuudesta Suomalaiseen oikeusjärjestelmään ei ole tietääkseni tehty vielä tutkimusta. Sen sijaan aihepiiriin liittyvää, ihmis- ja perusoikeuksiin sekä tutkintavankeuteen liittyvää tutkimustietoa on runsaasti saatavilla.

Fair trials on itsenäinen ja kansainvälinen järjestö, jonka tavoitteena on edistää jokaisen oikeutta oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin. Järjestö koostuu itsenäisistä asiantuntijoista ja se on osittain myös Euroopan komission rahoittama. Julkaisussaan *A measure of last resort? - the practice of pre-trial detention decision making in the EU* (suom. Viimeinen keino - Käytännöt tutkintavankeuden päätöksenteossa EU:ssa), se on tutkinut laajasti EU:n jäsenmaissa tutkintavankeuteen liittyviä käytäntöjä ja epäkohtia sekä tutkintavankeuden vaihtoehtojen käyttämistä. Tutkimuksen taustalla on se, että tutkintavankeuden tulisi tosiasiallisesti olla viimeinen keino rikosprosessin turvaamiseksi. Tämä ei kuitenkaan aina päde niin Euroopan unionin alueella kuin muuallakaan maailmassa eikä tutkintavankeuteen liittyviä tiukkoja ehtoja noudateta tutkimuksen mukaan siten kuin on tarkoitus. Vaikka laki turvaakin tutkintavankeuden viimesijaisuutta, prosessuaalista yhdenvertaisuutta ja kohtuullisuutta, havaittiin tutkimuksessa systemaattisia epäkohtia näiden periaatteiden kunnioittamisessa.

Matti Rekolan (2020) Yamk- opinnäytetyö koskien tehostettua matkustuskieltoa sisältää tutkimustietoa erityisesti tehostetun matkustuskiellon käyttöalasta suhteessa vangitsemisen erityisiin edellytyksiin. Lisäksi tutkimuksessa käsiteltiin mm. tehostetun matkustuskiellon tuloksellisuutta, aloitteellisuutta, päätöksentekoa sekä erilaisia haasteita, joita tehostetun matkustuskiellon osalta on noussut esiin sen voimassaoloaikana. Kokemukset tehostetusta matkustuskiellosta yhtenä tutkintavankeuden vaihtoehtona ovat niin ikään tärkeitä pohdittaessa mahdollista vakuusjärjestelyn käyttöalaa uutena vaihtoehtona tutkintavankeudelle.

Tässä opinnäytetyössä on käytetty sellaisenaan joitain kappaleita AMK -opinnäytetyöstäni. Kyseiset kappaleet ovat tunnistettavissa niiden yhteydessä olevasta lähdeviitteestä (Juurikkamäki 2019.) sekä alkuperäisestä lähdetiedosta.

Opinnäytetyön keskeisiä käsitteitä avataan tarkemmin teoriaosuuden eri luvuissa.

2 VAPAAUS PERUSOIKEUTENA

2.1 Perus- ja ihmisoikeuksien kehitys Suomessa

Opinnäytetyöni aihe liittyy laajemmin suomalaisen oikeuskulttuurin eurooppalaistumiseen, jonka myötä suomalainen lainsäädäntö on jo pitkään kehittynyt ihmis- ja perusoikeuksia painottavampaan suuntaan. Erityisen merkityksellisenä vuotena tässä kehityksessä voidaan pitää vuotta 1990, jolloin Suomi liittyi Euroopan ihmisoikeussopimukseen (EIS). Kyseessä ei ollut ensimmäinen Suomen ratifioima ihmisoikeussopimus, mutta sitä voidaan pitää ensimmäisenä vaiheena useiden muutosten sarjassa, jotka veivät Suomen oikeusjärjestelmää eurooppalaisempaan suuntaan. Samana vuonna korkeimman oikeuden presidentti Olavi Heinonen totesi tulevien vuosien kehityksestä lakimieslehdessä seuraavasti: "Ihmisoikeudet ovat avautumassa. Kansainvälisistä sopimuksista ja alan tutkijoiden korkeuksista ne ovat laskeutumassa myös suomalaisten lainkäyttäjien työpöydälle. Suomalainen oikeuslähdeoppi on saamassa uuden ulottuvuuden: ihmisoikeuseriaatteet. Ihmisoikeuksien kansainvälinen valvonta on ottamassa kosketuksia lainsäätäjään ja lainkäyttäjään. Kaiken tämän murroksen keskellä tavoite on selkeä: suomalaisen oikeuskulttuurin on mahdollisimman nopeasti sisäistettävä ihmisoikeusajattelu". (Heinonen & Lavapuro 2012, 7.)

Suomessa oli vuonna 1989 tullut juuri voimaan ensimmäinen esitutkinta- ja pakkokeinolaki. Ihmisoikeussopimukseen liittyminen kuitenkin aiheutti heti korjaustarpeita. Huomattavin ongelmakohta oli se, että tuolloin Suomessa oli mahdollista pitää henkilö kiinniotettuna ja pidätettynä jopa 13 vuorokautta ennen kuin asia oli saatettava tuomioistuimen harkittavaksi. Hyvää puolestaan uudessa pakkokeinolaissa oli tuolloin se, että ensimmäistä kertaa siihen kirjattiin kaksi keskeistä esitutkintaperiaatetta syyttömyysolettama ja vähimmän haitan periaate. Myös oikeudesta käyttää avustajaa esitutkinnassa säädettiin täsmällisemmin. (Fredman 2016, 20 - 22.)

Ihmisoikeussopimuksen ratifioimisen seurauksena, pakkokeinolaissa säädettyä enimmäispidätysaikaa jouduttiin lyhentämään neljään vuorokauteen (Fredman ym. 2020, 709). EIS:n 5 artiklassa, joka koskee henkilökohtaista vapautta, määrättiin, että pidätetty tai kiinniotettu on viipymättä saatettava tuomarin tai muun lain nojalla tuomiovaltaa käyttävän viranomaisen eteen. Ihmisoikeussopimuksen valvontaelimet olivat useissa ratkaisuisaan ottaneet kantaa siihen, että kuuden tai seitsemän päivän pidätysajat olivat rikkoneet 5 artiklan kohtuullisen ajan vaatimusta. Viidenkin päivän pidätysajat olivat hyväksyttäviä vain poikkeustapauksissa. Neljän päivän pidätysaika katsottiin tuolloin pisimmäksi sallituksi pidätysajaksi muissa kuin poikkeuksellisissa olosuhteissa. (HE 251/1989 vp, 4-5.) Käytännössä pitkäaikainen vapaudenmenetys katsottiin jo tuolloin niin ankaraksi pakkokeinoksi, että sen päättäminen tuli alistaa tuomioistuimelle mahdollisimman pian vapaudenmenetyksen alkamiseksi. Vuoden 1990 ihmisoikeussopimukseen liittymisen vaikutusta kuvaa hyvin se, että vuosina 1988 -

2013 pakkokeinolakiin kirjattiin yhteensä 52 muutosta. Käytännössä pakkokeinolakiin kohdistui koko tuon ajan jonkinlainen muutoshanke. (Fredman 2016, 20 - 26.)

Euroopan ihmisoikeussopimuksen ratifioimista voidaan pitää siis eräänlaisena käännekohtana. Suomen perusoikeusjärjestelmä oli aiemmin jäänyt jälkeen ihmisoikeusnormiston kehityksestä. Tämä koski niin turvattavien oikeuksien alaa kuin myös monissa tapauksissa yksittäisten oikeuksien sisältöä. Vuonna 1995 Suomessa toteutettiin perusoikeusuudistus, jossa uudistettiin perusoikeussäännöstö kokonaisuudessaan. Tämä uudistettu perusoikeussäännöstö siirrettiin myöhemmin perustuslakiin vuonna 1999. Uudessa perustuslaissa säädettiin täsmällisemmin ja selkeämmin esimerkiksi yhdenvertaisuudesta, tasa-arvosta ja vapausoikeuksista. (Hallberg 2013, 45, 47.)

Tutkintavankien olosuhteisiin ja kohteluun vaikutti erityisesti vuonna 2006 voimaan tullut vankeuslainsäädännön kokonaisuudistus. Kyse oli perustavanlaatuisesta lakikodifikaatiosta, jolla erilaiset vanhentuneissa laeissa, asetuksissa ja määräyksissä hajallaan olleet säännökset uudistettiin ja koottiin yhtenäisiksi laeiksi. Keskeiset lait olivat vankeuslaki (767/2005) ja tutkintavankeuslaki (768/2005). Ensimmäistä kertaa laissa säädettiin täsmällisemmin vankien ja tutkintavankien oikeuksista, velvollisuuksista ja perusoikeuksista siten, että ne vastasivat perustuslain ja ihmisoikeussopimusten asettamia vaatimuksia ja velvoitteita. Tutkintavankien kohteluun toivat erityisesti muutoksia syyttömyysperiaatteen huomioon ottaminen sekä kansainvälisten ihmisoikeusvelvoitteiden kirjaaminen kansalliseen lainsäädäntöön. Tällöin myös päätöksenteko tutkintavankien sijoittamisesta ja yhteydenpidonrajoittamisesta siirrettiin tuomioistuimelle. Lisäksi tutkintavankien säilyttämiselle poliisin tiloissa säädettiin ensimmäistä kertaa enimmäisaika. (Hartoneva ym. 2015, 9.)

2.2 Perusoikeudet ja niiden rajoittaminen

Perusoikeuksilla tarkoitetaan perustuslaissa säädettyjä yksilölle kuuluvia oikeuksia, joita voivat olla vain perustavanlaatuiset ja erityisen tärkeät oikeudet. Lisäksi niiden tulee olla yleisiä, kaikille periaatteessa yhdenvertaisesti kuuluvia oikeuksia. Ominaista niille on myös niiden muodollisesta perustuslaintasoisuudesta johtuva erityinen pysyvyys ja oikeudellinen luonne sekä korotettu muodollinen lainvoima. Perusoikeuksia voidaan muuttaa vain vaikeutetussa lainsäätämisyksessä ja näin ollen niillä on hierarkkisesti ylempi asema tavallisiin lakeihin nähden. (Hallberg 2013, 41.)

Vapaudesta perus- ja ihmisoikeutena säädetään Suomen perustuslaissa (11.6.1999/731) sekä Euroopan ihmisoikeussopimuksessa (Sops 85-86/1998). Suomen perustuslain 2 luvun 7§:n mukaan "jokaisella on oikeus elämään sekä henkilökohtaiseen vapauteen, koskemattomuuteen ja turvallisuuteen". Euroopan ihmisoikeussopimuksen 5.1 artiklassa puolestaan todetaan, että "jokaisella on oikeus vapauteen ja henkilökohtaiseen turvallisuuteen". Perusoikeussäännösten tarkoituksena on

yleisesti turvata ihmisarvon loukkaamattomuutta sekä yksilön vapautta ja oikeuksia. Vapaus on katsottu länsimaisissa oikeusvaltioissa määritelty keskeiseksi suojattavaksi oikeushyväksi. Henkilökohtainen vapaus merkitsee ihmisen fyysistä vapautta sekä hänen tahdonvapauttaan ja itsemääräämisoikeuttaan. (Fredman ym. 2020, 42, 58.)

Perusoikeuspykälät voidaan jakaa ehdottomiin, absoluuttisiin kieltoääntöihin sekä rajoitettavissa oleviin, yleisluonteisiin oikeuksiin. Ehdoton kieltoääntö on perustuslain 7.2§:n säännös, jossa kielletään kuolemanrangaistus, kiduttaminen ja ihmisarvoa loukkaava kohtelu. Useat oikeudet ovat kuitenkin sellaisia, että niitä voidaan tietyin edellytyksin rajoittaa tai niistä voidaan poiketa. Perusoikeuksilla katsotaan kuitenkin olevan tavallisesti eräänlainen ydinalue, eikä tällaisen ydinalueen rajoittaminen tule kysymykseen normaalioloissa. (Fredman ym. 2020, 54.)

Useammassa perusoikeuksia koskevassa pykälässä on niin sanottu lakivaraus. Tämä tarkoittaa sitä, että perusoikeutta voidaan rajoittaa lailla tietyssä tarkoituksessa ja tietyin edellytyksin (Fredman ym. 2020, 54). Perustuslain 7§:ssa, jossa säädetään oikeudesta elämään, henkilökohtaiseen vapauteen ja koskemattomuuteen, lakivaraus kuuluu seuraavasti:

"Henkilökohtaiseen koskemattomuuteen ei saa puuttua eikä vapautta riistää mielivaltaisesti eikä ilman laissa säädettyä perustetta. Rangaistuksen, joka sisältää vapaudenmenetyksen, määrää tuomioistuin. Muun vapaudenmenetyksen laillisuus voidaan saattaa tuomioistuimen tutkittavaksi. Vapautensa menettäneen oikeudet turvataan lailla"

Vuonna 1994 eduskunnan Perustuslakivaliokunta antoi mietintönsä perustuslakien perusoikeussäännösten muuttamisesta. Mietinnössä listattiin yleisiä perusoikeuksien rajoittamista koskevia vaatimuksia. Perusoikeuksien rajoittamisen tulee ensinnäkin aina perustua eduskunnassa säädettyyn lakiin ja rajoitusten on oltava myöskin täsmällisiä ja tarkkarajaisia. Rajoitusperusteiden tulee olla myös yleisesti hyväksyttäviä ja rajoittamisen tulee olla yhteiskunnallisen tarpeen vaatima. Lisäksi rajoitusten tulee olla suhteellisuusvaatimuksen mukaisia, eivätkä ne saa olla ristiriidassa Suomen kansainvälisten ihmisoikeusvelvoitteiden kanssa. Silloin kun perusoikeuksia rajoitetaan, on huolehdittava riittävästä oikeusturvajärjestelystä. (PeVM 25/1994, 5.). Oikeusturvajärjestelyiden merkitys korostuu varsinkin vapauten kohdistuvien perusoikeusrajoitusten ollessa kyseessä.

Euroopan ihmisoikeussopimuksen 5.1 artiklassa säädetään niistä hyväksyttävistä perusteista, joilla kansallisessa lainsäädännössä voidaan säätää viranomaisen suorittama vapaudenriisto sallituksi. Luettelo sisältää rikosprosessuaaliset perusteet, jolloin henkilö voidaan pidättää tai hänen vapautensa voidaan riistää. "Henkilö pidätetään tai hänen vapautensa riistetään lain nojalla hänen saattamiseen toimivaltaisen oikeusviranomaisen tutkittavaksi, milloin on syytä epäillä hänen syyllistyneen rikokseen tai jos katsotaan välttämättömäksi estää häntä tekemästä rikosta tai pakenemasta

teon jälkeen." EIS:n mukaan rikosprosessuaalinen vapaudenriisto edellyttää vähintään "perusteltua epäilyä" siitä, että henkilö on syyllistynyt rikokseen. (Fredman ym. 2020, 59.)

Euroopan ihmisoikeussopimuksen lisäksi vapautensa menettäneiden ihmisten oikeuksiin vaikuttavat keskeisesti Yhdistyneiden kansakuntien (YK) kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskeva yleissopimus (SopS 7-8/1976.) sekä YK:n yleiskokouksen vuonna 1984 hyväksymä kidutuksen ja muun julman, epäinhimillisen tai alentavan kohtelun vastainen yleissopimus (SopS 59-60/1989). Kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskevassa yleissopimuksessa säädetään, että kaikkia vapautensa menettäneitä henkilöitä on kohdeltava inhimillisesti ja heidän synnynnäistä ihmisarvoaan kunnioittaen. Lisäksi kansallisen vankeinhoitojärjestelmän on kohdeltava vankeja siten, että tavoitteena on heidän yhteiskunnallisen asemansa palauttaminen. (Hartoneva ym. 2015, 101.)

Tutkintavankeuslain sisältö vapautensa menettäneiden kohteluun liittyen noudattaa kansainvälisiä sopimuksia ja ihmisoikeuksia. Tutkintavankeuslain (23.9.2005/768) 1 luvun 4§:n mukaan

"tutkintavangin oikeuksia ei saa rajoittaa enempää kuin tutkintavankeuden tarkoitus, tutkintavankeudessa pitämisen varmuus ja vankilan järjestyksen säilyminen vaativat."

Samana luvun 5§:n mukaan

"tutkintavankeja on kohdeltava oikeudenmukaisesti ja heidän ihmisarvoaan kunnioittaen."

3 TUTKINTAVANKEUS RIKOSPROSESSUAALISENA PAKKOKOKEINONA

3.1 Pakkokeinojen käyttöä ohjaavia periaatteita

Rikosprosessin lähtökohtana voidaan pitää esitutkintalain (22.7.2011/805) 4 luvun 2§:ssä mainittua **syyttömyysolettamaa**, jonka mukaan "rikoksesta epäiltyä on kohdeltava esitutkinnassa syyttömänä". Syyttömyysolettama on voimassa koko rikosprosessin ajan, esitutkinnasta aina oikeudenkäynnin loppuun asti. (Halijoki 2001, 204.) Syyttömyysolettamaa tulee siis tulkita laajasti eikä suppeasti. Suppealla tulkinnalla tarkoitetaan epäillyn kohtelemista syyttömänä asian pääkäsitelyssä eli toisin sanoen todistustaakka henkilön osoittamiseksi syylliseksi, on asian syyttäjällä. Laajempi näkökulma tarkoittaa sitä, että epäiltyä on kohdeltava syyttömänä koko rikosprosessin ajan aina esitutkinnan alusta lähtien. (Martufi & Peristeridou 2020a, 1486.)

Esitutkintaperiaatteista syyttömyysolettamaa voidaankin pitää tärkeimpänä ja se on määritelty myös Euroopan ihmisoikeussopimuksessa (EIOS 6:2 art.) Tutkintavankeuden ja tutkintavangin kohtelun

osalta syyttömyysolettamaa on pidettävä keskeisenä periaatteena. Syyttömyysolettaman tarkoituksena on tutkintavangin lainmukaisen kohtelun lisäksi tarkoitus varmistaa, että tutkintavankeusajasta ei muodostu etukäteistä vankeusrangaistuksen suorittamista. (HE 252/2016 vp, 4.)

Syyttömyysolettamassa voidaan katsoa olevan kaksi eri aspektia, sisäinen ja ulkoinen. Sisäisellä tarkoitetaan sitä, että kuinka epäiltyä kohdellaan rikosprosessissa siihen osallistuvien eri tahojen, kuten poliisin, syyttäjän tai tuomareiden toimesta. Ulkoinen näkökulma taas käsittää sen, että kuinka epäiltyyn suhtaudutaan rikosprosessin ulkopuolella, esimerkiksi mediassa. Joissain tapauksissa nämä kaksi tasoa voivat myös sekoittua. Näin voi käydä esimerkiksi ulkopuolisen mielipiteen vaikuttaessa henkilöihin, jotka jollain tavalla ovat osallisena asian käsittelyssä. (FRA 2021, 26.)

Syyttömyysolettaman toteutuminen käytännössä ei ole itsestään selvää. Helsingin yliopiston tutkimuksessa Tutkintavankien olot ja oikeuksien toteutuminen (2017) tutkittiin keskeisiä tutkintavankeuteen liittyviä asioita tutkintavankien itsensä näkökulmasta. Tutkimuksen yksi keskeinen teema oli tutkintavankeuden olot ja tutkintavankien kohtelu. Tutkimuksen perusteella vain 14% tutkintavankeista vastasi kokevansa, että heitä on kohdeltu esitutinnan aikana syyttömänä. (Rantala ym. 2017, 123.) Syyttömyysolettaman toteutuminen sen puhtaassa muodossa voidaankin ajatella olevan vaikeaa, varsinkin siinä vaiheessa, kun epäilykset kohdistuvat tiettyyn henkilöön. Syyttömyysolettama tarkoittaa kuitenkin, että myös tällöin tutkinta on suoritettava siten, että vaihtoehtoisia tapahtumankulkuja tai muita epäilyjä ei suljeta pois, vaan ne otetaan tutkinnassa huomioon. (Niemi - Kiesiläinen 2000, 12-13.) Syyttömyysolettama ei myöskään muodosta estettä henkilön vapauteen kohdistuvien pakkokeinojen käytölle. Epäillyn oikeudet joutuvat väkisin väistymään painavien yhteiskunnallisten etujen niin vaatiessa. Syyttömyysolettama on kuitenkin merkittävä osa tapaukseen liittyvää harkintaa ja ajan kuluessa se saattaa muodostua jopa painavammaksi kuin rikosprosessuaalisen vapaudenriiston puolesta puhuvat seikat. (Halijoki 2001, 205.)

Syyttömyysolettaman toteutumista on haluttu vahvistaa ja yhtenäistää myös koko Euroopan Unionin alueella. Vuonna 2013 Euroopan komissio laati 5 eri direktiiviä sisältävän kokonaisuuden, joiden tavoitteena oli taata kaikille EU:n kansalaisille oikeus oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin, oikeus syyttömyysolettaman mukaiseen kohteluun sekä oikeus olla läsnä oikeudenkäynnissä. Pakettiin kuuluvan direktiivin mukaan turvataan, että kaikkia poliisi- ja oikeusviranomaisten kanssa tekemisissä olevia EU:n kansalaisia kohdellaan syyttöminä. Ehdotuspaketin taustalla oli se, että EU:n alueella käynnistetään joka vuosi yli 9 miljoonaa rikosoikeudenkäyntimenettelyä, mutta samaan aikaan EU:ssa ei kuitenkaan ole ollut yhteisiä oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin vähimmäisvaatimuksia. Tämä puolestaan on aiheuttanut sen, että eri maiden oikeusviranomaiset eivät ole olleet halukkaita luovuttamaan henkilöitä toisiin jäsenmaihiin. Näin ollen EU:n viranomaisyhteistyö ja erityisesti eurooppalainen pidätysmääräys ei ole toiminut niin tehokkaasti kuin on tarkoitettu. (Euroopan komissio 2013.)

Tutkintavankeuden kannalta keskeisinä periaatteina voidaan syyttömyysolettaman lisäksi pitää pakkokeinolaissa (22.7.2011/806) määriteltyjä rikosprosessuaalisia pakkokeinoja ohjaavia yleisiä periaatteita. Näitä periaatteita ovat suhteellisuusperiaate, vähimmän haitan periaate sekä hienotunteisuusperiaate.

Suhteellisuusperiaate on määritelty pakkokeinolain 1 luvun 2§:n mukaan seuraavasti:

"Pakkokeinoja saadaan käyttää vain, jos pakkokeinon käyttöä voidaan pitää puolustettavana ottaen huomioon tutkittavana olevan rikoksen törkeys, rikoksen selvittämisen tärkeys sekä rikoksesta epäillylle tai muille pakkokeinon käytöstä aiheutuva oikeuksien loukkaaminen ja muut asiaan vaikuttavat seikat."

Suhteellisuusperiaatteen toteutuminen käytännössä on kirjoitettu lakiin siten, että mitä ankarampi rikosepäily on kyseessä, sitä ankarampaa pakkokeinoja on mahdollista myös käyttää. Esimerkiksi vapauteen kohdistuvia pakkokeinoja kuten pidättämistä ja vangitsemista ei ole pääsääntöisesti mahdollista käyttää silloin kun rikoslaissa määritetty rangaistusmaksimi on alle 1 vuosi vankeutta, ellei kyse ole vangitsemisesta *identifiointitarkoituksessa tai kvalifioidusta paonvaarasta*. Näissäkin tapauksissa suhteellisuusperiaatteen voidaan katsoa voimakkaasti rajoittavan vangitsemisen soveltamista käytännössä. Vangitsemisen edellytyksiä käsitellään tarkemmin alaluvuissa 3.3 ja 3.4.

Harkittaessa esimerkiksi vangitsemista, on käytettävä kokonaisharkintaa, jolloin huomioon otettavaksi tulevat asian laatu, rikoksesta epäillyn tai tuomitun ikä ja muut henkilökohtaiset olot. Esimerkiksi alaikäisen pidättäminen tai vangitseminen on mahdollista vain, mikäli siihen on erittäin painavia perusteita. Toisaalta myös hyvin korkea ikä, sairaus, vammaisuus tai vaikkapa pienten lasten huoltajuus voivat olla sellaisia seikkoja joiden perusteella esimerkiksi matkustuskielto olisi soveliaampi pakkokeino (Fredman ym. 2020, 92 - 93.)

Suhteellisuusperiaatteen arviointi edellyttääkin etuvertailua. Tämä voi johtaa siihen, että sinänsä tarpeellisesta tai välttämättömästä keinosta on luovuttava, mikäli näkökohdat, jotka puhuvat pakkokeinon käyttöä vastaan, nousevat vertailussa painavammaksi. Kokonaisharkinnassa onkin erityisen tärkeää kiinnittää huomiota rikoksen vakavuuteen ja siihen nimenomaiseen perusoikeuden loukkaukseen, joka seuraa pakkokeinon käytöstä. (KKO 2019:99, HE 22/1994 vp 34 - 35.)

Suhteellisuusperiaatteen huomioimiseen liittyen keskeinen ennakkopäätös on korkeimman oikeuden ratkaisu 2019:99. Käräjäoikeus oli asiaan liittyen määrännyt huumausainerikoksesta ja törkeästä huumausainerikoksesta epäillyn pidettäväksi vangittuna myös esitutkinnan ja syyteharkinnan valmis-

tumisen jälkeen. Hovioikeus ei muuttanut käräjäoikeuden ratkaisua. Korkein oikeus perusti ratkaisunsa epäillyn vapauttamisesta erityisesti suhteellisuusperiaatteen huomioimiseen. Vangitseminen oli tällöin jatkunut jo lähes kaksi kuukautta ja tässä vaiheessa henkilön osalta katsottiin vangitsemisen edellytysten täyttyvän enää perusmuotoisessa huumausainerikoksessa. Korkeimman oikeuden mukaan vangitsemista ei siten voitu enää pitää perusteltuna huomioon ottaen rikoksen vakavuus, rikoksen selvittämisen tärkeys sekä henkilölle aiheutuva oikeuksien loukkaaminen. Näin ollen vangittuna pitämisen katsottiin olleen suhteellisuusperiaatteen vastaista.

Vähimmän haitan periaate on määritelty pakkokeinolain (22.7.2011/806) 1 luvun 3§:n mukaan seuraavasti:

"Pakkokeinon käytöllä ei kenenkään oikeuksiin saa puuttua enempää kuin on välttämätöntä käytön tarkoituksen saavuttamiseksi. Pakkokeinon käytöllä ei saa aiheuttaa kenellekään tarpeettomasti vahinkoa tai haittaa."

Pakkokeinoja käytettäessä on siis huolehdittava siitä, että niiden kohteeksi joutuvalla aiheutetaan mahdollisimman vahinkoa ja haittaa. Lisäksi on muistettava, ettei pakkokeinoja uloteta ajallisestikaan pidemmälle kuin sen tarkoituksen saavuttaminen välttämättä edellyttää. Pakkokeinolla ei saa myöskään olla rankaisullisia päämääriä vaan sen käyttö tulee rajoittaa ainoastaan prosessuaaliseen tarkoitukseen. (Fredman ym. 2020, 95.)

Hienotunteisuusperiaate on määritelty pakkokeinolain (22.7.2011/806) 1 luvun 4§:n mukaan seuraavasti:

"Pakkokeinoja käytettäessä on vältettävä aiheettoman huomion herättämistä ja toimittava muutenkin hienotunteisesti".

Samat edellä mainitut periaatteet ovat kirjattuna myös esitutkintalakiin (22.7.2011/805), jonka 4 luvussa määritellään esitutkintaperiaatteet sekä esitutkintaan osallistuvien oikeudet. Näiden periaatteiden lisäksi esitutkintalain 4 luku sisältää määritelmät tasapuolisuusperiaatteesta sekä oikeudesta olla myötävaikuttamatta rikoksensa selvittämiseen eli toisin sanoen itsekriminointisuoja.

3.2 Tutkintavankeuden tarkoitus

Tutkintavankeuden tarkoitus on tutkintavankeuslain (23.9.2005/768) 1 luvun 3§:n mukaan

"Turvata rikosprosessi esitutkinnasta tuomion täytäntöönpanoon saakka sekä estää rikollisen toiminnan jatkaminen."

Tutkintavankeuden tarkoitus on toisin sanoen varmistaa, että rikoksesta epäilty ei pääse pakoilemaan rikosprosessia eikä hän pääse jatkamaan rikollista toimintaa. Näiden lisäksi tutkintavankeudella pyritään estämään se, että rikoksesta epäilty ei pääse hävittämään ja sotkemaan todisteita tai painostamaan todistelutarkoituksessa kuultavia henkilöitä (Juurikkamäki 2019, 7; Helminen ym. 2014, 847.)

3.3 Pidättämisen ja vangitsemisen edellytykset ennen tuomiota

Kun poliisi ottaa rikoksesta epäillyn kiinni, voidaan häntä pitää kiinniotettuna enintään 12 tai 24 tuntia riippuen siitä täytyvätkö pidättämisen edellytykset. Vapaudenmenetystä voidaan tämän jälkeen jatkaa yli 24 tunnin pidättämällä henkilö, mikäli pidättämisen edellytykset täyttyvät. Kolmantena vuorokautena kiinniotosta, päällystöön kuuluvan virkamiehen on päätettävä puoleen päivään mennessä, että esittääkö hän rikoksesta epäiltyä vangittavaksi käräjäoikeudessa. Mikäli henkilöä esitetään vangittavaksi käräjäoikeudessa, on toimivaltaisen tuomioistuimen otettava asia käsittelyyn viimeistään 96 tuntia kiinniottohetkestä. Jos henkilöä ei esitetä vangittavaksi, on hänet päästettävä vapaaksi. (Pakkokeinolaki 22.7.2011/806; Fredman ym. 2020, 752, 787.)

Pidättämisen ja vangitsemisen edellytykset ovat käytännössä samat. Pakkokeinolain (22.7.2011/806) 2 luvun 5§:n mukaan

Rikoksesta todennäköisin syin epäilty saadaan pidättää, jos:

1) rikoksesta ei ole säädetty lievempää rangaistusta kuin kaksi vuotta vankeutta;

2) rikoksesta on säädetty lievempi rangaistus kuin kaksi vuotta vankeutta, mutta siitä säädetty ankarin rangaistus on vähintään vuosi vankeutta ja epäillyn henkilökohtaisten olosuhteiden tai muiden seikkojen perusteella on syytä epäillä, että hän:

a) lähtee pakoon taikka muuten karttaa esitutkintaa, oikeudenkäyntiä tai rangaistuksen täytäntöönpanoa;

b) vaikeuttaa asian selvittämistä hävittämällä, turmelemalla, muuttamalla tai kätkemällä todistusaineistoa taikka vaikuttamalla todistajaan, asianomistajaan, asiantuntijaan tai rikoskumppaniinsa; taikka

c) jatkaa rikollista toimintaa;

3) hän on tuntematon ja kieltäytyy ilmoittamasta nimeään tai osoitettaan taikka antaa siitä ilmeisesti virheellisen tiedon; tai

4) hänellä ei ole vakinaista asuntoa Suomessa ja on todennäköistä, että hän poistumalla maasta karttaa esitutkintaa, oikeudenkäyntiä tai rangaistuksen täytäntöönpanoa.

Kun henkilöä on syytä epäillä rikoksesta, hänet saadaan pidättää, vaikka epäilyyn ei ole todennäköisiä syitä, jos pidättämiseen on muuten 1 momentissa säädetyt edellytykset ja epäillyn pidättäminen on odotettavissa olevan lisäselvityksen vuoksi erittäin tärkeää.

Alle 15-vuotiaana tehdystä rikollisesta teosta epäiltyä ei saa pidättää.

Pakkokeinolain (22.7.2011/806) 2 luvun 11§:ssä puolestaan säädetään vangitsemisen edellytyksistä seuraavasti:

Tuomioistuin saa vangitsemisvaatimuksen esittämiseen oikeutetun virkamiehen vaatimuksesta määrätä rikoksesta todennäköisin syin epäillyn vangittavaksi 5 §:n 1 momentissa säädetyn edellytyksin.

Kun henkilöä on syytä epäillä rikoksesta, hänet saadaan vangita, vaikka epäilyyn ei ole todennäköisiä syitä, jos vangitsemiseen muuten on 5 §:n 1 momentissa säädetyt edellytykset ja vangitseminen, on odotettavissa olevan lisäselvityksen vuoksi erittäin tärkeää. Jos epäilty on vangittu tämän momentin nojalla, on häntä koskeva vangitsemisasiä käsiteltävä uudelleen siten kuin 3 luvun 11 §:ssä säädetään. Vangitsemisvaatimuksen tekijän pyynnöstä tuomioistuin voi siirtää vangitsemisasiän uudelleen käsittelyn syyteasiassa toimivaltaiselle tuomioistuimelle. Tuomioistuimen on heti ilmoitettava päätöksestään tälle tuomioistuimelle.

Rikoksesta todennäköisin syin epäilty, jonka luovuttamista Suomeen tullaan pyytämään, saadaan vangita, jos rikoksesta säädetty ankarin rangaistus on vähintään vuosi vankeutta ja jos epäillyn henkilökohtaisten olosuhteiden, luovuttamispyyntöön sisällytettävien rikosten määrän tai laadun taikka muiden vastaavien seikkojen perusteella on syytä epäillä, ettei hän saavu vapaaehtoisesti Suomeen syytetoimenpiteitä varten.

Alle 15-vuotiaana tehdystä rikollisesta teosta epäiltyä ei saa vangita.

Alle 18-vuotiasta epäiltyä ei saa vangita tai määrätä pidettäväksi edelleen vangittuna, elleivät painavat syyt sitä vaadi.

3.3.1 Yleiset edellytykset

Pidättämisen ja vangitsemisen edellytykset jaetaan yleisiin ja erityisiin edellytyksiin. Yleisten edellytysten osalta vaatimuksena on ensinnäkin, että käsillä on rikos, joka epäillään tehdyksi. Tämän jälkeen on arvioitava näytön taso, jolla henkilön epäillään syyllistyneen tutkittavana olevaan rikokseen. Näytön tasoja on kaksi. *Todennäköisin syin* - kynnys pitää sisällään tason, jonka mukaan henkilön todennäköisesti epäillään syyllistyneen kyseessä olevaan rikokseen. Tämän lisäksi todennäköisin syin pitää sisällään myös verekseltään rikoksen teossa tavatun. Tällaista verekseltään tavattua henkilöä voidaan epäillä todennäköisin syin korkeimmalla asteella. (Rantaeskola 2014, 48.) Todennäköisin syin -ilmaisuu tarkoittaa käytännössä sitä, että on todennäköisempää epäilyn osoittautuvan oikeaksi kuin vääräksi. Matemaattisesti ilmaistuna todennäköisyyden tulee olla tällöin yli 50 %. (HE 14/1985 vp, 16.)

Rikoksesta epäily on mahdollista määrätä pidätettäväksi ja vangittavaksi myös *syytä epäillä* -kynnysellä. Tämä on mahdollista, mikäli epäillyn pidättäminen tai vangitseminen on odotettavissa olevan lisäselvityksen vuoksi erittäin tärkeää. Käytännössä tämän tasoinen epäily edellyttää, että tutkivalla viranomaisella on mahdollista saada syyllisyyttä konkretisoivaa lisäselvitystä. (Rantaeskola 2014, 48.) Tällainen lisäselvitys voi koostua esimerkiksi avaintodistajien kertomuksista, rikospaikkatutinnan yhteydessä saatavasta näytöstä, muusta kriminaaliteknisistä todisteista tai muunlaisista asiantuntijalausunnoista. (Fredman ym. 2020, 775.)

3.3.2 Erityiset edellytykset

Mikäli todetaan, että yleiset edellytykset ovat olemassa, tulevat seuraavaksi pohdittavaksi niin sanotut erityiset edellytykset.

Yleisimmin tutkintavankeuteen määrätään niillä edellytyksillä, että henkilöä epäillään ensinnäkin rikoksesta, josta on säädetty vähintään *vuosi vankeutta* ja lisäksi on täyttyvä vähintään yksi niin sanotuista erityisistä vaaraedellytyksistä. Tällöin puhutaankin edellytysten täyttymisestä *säännönmukaisessa tapauksessa* (Fredman ym 2020, 776). Erityiset vaaraedellytykset tarkoittavat syytä epäillä, että epäillyn olojen tai muiden seikkojen perusteella "hän lähtee pakoon taikka muuten karttaa esitutkintaa, oikeudenkäyntiä tai rangaistuksen täytäntöönpanoa (*paonvaara*), vaikeuttaa asian selvittämistä hävittämällä, turmelemalla, muuttamalla tai kätkemällä todistusaineistoa taikka vaikuttamalla todistajaan, asianomistajaan, asiantuntijaan tai rikoskumppaniinsa (*sotkemisvaara*), taikka jatkaa rikollista toimintaa (*jatkamisvaara*)". (Halijoki 2001, 212.)

Nämä edellä mainitut erityiset vaaraedellytykset paonvaara, sotkemisvaara ja jatkamisvaara kytkeytyvät suoraan tutkintavankeuden tarkoitukseen, joka on siis turvata rikosprosessi ja estää rikollisen toiminnan jatkaminen. Mahdollinen vakuuden käyttöala tutkintavankeuden vaihtoehtona liittyy olennaisesti näihin vaaraedellytyksiin ja siihen, että kuinka hyvin vakuus sopii vaihtoehdoksi kulloinkin kyseessä olevan vaaran ollessa käsillä. Näin ollen käsittelen hieman tarkemmin näitä eri vaaraedellytyksiä.

Paonvaara. Pakkokeinojen käyttämisen tavoitteena on esitutinnan, syyteharkinnan, oikeudenkäynnin ja rangaistuksen täytäntöönpanon turvaaminen. Tämä tarkoittaa käytännössä sitä, että on pyrittävä estämään epäillyn pakeneminen ja rikosprosessin karttaminen. Arvioitaessa sitä, että onko henkilön kohdalla olemassa paonvaara, on tarkasteltava erityisesti hänen aiempaa käyttäytymistään. Mikäli henkilö on aina aikaisemmin saapunut vapaaehtoisesti tuomioistuimeen ja hänellä on kiinteät siteet asuinpaikkakunnalleen, voidaan paonvaaraa pitää suhteellisen vähäisenä. Vastaavasti, jos henkilö on aiemmin vältellyt esitutkintaa tai tuomioistuin käsittelyä, voidaan rikosprosessuaalista vapaudenriistoa pitää perusteltuna. (Halijoki 2001, 213.) Odotettavissa olevan vankeusrangaistuksen pituutta voidaan pitää myös yhtenä paonvaaran puolesta puhuvana seikkana. Yksin sitä ei voida kuitenkaan pitää perusteena karttamisvaaran täyttymisestä. Tällöinkin on huomiota kiinnitettävä myös epäillyn henkilökohtaisiin olosuhteisiin, kuten luonteenlaatuun, moraaliin, varallisuuteen, ammattiin, perhesuhteisiin, asuntoon, kansainvälisiin kontakteihin sekä yhteyksiin siihen maahan, jossa hän on syytettynä. (KKO 2020:16.)

Sotkemisvaara. Tutkintavankien säilyttämisen ja erillään pitämisen kannalta oleellinen erityinen edellytys on ns. sotkemisvaara, josta käytetään myös nimityksiä jälkienpeittäminen eli kolluusiovaara tai vaikeuttamisvaara. Sotkemisvaaran voidaan katsoa täytyvän, mikäli on syytä epäillä, että rikoksesta epäilty pystyisi vapaana ollessaan hävittämään tai kätkemään esinetodisteita, taikka vaikuttamaan sellaisiin henkilöihin, joita mahdollisesti kuullaan esitutkinnassa asian selvittämiseksi. (Juurikkamäki 2019, 9; Helminen ym. 2014, 830).

Todistusaineistoon kohdistuva sotkeminen voi käsittää todisteiden hävittämistä, turmelemista, muuttamista tai kätkemistä. Todistusaineisto voi taas koostua esineistä, omaisuudesta ja asiakirjoista. Kirjalliseen todistusaineistoon kohdistuvan sotkemisvaaran voidaan katsoa olevan käsillä siihen asti, kunnes se on saatu esitutkintaviranomaisen haltuun tai muuten turvattu. (Järmälä 2020, 69.) Esitutinnan sotkeminen käsittää todisteiden hävittämisen ohella myös muihin rikosprosessissa osallisena oleviin henkilöihin vaikuttamisen. Näitä henkilöitä voivat olla todistaja, asianomistaja, asiantuntija ja rikoskumppani. Vaikuttaminen voi pitää sisällään uhkailua, taivuttelua tai muunlaista manipulointia. Myös sopimukset valheellisesta kertomuksesta ovat mahdollisia. Joskus on mahdollista myös, että esimerkiksi asianomistajan lähipiiriä uhataan. (Juurikkamäki 2019, 9; Helminen ym. 2014, 830.)

Oikeuskirjallisuudessa on tuotu esiin, että sotkemisvaaraa arvioitaessa rikoksen vakavuus on yksi merkittävä tekijä. Yleisesti epäillyn intressin sotkea esitutkintaa vähäpätöisissä rikoksissa voidaan katsoa olevan vähäinen. Lisäksi sotkemisvaaran voidaan katsoa olevan käsillä vain, mikäli epäillyllä on tosiasiallinen mahdollisuus esitutkinnan sotkemiseen. Tällöin sotkemisvaara tulee pystyä osoittamaan myös konkreettisilla seikoilla. (Järmälä 2020, 62 - 63.)

Usein sotkemisvaaraa perustellaan sillä, että esitutkinta on edelleen kesken. Näin myös niissä tapauksissa, missä esitutkinnan voidaan todeta olevan loppuvaiheessa. Esitutkinnan keskeneräisyyttä pelkästään ei voida pitää kuitenkaan perusteena vangitsemisen jatkamiselle. Tuomioistuimen tai pidättämiseen oikeutetun virkamiehen on määrättävä vangittu vapautettavaksi heti kun vangitsemisen edellytykset eivät täyty. Tämä tarkoittaa sitä, että sotkemisvaaran käsillä oloa on arvioitava jatkuvasti. (Järmälä 2020, 64 - 65.) Sotkemisvaaraa arvioitaessa, huomiota on siis kiinnitettävä myös esitutkinnan vaiheeseen. Yleensä henkilön mahdollisuudet sotkea esitutkintaa pienenevät sitä mukaan kuin tutkintaa etenee (Halijoki 2001, 213). Vaikka useimmiten sotkemisvaara onkin esitutkinnan alussa suurimmillaan, on mahdollista, että joidenkin todisteiden merkitys paljastuu vasta myöhemmin rikosprosessin aikana. Myös kuultaviin henkilöihin vaikuttaminen saattaa paljastua vasta vaikkapa oikeudenkäynnin pääkäsittelyssä. (Juurikkamäki 2019, Helminen ym. 2014, 830.) Usein kyse on tapauksista, joissa on useita vastaajia ja joissa todisteiden hankkimisen ja vastaanottamisen voidaan todeta olevan vaikeita tehtäviä. Kyse voi olla vakavasta ja järjestäytyneestä rikollisuudesta, joiden yhteydessä on olemassa konkreettinen vaara todistajiin tai asianomistajaan kohdistuvasta vaikuttamisesta. (Järmälä 2020, 77.)

Jatkamisvaara tarkoittaa sitä, että on perusteltua syytä epäillä henkilön jatkavan vapaalla ollessaan rikollista toimintaa. Se eroaa siis paonvaarasta ja sotkemisvaarasta siten, että sen tarkoituksena on estää tulevia rikoksia. Pakkokeinolain valmistelutoissa on korostettu sitä, että kysymyksessä täytyy olla nimenomaan epäily rangaistavaksi säädetystä teosta eli rikoksesta ja rikollisen toiminnan jatkamisesta. Yleensä kysymykseen tuleekin juuri rikoskierteessä olevan henkilön rikollisen toiminnan katkaisemisesta. (Tolvanen & Kukkonen 2011, 219.) Jatkamisvaaraa arvioitaessa huomioon on otettava tekijän aikaisempi rikollisuus sekä rikosten nopea uusiminen. Jatkamisvaaraa ei kuitenkaan tule soveltaa pelkästään aiemman rikosrekisterin perusteella. Rikoskierteen katkaisemisen lisäksi katsotaan, että yleensä myös järjestäytyneen rikollisuuden osalta perusteen katsotaan täyttyvän. (Fredman ym. 2020, 779.)

Jatkamisvaaran osalta odotettavissa olevan rikollisuuden ei ole välttämätöntä olla saman laatuista, kuin se rikos, jonka perusteella henkilön vapaus aiotaan riistää. Esimerkiksi omaisuusrikoksesta epäilty voidaan pidättää/ vangita sillä perusteella, että hän uhkailujensa tai muun toiminnan perusteella suunnittelee väkivaltaista kostoja asian todistajalle. Myös muista rikoksiin liittyvät suunnitelmat

tai rikoksella hankitun omaisuuden kätkeminen myöhempää käyttöä varten voivat olla perusteena jatkamisvaaran täyttymiselle. (Fredman ym. 2020, 779.)

Pidättämisen ja vangitsemisen edellytykset voivat täytyä myös muissa kuin *säännönmukaisissa* tapauksissa. Tällaisia erityistilanteita ovat ensinnäkin niin sanotut *ylitörkeät rikokset*, joista ei ole säädetty lievempää rangaistusta kuin kaksi vuotta vankeutta. Tällaisissa tapauksissa on pidättäminen ja vangitseminen mahdollista ilman muita erityisiä vaaraedellytyksiä. Oikeuskirjallisuudessa on katsottu, että yleensä törkeissä rikoksissa voidaan katsoa olevan sotkemisvaara tai paonvaara, joten niitä ei tarvitse erikseen perustella. (Halijoki 2001, 212.)

Muihin kuin säännönmukaisiin tapauksiin lasketaan ylitörkeiden rikosten lisäksi tilanteet, joissa rikoksesta epäilty on tuntematon ja kieltäytyy antamasta tietoaan viranomaiselle tai henkilöllä ei ole vakinaista asuntoa Suomessa ja on todennäköistä, että hän poistumalla maasta karttaa esitutkintaa, oikeudenkäyntiä tai rangaistuksen täytäntöönpanoa. Tuntemattoman henkilön osalta kyse on hänen pidättämisestään *identifiointitarkoituksessa*. Tavoitteena vapauden riistämisellä on siis varmistaa oikea henkilöllisyys. Tämä vapaudenriistoperuste poistuu heti kun kohdehenkilön nimi ja oikea osoite on selvinnyt viranomaiselle. Käytännössä oikeat henkilötiedot varmistuvatkin usein jo kiinniotto- tai pidätysaikana, joten vangitseminen tällä perusteella on erittäin harvoin käytännössä tarpeellista. (Fredman ym. 2020, 780 - 782.)

Mikäli henkilöllä ei ole vakinaista asuinpaikkaa Suomessa ja on todennäköistä, että hän karttaa rikosprosessia, on käsillä *kvalifioitu paonvaara*, jota voidaan myös kutsua kvalifioiduksi karttamisvaaraksi. Tässä opinnäytetyössä käytetään tässä yhteydessä käsitettä *kvalifioitu paonvaara* ja yleisten vaaraedellytysten osalta käytetään käsitettä *karttamisvaara*.

Kvalifioidun paonvaaran kohdalla on huomattava, että rikosprosessin karttamisesta tulee olla todennäköisyysnäyttöä eikä sen perusteeksi riitä pelkästään se, että henkilö on ulkomaalainen. Korkein oikeus on ratkaisussaan (KKO 2014:29) todennut, että ulkomailla asuva saadaan pidättää ja vangita rangaistusasteikkoon katsomatta. Erityistä huomiota asiassa tulee kiinnittää siihen, että onko karttamisvaaran todennäköisyydestä olemassa konkreettista selvitystä. Lisäksi vähimmän haitan periaatteen ja suhteellisuusperiaatteen mukaisesti tulisi ottaa huomioon mahdollisuudet saada pidätetty tai vangittu takaisin Suomeen eri kansainvälisiä viranomaisyhteistyön muotoja käyttämällä. (Fredman ym. 2020, 781 - 782.) *Kvalifioitu paonvaara* eroaa siis aiemmin yleisten vaaraedellytysten yhteydessä mainitusta *karttamisvaarasta* siten, että se ei edellytä rikosta, josta on säädetty vähintään vuosi vankeutta ja lisäksi kvalifioidussa paonvaarassa pakenemisen tulee olla kokonaisharkinnan perusteella todennäköistä.

Huomioitavaa kuitenkin on, että todennäköisysselvityksen saaminen ulkomailla asuvien henkilöiden osalta voi olla haasteellista. Kyse voi olla henkilöistä, jotka ovat ensimmäistä kertaa käymässä Suomessa ja näin ollen selvityksen saaminen esimerkiksi heidän henkilökohtaisista olosuhteistaan ja muista merkityksellisistä seikoista, voi olla vähäisempää. (Järmälä 2020, 96.)

3.4 Tuomitun vangitseminen

Oikeudenkäynnin päätteeksi henkilö voidaan määrätä vangittavaksi tai pidettäväksi tutkintavankeudessa pakkokeinolain (22.7.2011/806) 2 luvun 12 §:ssä määritellyin seuraavin edellytyksin

"Tuomioistuimien saa syyttäjän tai vastaajalle rangaistusta vaatineen asianomistajan vaatimuksesta määrätä ehdottomaan vankeusrangaistukseen tuomitun vangittavaksi tai pidettäväksi edelleen vangittuna, jos:

1) tuomittu rangaistus on vähintään kaksi vuotta vankeutta;

2) tuomittu rangaistus on vähemmän kuin kaksi vuotta vankeutta mutta vähintään yksi vuosi vankeutta ja on todennäköistä, että tuomittu:

a) lähtee pakoon tai muuten karttaa rangaistuksen täytäntöönpanoa; tai

b) jatkaa rikollista toimintaa;

3) tuomittu rangaistus on vähemmän kuin yksi vuosi vankeutta ja:

a) tuomitulla ei ole vakinaista asuntoa Suomessa ja on todennäköistä, että hän poistumalla maasta karttaa rangaistuksen täytäntöönpanoa; tai

b) hänet on tuomittu yhdellä tai useammalla päätöksellä vankeusrangaistukseen useista lyhyin väliajoin suoritetuista rikoksista ja vangitseminen on tarpeen vakavuusasteeltaan samanlaisen rikollisen toiminnan jatkamisen estämiseksi.

Alle 18-vuotiasta tuomitua ei saa vangita tai määrätä pidettäväksi edelleen vangittuna, elleivät painavat syyt sitä vaadi.

Päätös tuomitun vangitsemisesta on voimassa, kunnes rangaistuksen täytäntöönpano alkaa tai muutoksenhakutuomioistuin toisin päättää"

Tuomitun vangitsemista koskevilla edellytyksillä keskeisenä perusteena on siten pidettävä henkilölle tuomittua ehdotonta vankeusrangaistusta. Muutoin vangitsemisen perusteet on porrastettu siten, että mikäli tuomittu rangaistus on vähemmän kuin 2 vuotta, on täyttyvä jonkin lisäedellytyksen. (Fredman ym. 2020, 801.) Pykälän erityisissä edellytyksissä mainitaan, että on oltava todennäköistä henkilön esimerkiksi karttavan tuomion täytäntöönpanoa tai jatkavan rikollista toimintaa. Näin ollen pelkkä epäily karttamisesta tai rikollisen toiminnan jatkamisesta ei riitä.

Kun henkilö on tuomittu vähintään kahden vuoden vankeusrangaistukseen, hänet voidaan siis määrätä vangittavaksi ilman muita erityisiä edellytyksiä. Tämä johtuu siitä, että tällaisissa tapauksissa henkilö on todettu asianmukaisessa oikeudenkäynnissä syylliseksi ja näin ollen hänen kohdallaan syyttömyysolettama ei ole enää voimassa. Vastaavasta tilanteesta on olemassa Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisu (B vastaan Itävalta, 28.3.1990), jonka mukaan asiaan ei vaikuta se, että henkilö on todettu syylliseksi vasta ensimmäisessä oikeusasteessa. Myöskään sillä ei ole merkitystä, että onko henkilö ollut vangittuna tuomion julistamiseen asti. Tässä tapauksessa asiassa on siten merkittävä ero esitutinnan aikana voimassa oleviin periaatteisiin, jolloin henkilöä tulee kohdella koko ajan syyttömyysolettaman mukaisesti. (Halijoki 2001, 216 - 217.)

3.5 Tutkintavankeuden vaihtoehdot

Tutkintavankeuden vaihtoehtoina on pakkokeinolaissa määritelty matkustuskielto, tehostettu matkustuskielto ja tutkinta-aresti.

3.5.1 Matkustuskielto

Matkustuskielto tarkoittaa pidättämisen tai vangitsemisen sijasta käytettävää rikoksesta epäillyn liikkumisvapauden rajoittamista. Sen tarkoitus on tiivistetysti estää rikollisen toiminnan jatkamisvaaraa, paonvaaraa tai esitutinnan sotkemisvaaraa. Se on siis varsinaista prosessuaalista vapaudenriistoa lievempi vaihtoehto ja sitä voidaankin luonnehtia vangitsemisen korvikkeeksi (vangitsemissurrogatiksi). (Fredman ym. 2020, 894.)

Matkustuskielto on vanhin tutkintavankeuden vaihtoehto ja se säädettiin lakiin jo 1980-luvulla. Tuolloin koettiin tarvetta säätää uusi pidättämistä ja vangitsemista korvaava pakkokeino, koska vangitsemisen tunnustettiin joissain tapauksissa, kuten erityisesti nuorten henkilöiden kohdalla, olevan kohtuutonta. Matkustuskiellon tarkoituksena oli alun perin liikkumisen vapautta rajoittamalla torjua vain paon vaaraa tai rikollisen toiminnan jatkamisvaaraa. (HE 14/1985, 44 - 45.)

Matkustuskiellon katsotaankin olevan luonteeltaan liikkumisvapauden rajoittamista eikä vapaudenriistoa. Euroopan ihmisoikeussopimuksen neljännen lisäpöytäkirjan liikkumisvapautta koskevan 2 artiklan osalta oikeuskirjallisuudessa on kuitenkin todettu, että rajatapauksissa ei aina ole kovinkaan yksinkertaista määritellä, että onko kyse vapaudenriistosta vai liikkumisvapauden rajoittamisesta. (Oikeusministeriö 2009, 124.)

Esitutinnan sotkemisvaaran osalta matkustuskiellon on katsottu olevan tehoton pakkokeino, koska sillä ei voida tosiasiallisesti estää rikoksesta epäiltyä hävittämästä todisteita tai muuten vaikeuttamasta esitutkintaa. Matkustuskiellon käyttämistä sotkemisvaaran torjumiseksi ei kuitenkaan haluttu vuoden 2014 pakkokeinolain uudistamisen yhteydessä enää sulkea pois, joten sen käyttöalaa laajennettiin koskemaan myös näitä tilanteita. (Fredman ym. 2020, 895.)

Koska matkustuskielto on pidättämisen ja vangitsemisen vaihtoehtona käytetty pakkokeino, kytkeytyvät myös niiden edellytykset olennaisesti toisiinsa. Matkustuskiellosta ja sen edellytyksistä on säädetty pakkokeinolain (22.7.2011/806) 5 luvun 1§:ssa:

"Rikoksesta todennäköisin syin epäilty saadaan määrätä pidättämisen tai vangitsemisen sijasta matkustuskieltoon, jos rikoksesta säädetty ankarin rangaistus on vähintään vuosi vankeutta ja epäillyn henkilökohtaisten olosuhteiden tai muiden seikkojen perusteella on syytä epäillä, että hän:

1) lähtee pakoon taikka muuten karttaa esitutkintaa, oikeudenkäyntiä tai rangaistuksen täytäntöönpanoa;

2) vaikeuttaa asian selvittämistä hävittämällä, turmelemalla, muuttamalla tai kätkemällä todistusaineistoa taikka vaikuttamalla todistajaan, asianomistajaan, asiantuntijaan tai rikoskumppaniinsa; tai

3) jatkaa rikollista toimintaa.

Alle 15-vuotiaana tehdystä rikollisesta teosta epäiltyä ei saa määrätä matkustuskieltoon."

Matkustuskiellon sisällöstä puolestaan säädetään pakkokeinolain (22.7.2011/806) 5 luvun 2§:ssa. Sen mukaan matkustuskieltoon määrätty voidaan velvoittaa:

"1) pysymään päätöksessä mainitulla paikkakunnalla tai alueella;

- 2) pysymään poissa tietyltä päätöksessä mainitulta alueelta tai olemaan liikkumatta siellä;
- 3) olemaan tiettyinä aikoina tavattavissa asunnossaan tai työpaikallaan;
- 4) ilmoittautumaan tiettyinä aikoina poliisille tai Rajavartiolaitokselle;
- 5) oleskelemaan laitoksessa tai sairaalassa, jossa hän ennestään on tai johon hänet otetaan;
- 6) olemaan ottamatta yhteyttä 1 §:n 1 momentin 2 kohdassa tarkoitettuun henkilöön; tai
- 7) luovuttamaan passinsa ja matkustusasiakirjaksi hyväksyttävän henkilökorttinsa poliisille tai Rajavartiolaitokselle.

Matkustuskieltopäätöksessä voidaan kuitenkin antaa lupa poistua siinä määrätyltä paikkakunnalta tai alueelta työssäkäyntiä varten tai muusta siihen rinnastettavasta syystä."

Matkustuskielto ei luonnollisesti voisi toimia, ellei sen rikkomista olisi sanktioitu. Matkustuskiellon tehosteena on, että matkustuskieltoon määrätty voidaan pidättää tai vangita sen rikkomisesta. Perusteena voi olla siis paon valmisteleminen, asian selvittämisen vaikeuttaminen ja rikollisen toiminnan jatkaminen. (Fredman ym. 2020, 895.)

3.5.2 Tehostettu matkustuskielto

Vuoden 2019 alusta tuli voimaan uusi lakimuutos, jonka mukaan tuomioistuimien voi määrätä rikoksesta epäillyn vangitsemisen tai vangittuna pitämisen sijaan myös teknisin välinein valvottuun matkustuskieltoon eli tehostettuun matkustuskieltoon (PKL 5:1a). Tehostettuun matkustuskieltoon voidaan määrätä, mikäli matkustuskieltoa pidetään riittämättömänä pakkokeinona karttamisvaaran, vaikeuttamisvaaran tai jatkamisvaaran torjumiseksi. (Fredman ym. 2020, 898 - 899.)

Tehostetun matkustuskiellon määräämisen edellytyksenä on pakkokeinolain mukaan (22.7.2011/806) lisäksi, että:

- "1) rikoksesta säädetty ankarin rangaistus on vähintään vuosi vankeutta;

2) vangittavaksi vaadittu tai tutkintavanki suostuu matkustuskiellon toimeenpanoon tehostettuna ja sitoutuu noudattamaan matkustuskieltopäätöksessä asetettavia velvollisuuksia;

3) vangittavaksi vaaditun tai tutkintavangin henkilökohtaisten olosuhteiden ja muiden seikkojen perusteella voidaan pitää todennäköisenä, että hän noudattaa hänelle asetettavia velvollisuuksia. (PKL 5:1a.)"

Käytännössä siis tehostetun matkustuskiellon määrääminen edellyttää vuoden rangaistusmaksimin lisäksi vapaaehtoisuutta ja todennäköisyyttä siitä, että henkilö tosiasiallisesti myös noudattaa hänelle annettua määräystä.

Matti Rekolan (2020) tehostettua matkustuskieltoa koskevan tutkimuksen perusteella tehostettu matkustuskielto koettiin erityisen käyttökelpoisena pakkokeinona estämään karttamisvaaraa tai jatkamisvaaraa. Jatkamisvaaran osalta se koettiin toimivaksi pyrittäessä katkaisemaan rikoskierteitä varsinkin silloin kun asia koski suhteellisen lievää rikollisuutta. Yleisimpinä esimerkkeinä tällaisista rikossarjoista mainittiin erilaiset internetissä tehtävät petokset sekä muut lievemmat omaisuusrikokset. Tällaisissa tapauksissa on aiemmin jouduttu usein käyttämään tutkintavankeutta jatkamisvaaran torjumiseksi. Vangitsemisen käyttäminen lievissä rikoksissa ei kuitenkaan ole välttämättä suhteellisuusperiaatteen mukaista. Näin ollen lievempänä ja tehokkaana keinona tehostettu matkustuskielto koettiin erittäin toimivaksi. Lievempien rikoskierteiden lisäksi tehostettu matkustuskielto nähtiin toimivana vaihtoehtona puuttua myös lähisuhdeväkivaltaan ja vainoamistyyliin uhkatilanteisiin. Tällaisissa tapauksissa yleensä käytetty perinteinen lähestymiskiello koettiin useissa tapauksissa hyvin toimimattomaksi ratkaisuksi. Huomioitavaa kuitenkin on, että tehostettu matkustuskielto ei sovellu läheskään kaikkiin lähestymiskiellon määräämiseen edellytykset täyttävissä tilanteisiin. Sotkemisvaaraa tehostettu matkustuskielto ei pysty tosiasiallisesti estämään. Haastateltujen tutkinnanjohtajien mielestä tärkeämpää on kuitenkin pakkokeinon oikea-aikainen käyttö, kuin sen taustalla oleva erityinen edellytys. Esimerkiksi alussa vangitsemisen perusteena voi olla sekä sotkemisvaara, että jatkamisvaara. Esitutinnan alkuvaiheen jälkeen sotkemisvaara voi kuitenkin poistua hyvinkin nopeasti. Tällöin jäljelle jää jatkamisvaara, johon tehostettu matkustuskielto taas voisi hyvinkin sopia. (Rekola 2020, 38 - 40.)

Tehostetun matkustuskiellon tuloksellisuuden ja toimivuuden osalta kokemukset olivat Rekolan tutkimuksen mukaan ristiriitaisia. Osa tehostettua matkustuskieltoa käyttäneistä tutkinnanjohtajista koki, että sen käyttö oli ollut erittäin tuloksellista ja toiminut siten kuin oli tarkoitettu. Käytännössä siis tehostettua matkustuskieltoa oli noudatettu eikä sen ehtoja oltu rikottu. Näissä tapauksissa myös pakkokeinon käytöllä oli saavutettu, sillä tavoiteltu asia, kuten esimerkiksi rikoskierteen katkaiseminen. Eräällä tutkinnanjohtajalla oli kuitenkin päinvastaisia kokemuksia. Hänen kohdallaan suurempi

osa oli jättänyt noudattamatta tehostetun matkustuskiellon ehtoja, kuin noudattanut niitä. Näin ollen nämä henkilöt jouduttiin määräämään tutkintavankeuteen. (Rekola 2020, 43 - 44.)

Kokonaisuudessaan tehostetun matkustuskiellon koettiin kuitenkin toimivan kohtalaisen hyvin ja sitä pidettiin myös poliisin puolesta hyvänä lisävaihtoehtona vangitsemisen ja perusmuotoisen matkustuskiellon väliin. Se antaa myös pakkokeinon kohteelle mahdollisuuden muuttaa omaa käyttäytymistään välttääkseen tutkintavankeuden erityisesti rikoskierteen katkaisemiseksi. Yksi kehittämisen kohde olisi tehostettuun matkustuskieltoon liittyvä päätöksenteko. Tällä hetkellä tehostetusta matkustuskiellosta päättää aina tuomioistuin. Poliisi ei pysty siis tekemään päätöstä asiasta, mutta voi vangitsemisvaatimuksen yhteydessä hyväksyä tehostetun matkustuskiellon käyttämisen tutkintavankeuden vaihtoehtona. Poliisin puolelta tällaista päätöksentekomenettelyä pidettiin epäonnistuneena, mutta se on omiaan kaventamaan myös tuomioistuimen tosiasiallista harkintavaltaa. Tutkimuksen yhteydessä haastatellut tutkinnanjohtajat kokivatkin, että tehostettuun matkustuskieltoon liittyvä päätöksentekotasoa voisi hyvin olla poliisilla. Yhtenä vaihtoehtona esitettiin myös mallia, jossa poliisi voisi tehdä päätöksen tehostetusta matkustuskiellosta, mutta kohdehenkilö voisi halutessaan viedä asian tuomioistuimen ratkaistavaksi. (Rekola 2020, 45 - 46, 61.)

3.5.3 Tutkinta-aresti

Vuoden 2019 alusta pakkokeinolakiin lisättiin tehostetun matkustuskiellon lisäksi myös toinen tutkintavankeuden vaihtoehto, tutkinta-aresti. Kyseinen pakkokeino on säädetty laissa vaihtoehdoksi aiemmin tämän opinnäytetyön alaluvussa 3.5 mainitulle tuomitun vangitsemiselle tai vangittuna pitämiseksi. Tutkinta-arestin tarkoituksesta ja edellytyksistä on säädetty pakkokeinolain (22.7.2011/806) 2 luvun 12a §:ssä.

Vangitsemisen ja vangittuna pitämisen sijasta tuomittu voidaan 12 §:n 1 momentin 2 ja 3 kohdassa tarkoitetuissa tilanteissa määrätä tutkinta-arestiin, jos 5 luvun 1 §:ssä tarkoitettu matkustuskielto on riittämätön pakkokeino. Vapaana oleva vastaaja saadaan määrätä tutkinta-arestiin vain syyttäjän tai vastaajalle rangaistusta vaatineen asianomistajan vaatimuksesta. Tuomioistuin saa omasta aloitteestaan määrätä vangitun tai vangittavaksi vaaditun vangitsemisen sijasta tutkinta-arestiin.

"Tutkinta-arestiin määräämisen edellytyksenä on, että:

1) tuomittu suostuu tutkinta-arestin toimeenpanoon ja sitoutuu noudattamaan tutkinta-arestia koskevassa ratkaisussa asetettavia velvollisuuksia;

2) tuomitun henkilökohtaisten olosuhteiden ja muiden seikkojen perusteella voidaan pitää todennäköisenä, että tuomittu noudattaa hänelle asetettuja velvollisuuksia.

Harkitessaan tutkinta-arestiin määräämistä tuomioistuimen on otettava huomioon asian käsittelyn yhteydessä esitetty selvitys:

- 1) tuomitun henkilökohtaisista olosuhteista ja muista vastaavista seikoista;*
- 2) tuomitun asunnon tai muun asumiseen soveltuvan paikan soveltuvuudesta tutkinta-arestin toimeenpanoon;*
- 3) tuomitun tarpeesta liikkua asunnon tai muun asumiseen soveltuvan paikan ulkopuolella.*

Tutkinta-aresti toimeenpannaan tuomitun asunnossa tai muussa asumiseen soveltuvassa paikassa 12 d §:ssä tarkoitetulla tavalla valvottuna." (PKL 2:12 a§.)

Käytännössä tutkinta-aresti on tarkoitettu vaihtoehdoksi tilanteille, joissa henkilö on jo tuomittu rikoksesta, mutta tuomio ei ole lainvoimainen. Tällöin voitaisiin vangittuna pitämisen sijaan määrätä henkilö tutkinta-arestiin odottamaan lainvoimaista tuomiota. Keskeisenä edellytyksenä on tuomitun vapaaehtoisuus ja se, että hän todennäköisesti myös sitoutuisi noudattamaan tutkinta-arestia koskevassa ratkaisussa hänelle asetettuja velvollisuuksia.

Tutkinta-arestin sisällöstä säädetään pakkokeinolain (22.7.2011/806) 2 luvun 12 b §:ssä. Sen mukaan

"Tutkinta-arestiin määrätty velvoitetaan pysymään asunnossaan tai muussa asumiseen velvoitetussa paikassa vähintään 12 ja enintään 22 tuntia vuorokaudessa. Velvoite tulee pääsääntöisesti ajoittaa kello 21:n ja kello 6:n väliseksi ajaksi. Tutkinta-arestiin määrätty velvoitetaan lisäksi 12 d §:ssä tarkoitettuun tekniseen valvontaan."

Koska tutkinta-arestia koskevassa pykälässä viitataan tuomitun vangitsemista koskevan pakkokeinolain 2 luvun 12 §:n 1 momentin kohtiin 2 ja 3, rajoittuu tutkinta-arestin käyttö vain sellaisiin tapauksiin, joissa henkilölle on tuomittu alle 2 vuotta vankeutta. (Fredman ym. 2020, 801 - 802.)

Rikoslain (19.12.1889/39) 6 luvun 13§ mukaan tutkinta-aresti ja tehostettu matkustuskielto on katsottu rinnastettaviksi osittain tutkintavankeuteen. Näin ollen aika, jonka rikoksesta epäilty olisi määrättyinä näihin vaihtoehtoihin, voitaisiin vähentää täytäntöön pantavasta ehdottomasta vankeusrangaistuksesta siten, että kaksi päivää tehostetussa matkustuskiellossa tai tutkinta-arestissa vastaa yhtä päivää tutkintavankeutta.

4 TUTKINTAVANKEUDEN VAIHTOEHTOJEN TARVE

Tutkintavankeudelle on todettu useissa eri yhteyksissä olevan tarve etsiä vaihtoehtoja. Syitä tähän on useita ja ne ovat osin yhtenevät verrattuna syihin, jotka vaikuttivat viimeisimpään tutkintavankeuslain uudistukseen. Keskeisimmät vaikuttavat tekijät ovat tutkintavankien heikot olosuhteet etenkin poliisivankiloissa, tutkintavankien määrän nopea kasvaminen, vankeinhoidon kasvavat kustannukset sekä tutkintavankeuden viimesijaisuus ja siitä koituvat erilaiset haitat.

4.1 Tutkintavankien olosuhteet

YK:n vankeinhoidon vähimmäissääntöjen mukaan tutkintavankina voidaan pitää henkilöä, joka on rikosepäilyn tai syytteen johdosta pidätetty tai vangittu ja jota pidetään säilössä poliisin ylläpitämissä säilytystiloissa tai tutkintavankilassa. Näin ollen tutkintavankeja, joita ei ole vielä tuomittu, tulee myös pitää syyttöminä ja heitä tulee kohdella sen mukaisesti. YK:n vankeinhoidon vähimmäissäännöissä on selostettuna tarkemmin tutkintavankeuteen liittyvistä erityisjärjestelyistä ja heille järjestettävistä olosuhteista. Tutkintavangit on ensinnäkin pidettävä erillään rangaistusvangeista ja heillä tulee olla mahdollisuus nukkua omissa huoneissaan. Heille tulee järjestää myös mahdollisuus työntekoon tutkintavankeuden aikana tai heille tulee järjestää muuten mahdollisuus mielekkääseen toimintaan sellinä ulkopuolella vähintään 8 tunnin ajan päivässä. Lisäksi tutkintavangeilla tulisi olla oikeus omiin vaatteisiinsa, erilaisiin itse hankittuihin ajanvietetarpeisiin sekä esimerkiksi oman lääkärin tapaamiseen. Erityisen tärkeää on turvata tutkintavangin oikeus oman puolustuksensa järjestämiseen ja oikeusavustajansa tapaamiseen ilman, että poliisi tai laitoksen henkilökunta kuuntelee heidän välisään keskusteluja. (Hartoneva ym. 2015, 296.)

Tutkintavankeuslain uudistukseen ja siihen, että tutkintavankien säilyttämisaikaa poliisin tiloissa lyhennettiin, vaikutti erityisesti Suomen saamat moitteet tutkintavankien riittämättömistä olosuhteista poliisivankiloissa. Euroopan neuvoston kidutuksen ja epäinhimillisen kohtelun tai rangaistuksen estämiseksi toimiva komitea (CPT) on useisiin eri Suomessa tehtyihin tarkastuskäynteihin perustuvassaan selonteossa kiinnittänyt huomiota poliisivankiloiden huonoihin olosuhteisiin. Myös yhdistyneiden kansakuntien kidutuksen vastainen komitea (Committee against torture, CAT) kehoitti Suomea muuttamaan lainsäädäntöä siten, että tutkintavankien säilytysaikaa poliisin tiloissa lyhennettäisiin. (Juurikkamäki 2019, 11 - 10; HE 252/2016 vp, 6.)

Olosuhteiden osalta CPT:n selonteossa kiinnitetään erityistä huomiota ulkoilumahdollisuuksien vähäisyyteen sekä rajoitettuun mahdollisuuteen saada terveydenhuoltopalveluita. Myös eduskunnan oikeusasiamies on kiinnittänyt huomiota poliisivankiloiden huonoon kuntoon. EOA on todennut, että poliisivankiloiden ulkoilu ja -tapaamistilat ovat olleet puutteelliset tai joissain tapauksissa jopa puuttuneet kokonaan. (Juurikkamäki 2019, 12; HE 252/2016 vp, 6.)

CPT kävi viidennellä tarkastuskäynnillään Suomessa 2014. Tarkastuskäynnin yhteydessä CPT vieraili mm. seitsemällä eri poliisilaitoksella sekä neljässä vankilassa. Käynnin aikana komitea ei kuullut väitteitä vapautensa menettäneiden epäasiallisesta kohtelusta, mutta sen sijaan se piti erityisen huolestuttavana sitä, että sen aikaisempaa suositusta liittyen esimerkiksi tutkintavankien säilyttämiseen poliisivankiloissa ei ollut viety eteenpäin. Tällöin CPT ilmoitti ensimmäisen kerran, että mikäli uudistuksia ei toteuteta, harkitsee se julkilausuman antamista asiaan liittyen. Tämän kaltaisia lausumia komitea on aiemmin antanut mm. Turkille, Bulgarialle, Kreikalle ja Venäjälle. (Juurikkamäki 2019, 12; Mohell 2015.)

Tutkintavankiloiden osalta CPT on kiinnittänyt huomiota niissä noudatettuun vankien sijoittelukäytäntöön. Tutkintavangit ovat usein olleet sijoitettuna samoin tiloihin ja joskus jopa samoihin sellihin kuin vankeusvangit. Tutkintavankiloiden päiväjärjestyksessä tulisivin huomioida paremmin tutkintavankien ja vankeusvankien erilainen oikeudellinen asema ja heidän erilaiset tarpeensa. (Hartoneva ym. 2015, 298.)

4.2 Tutkintavankien määrän kasvu

Yksi keskeinen syy vaihtoehtojen tarpeelle on tutkintavankien määrän kasvu sekä tutkintavankeusajan piteneminen. Tähän taas on vaikuttanut itse rikosprosessin keskimääräinen pidentyminen. Tutkintavankien määrä on ollut vuonna 2000 keskimäärin 376, kun taas vuonna 2015 tutkintavankeja oli 597. Tutkintavankeuden keston osalta keskimääräinen tutkintavankeusaika on noussut vuoden 1994 1,9 kuukauden keskiarvosta 3,6 kuukauteen vuonna 2015. Rikosten esitutkinta puolestaan on pidentynyt ja laajentunut useasta syystä. Poliisin tiedonhankintamenetelmät ovat kehittyneet, minkä lisäksi rikollisuustilanteessa on tapahtunut merkittäviä muutoksia. Erityisesti huumausainerikollisuuden lisääntyminen ja kansainvälistyminen sekä järjestäytyneen rikollisuuden lisääntyminen ovat olleet vaikuttamassa ulkomaalaisten tutkintavankien lisääntymiseen. (Juurikkamäki 2019, 12 - 13; HE 252/2016 vp, 4.)

Huomioitavaa onkin, että ulkomaalaiset tutkintavangit ovat yhä enemmän yliedustettuina suhteessa heidän kokonaismääräänsä. Ulkomaalaisia henkilöitä ei yleensä voida määrätä matkustuskieltoon, ellei heillä ole pysyvää asuntoa Suomessa. Tilanne on kuitenkin ongelmallinen, koska se toimii vastoin tavoitetta lisätä EU- kansalaisten yhdenvertaisuutta rikosasian tutkintavaiheessa. Asiaa koskevan puitepäättöksen mukaan pyrkimyksenä on vähentää tilanteita, joissa henkilö määrätään tutkintavankeuteen vain sen vuoksi, ettei hänellä ole asuinpaikkaa asian käsittelyvaltiossa. Ulkomaalaisia ei ole myöskään siirretty omaan asuinmaahansa odottamaan oikeudenkäyntiä eurooppalaisen valvontamääräyksen perusteella, koska tutkintavankeudelle ei ole ollut uskottavaa ja tehokkaasti valvottua vaihtoehtoa. (HE 252/2016 vp, 26.)

Tutkintavankien määrän kasvu ei ole pelkästään Suomen ongelma. Euroopan unionin alueella on vuosittain noin 120 000 tutkintavankia, jotka ovat vangittuna esitutinnan ajaksi tai odottavat lopullista tuomiotaan. Määrä vastaa noin 22% osuutta kaikista vangeista. Yhtenä syynä vankiloiden ylikuormitukseen ja siitä koituvien erilaisiin tutkintavankien oikeuksien rikkomisen voidaankin pitää tutkintavankeuden liiallista käyttöä. EU:ta saattaakin uhata pitkäaikainen vankiloiden ylikuormituksen kriisi, joka ihmisoikeusrikkomusten kasvamisen lisäksi saattaa uhata myös kansainvälisen viranomaisyhteistyön luotettavuutta, toimivuutta ja laillisuutta. Tutkintavankien määrän vähentämällä olisiikin mahdollista hillitä kokonaisvankimäärien kasvua ja sitä kautta parantaa myös vankiloiden olosuhteita, jotka ovat omiaan johtamaan ihmisoikeusrikkomuksiin. (Fairtrials 2016, 3.)

4.3 Tutkintavankeuden viimesijaisuus ja siitä aiheutuvat haitat

Merkittävin syy vaihtoehtojen tarpeelle lienee tutkintavankeuden ankaruus ja viimesijaisuus pakkokeinona sekä siitä aiheutuvat erilaiset haitat sen kohteena olevalle henkilölle. Tutkintavankeudella riistetään vapaus henkilöltä, jonka rikosasiassa ei olla vielä saatu päätöstä. Tästä johtuen tutkintavankeus on tarkoitettu vain poikkeukselliseksi keinoksi, jota tulisi käyttää vain, kun se on välttämättömyyttä. Sen käyttö on siis hyväksyttävää vain viimeisenä keinona, erittäin rajatuissa olosuhteissa. (Fairtrials 2016, 1.)

Tutkintavankeus puuttuu voimakkaasti perus- ja ihmisoikeutena suojattuun henkilökohtaiseen vapauteen. Lähtökohtana tutkintavangin kohtelussa voidaankin pitää ihmisoikeussopimuksen 6 artiklassa ilmenevää syyttömyysolettamaa, josta puolestaan seuraa vapaudenmenetyksen viimesijaisuus esitutkintaa ja oikeudenkäyntiä turvaavana keinona. Tutkintavankeus merkitsee usein hyvin pitkäkestoista vapaudenmenetystä, jolloin siihen liittyy huomattavia haittavaikutuksia. Tällaisia haittavaikutuksia voivat olla esimerkiksi työ- ja opiskelupaikan menettäminen, asunnon menettäminen sekä perhesuhteiden ja muiden sosiaalisten suhteiden ylläpidon vaikeutuminen. (HE 252/2016, 4-5.) Tutkintavankeus voi myös käytännössä vaikeuttaa epäillyn oikeutta puolustuksensa järjestämiseen käytännön seikkojen vuoksi. Lisäksi se voi aiheuttaa aiheetonta mainehaittaa niin tutkintavangille itselleen kuin hänen lähipiirilleen. Myös erilaiset terveysongelmat, niin psyykkiset kuin fyysisetkin, voivat lisääntyä tutkintavankeuden seurauksena. (Murdoch 2006, 175.)

Tutkintavankeuden viimesijaisuutta korostetaan oikeuskirjallisuudessa ja lainsäädännössä hyvin laajasti. Jo vuonna 1980 Euroopan neuvoston ministerikomitea suositteli jäsenmaitaan käyttämään tutkintavankeutta vain poikkeuksellisenä keinona. Vuonna 1999 sama komitea suositteli, että vankien määrän kasvun ja vankiloiden ylläpitämisen vähentämiseksi jäsenmaiden tulee ryhtyä erilaisiin toimiin. Erityisen tärkeää olisi vähentää tutkintavankien määrää ja tutkintavankeuden kestoa ottamalla käyttöön mahdollisimman laajasti eri tutkintavankeuden vaihtoehtoja. Tällaisia vaihtoehtoja voivat

olla määräys pysyä tietyssä osoitteessa mahdollisesti elektronisen valvonnan avulla, kielto poistua tietyltä alueelta tai kielto saapua tietylle alueelle, epäillyn valvonta viranomaisen toimesta tai vakuuden käyttö vapauttamisen ehtona. (Murdoch 2006, 176.)

Yksi tutkintavankeuden ongelmista on myös se, että toisinaan se kohdistuu myös kokonaan syyttömään henkilöön. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimuksessa (de Godzinsky & Niemi 2009) *Vapauden hinta* tutkittiin Suomessa syyttömänä vapautensa menettäneille henkilöille maksettuja korvauksia. Tutkimuksen mukaan Suomessa maksettiin vuonna 2006 korvauksia noin 400 henkilölle. Näistä noin puolet koski pidätettyinä olleita ja noin kolmasosa tutkintavankeina olleita henkilöitä. Käytännössä vangitseminen siis kohdistui noin 130 syyttömään henkilöön vuodessa. Rahassa mitattuna korvauksia maksettiin yhteensä noin miljoona euroa. (de Godzinsky 2009.) Vuonna 2015 syyttömästi vapautensa menettäneille maksettu kokonaiskorvaussumma oli jo yli kaksinkertaistunut 2,12 miljoonaan euroon. (Fredman 2016, 359.)

Tutkintavankeuden käyttämiseen pakkokeinona päädytäänkin toisinaan turhaan monissa eri Euroopan Unionin jäsenmaissa, vaikka vaihtoehtoja sille on yhä enemmän käytettävissä. Ilman tehokasta tiedon keräämistä, riskiarviota, koulutusta sekä panostamista tutkintavankeuden vaihtoehtoihin, syyttäjät ja tuomarit eivät useimmiten luota tarpeeksi niiden toimivuuteen vaan kokevat edelleen tutkintavankeuden parhaaksi vaihtoehdoksi. Tuomareilta tulisikin vaatia enemmän perusteluja siitä, että he ovat tosiasiallisesti harkinneet kaikkia mahdollisia tutkintavankeuden vaihtoehtoja ennen vangitsemispäätöksen tekemistä. Mikäli vangitsemiseen päädytään, tulisi päätöksestä käydä ilmi eriteltyinä ne perustelut, joiden mukaan kaikki muut vaihtoehdot ovat poissuljettu. (Fairtrials 2016, 2, 45.) Myös korkeimman oikeuden ratkaisuissa (KKO 2020:16 ja KKO 2021:62) todetaan Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen linjausten mukaisesti, että kansallisten tuomioistuinten on aina otettava huomioon kaikki vangitsemisasiaa koskevat merkitykselliset perusteet ja huolellisesti punnittava niin vapauttamisen puolesta kuin sitä vastaan puhuvat seikat. Yleisiä ja abstrakteja perusteita ei voida pitää riittävinä, vaan perusteluissa tulee tukeutua konkreettisiin tosiseikkoihin.

5 VAKUUSJÄRJESTELY

5.1 Vakuusjärjestely määritelmänä

Vakuusjärjestely on kansainvälisesti paljon käytetty vaihtoehto tutkintavankeuden vaihtoehtona. Samasta asiasta puhuttaessa käytetään usein käsitteitä *takuut (bail)* ja *takuujärjestelmä (bail system)*. Kansainvälisesti ei ole aina yksiselitteistä mitä näillä käsitteillä oikeastaan tarkoitetaan. Useassa Euroopan maassa takuut käsitellään vain rahallisena takauksena tai vakuutena sitä vastaan, että henkilö vapautuu tutkintavankeudesta ja sitoutuu noudattamaan hänelle määrättyjä ehtoja. Esimerkiksi

englanninkielisissä maissa tällä on kuitenkin laajempi merkitys ja se tarkoittaa henkilön velvollisuutta saapua esimerkiksi esitutkintaan tai oikeuteen. Vapautuminen voi sisältää erilaisia ehtoja, mutta aina näin ei ole. (Martufi & Peristeridou 2020b, 166.)

Vakuusjärjestelystä puhuttaessa tarkoitetaan rikoksesta epäillyn vapaaksi päästämistä hänen asettamaansa tai järjestämäänsä vakuutta vastaan. Yleisimmin vakuudet on jaettu kolmeen eri vaihtoehtoon. Kyseeseen voivat tulla joko epäillyn antama käteis- tai omaisuusvakuus tai sitten kolmannen tahon asettama vakuus. Kolmannen tahon asettamassa vakuudessa on yleensä kyse siitä, että oikeudenkäynnin ulkopuolinen taho menee takuuseen epäillyn velvollisuuksien täyttämistä. Tällainen velvollisuus voi tarkoittaa esimerkiksi oikeudenkäynnissä läsnäoloa. Usein tällaisiin kolmannen tahon asettamiin vakuuksiin liittyy liiketoimintana harjoitettava takuumiestoiminta. Vakuusjärjestelmät sisältävät usein muitakin vapaaksi päästämisen edellytyksiä kuten epäillyn itsensä antama vakuutus siitä, että hän tulee osallistumaan rikosprosessiin ja toimii sitä turvaavalla tavalla. Ominaista vakuusjärjestelmille on myös, että vapaaksi päästämisestä vakuutta vastaan ja sen ehtojen rikkomisesta aiheutuvista sanktioista päättää tuomioistuin. (Oikeusministeriö 2016a, 61.)

5.2 Vakuusjärjestelyn käsittely yhtenä tutkintavankeuden vaihtoehtona

Vakuuden käyttäminen tutkintavankeuden vaihtoehtona on noussut vakavammin esiin ainakin vuosina 2009 ja 2014 - 2016. Vuonna 2009 asiaa käsiteltiin laajemmin Oikeusministeriön asettaman Esitutkinta- ja pakkokeino toimikunnan mietinnössä (Oikeusministeriö 2009:2), jossa käsiteltiin silloin valmisteilla ollutta esitutkintalain, pakkokeinolain ja poliisilain kokonaisuudistusta. Asiaa käsiteltiin uudelleen, kun uutta tutkintavankeuslakia valmisteltaessa Oikeusministeriö asetti helmikuussa 2014 työryhmän, jonka tehtävänä oli selvittää tutkintavankeuden eri vaihtoehtoja, tutkintavankien säilyttämistä sekä vanginkuljetuksen järjestämistä. Puheenjohtajana työryhmässä toimi hallitusneuvos Ulla Mohell ja sen mietintö (OM 2016/5) julkaistiin vuoden 2016 helmikuussa. Mietinnössä käsiteltiin erilaisia mahdollisia vaihtoehtoja, joita voitaisiin käyttää tutkintavankeuden sijaan. Kahtena uutena vaihtoehtona siinä ehdotettiin käyttöönotettavaksi tehostettua matkustuskieltoa ja tutkinta-arestia. Vuosien 2009 ja 2016 mietinnöt eivät vakuusjärjestelyn osalta eroa kovinkaan paljon toisistaan. Mietinnoissa on tuotu esiin vakuuden käyttöä kansainvälisesti, sen määritelmä suomalaisessa lainsäädännössä tullirikosten suhteen sekä sen käyttöönottoon liittyviä ongelmia.

Vakuusjärjestelyyn liittyy lukuisia käytännön ongelmia, joista keskeisin on rikoksesta epäiltyjen erilainen taloudellinen asema. Järjestelyn riskinä olisi, että sen piiriin pääsisivät vain taloudellisesti hyvin toimeentulevat. Tällöin järjestely ei olisi yhdenvertainen kaikille. Taloudellisen aseman vaikutusta olisi mahdollista tasoittaa samalla tavalla kuin esimerkiksi päiväsakkomennettelyssä, jossa makset-

tava summa määräytyy käytettävissä olevien tulojen mukaan. Tällainen porrastus on käytössä esimerkiksi Itävallassa. Tämä vaatisi kuitenkin toteutuakseen sen, että tuomioistuimilla olisi käytössään sen hetkinen todellinen tieto henkilön varallisuudesta. Vakuuden suhteuttaminen tuloihin ei myöskään ratkaisisi kokonaisuudessaan taloudellisen epätasa-arvon ongelmaa. Sakkojen perinnästä saadut kokemukset osoittavat, että useilla rikoksista tuomituilla on vaikeuksia suorittaa pienimpiäkin sakkorangaistuksia. Vakuusjärjestelyn ulkopuolelle jäisi siis edelleen suuri joukko rikoksesta epäiltyjä, jotka olisivat käytännössä varattomia. Toisaalta tilanne voisi myös johtaa siihen, että vakuuteen tarvittavia rahavaroja yritettäisiin hankkia epäasiallisin tai jopa rikollisin keinoin taikka niiden maksamiseksi käytettäisiin jo hankittua rikollista omaisuutta. Myös tilanteissa, joissa ulkopuolinen asettaisi vakuuden epäillyn sijasta, voisi syntyä ongelmia esimerkiksi takaisinperinnän suhteen. (Oikeusministeriö 2016a, 61 - 62.)

Taloudellisen eriarvoisuuden lisäksi toinen merkittävä ongelma vakuuden suhteen liittyy pakkokeinon tehokkuuteen ja sen käyttöalaan. "Jotta vakuusjärjestelmän käyttöön ottamista voisi pitää tarkoituksenmukaisena, pitäisi olla käsitys siitä, että järjestelmän piiriin soveltuvia nykyisin vangitsemiseen johtavia tapauksia on olemassa". Toisin sanoen tulisi pystyä arvioimaan, että kuinka paljon on sellaisia tapauksia, joissa jokin käsillä olevista vaaraedellytyksistä olisi sen kaltainen, että tutkintavankeuden sijaan vakuusjärjestely olisi toimiva vaihtoehto. Keskeistä on myös pohtia, että kuinka hyvin vakuuden käyttö ylipäättään sopisi sotkemis-, karttamis-, tai jatkamisvaaran torjumiseen. (Oikeusministeriö 2009, 130.)

Oikeusministeriön 2016 valmistuneesta mietinnöstä pyydettiin lausunnot yhteensä 40 eri taholta. Lausuntonsa asiaan liittyen antoivat mm. Poliisihallitus, eri poliisilaitokset, syyttäjänvirastot, käräjäoikeudet, Helsingin ja Itä-Suomen hovioikeudet sekä asianajajaliitto. Annetuissa lausunnoissa kommentoitiin myös vakuusjärjestelyn käyttöönottoa sekä siihen vaikuttavia muita seikkoja. Lausunnoista käy ilmi, että vakuuden käyttöönoton selvittämistä edelleen kannatetaan. (Oikeusministeriö 2016b, 9 - 11.)

Yksi jatkoselvittämisen kannalla oleva taho oli Helsingin hovioikeus. "Vakuusjärjestelmän käyttöönottoon liittyy sääntelyn tarvetta ja lisäksi vakuuden hallintaan sekä säilyttämiseen liittyviä käytännön kysymyksiä. Vakuuden käyttö voisi kuitenkin olla eräs keino, jonka avulla tutkintavankeuden käyttöä voitaisiin vähentää ja sitä kautta käytössä olisi vielä yksi vaihtoehto vankeudelle. Vakuuden käyttöä ja siihen liittyviä kysymyksiä tulisi vielä jatkossa pohtia tarkemmin" (Helsingin hovioikeus 2016, 5.). Asianajajaliitto katsoi launnonssaan niin ikään, että vakuuden käyttöönottoa muiden tutkintavankeuden vaihtoehtojen ohella tulisi selvittää myös jatkossa. Keskusrikospoliisi oli puolestaan työryhmän kanssa samaa mieltä, että vakuutta ei ole ainakaan tässä vaiheessa kannattavaa ottaa käyttöön tutkintavankeuden vaihtoehtona. (Oikeusministeriö 2016b, 10 - 12).

5.3 Vakuusjärjestely Suomessa

Suomen laki on tuntenut vakuuden käyttämisen vapauden menettämisen vaihtoehtona jo pitkään tullirikoksiin liittyen. Siitä on ensimmäisen kerran säädetty jo 1800 -luvulla (tullisääntö 17/1887.). Pykälä on sittemmin säilytetty sitä seuraavissa tullilaeissa ja nykyisessä rikostorjunnasta tullissa annetussa laissa. (Oikeusministeriö 2009, 129.)

Käytössä olleen pykälän mukaan sellainen pidätetty, jolla ei ole vakinaista asuinpaikkaa Suomessa, on saatu päästää vapaaksi sellaista vakuutta vastaan, jonka harkitaan takaavan epäillyn saapuminen tuomioistuimeen ja mahdollisten hänelle tuomittavien seuraamusten suorittamisen. Vakuutta on siten voitu käyttää, mikäli on ollut syytä otaksua, että epäilty maasta poistumalla karttaa oikeudenkäyntiä tai rangaistuksen täytäntöönpanoa. Vuoden 1988 esitutkinta ja pakkokeinolainsäädännön uudistamista koskevassa hallituksen esityksessä (186/1988) vakuusjärjestelmää ehdotettiin säilytettäväksi laissa. Perusteluina vakuuden käyttämiseksi tuotiin erityisesti se, että tullirikoksiin syyllistyy usein henkilöt, jotka usein poistuvat maasta mahdollisesti enää palaamatta. Lakiin ehdotettiin tuolloin, että viranomaiselle tulisi lisää harkintavaltaa eikä vakuuden vaatiminen ulkomailla asuvalta olisi välttämätöntä varsinkaan vähäisissä tapauksissa, joissa se katsotaan kohtuuttomaksi. Lisäksi ehdotettiin, että vakuuden menettämisestä päättäisi jatkossa tuomioistuin. (HE 186/1988, 17.)

Vuoden 2009 Oikeusministeriön komiteamietinnössä (2009, 129.) todetaan tullin oikeudenkäyntivakuuteen liittyvästä pykälästä, että se on ollut erittäin suppea. Se ei vastaa keskeisimpiin kysymyksiin, joihin esimerkiksi asianomaisen oikeusturva ja asian laatu huomioiden, nykyaikaisen lainsäädännön tulisi vastata. Siitä ei myöskään ilmene, että mikä kelpaa vakuudeksi, miten vakuus suuruudeltaan ja laadultaan määräytyy, miten menetellään vakuuden asettamisen suhteen, mikä on vakuuden tallettamispaikka, miten menetellään epäillyn rikkoessa velvollisuuksiaan ja minkälainen on vakuuden realisointimenettely. Oikeusministeriön tietojen mukaan tullilain vakuuspykälää ei ollut sovellettu silloisen esitutkinta- ja pakkokeinolain voimassaoloaikana kertaakaan. Keskeisenä syynä tähän on todennäköisesti ollut sääntelyn ja tulkintaohjeiden niukkuus.

Tullilakia uudistettaessa ja sen muuttuessa laiksi rikostorjunnasta Tullissa, käsiteltiin sitä koskevassa hallituksen esityksessä (HE 174/2014 vp, 28.) myös oikeudenkäyntivakuutta. Tällä kertaa pohdittiin hieman tarkemmin esimerkiksi vakuuden määräytymistä. Keskeistä on, että vakuusvaatimus tulisi olla suhteellisuusperiaatteen mukainen, tarpeellinen ja oikein mitoitettu kyseisen tavoitteen kannalta. Lisäksi olisi huomioitava, että mikäli vakuuden vaatiminen olisi kohtuutonta, pidätetty tai vangittu voitaisiin päästää vapaaksi myös vakuutta vaatimatta. Pykälän käyttöalaa koskisi edelleen niitä henkilöitä, joilla ei ole vakinaista asuntoa Suomessa. Lisäksi vaadittaisiin todennäköisyysnäyttöä siitä, että henkilö poistumalla maasta karttaisi oikeudenkäynnin tai rangaistuksen täytäntöönpanoa.

Voimassa olevan lainsäädännön pykälä oikeudenkäyntivakuudesta Rikostorjunnasta Tullissa annetun lain (623/2015) 2 luvun 5§:ssä kuuluu seuraavasti:

"Jos pidätetyllä tai vangitulla ei ole vakinaista asuntoa Suomessa ja on todennäköistä, että hän poistumalla maasta karttaa oikeudenkäyntiä tai rangaistuksen täytäntöönpanoa, hänen vapaaksi päästämisenä ehdoksi voidaan asettaa vakuus, jonka harkitaan takaavan sen, että hän saapuu oikeudenkäyntiin ja suorittaa mahdollisesti tuomittavat seuraamukset.

Jos vapaaksi päästetty ei saavu vastaamaan tuomioistuimeen tai suorittamaan vankeusrangaistustaan sinä aikana, jona rangaistus saadaan tuomita tai tuomittu vankeusrangaistus panna täytäntöön, tuomioistuin saa tuomita vakuuden kokonaan tai osaksi valtiolle menetetyksi.

Tuomittu sakko tai sakon täytäntöönpanosta annetun lain (672/2002) nojalla perittävä valtion saaminen saadaan periä vakuudesta.

Valtionvarainministeriön asetuksella voidaan antaa tarkempia säännöksiä oikeudenkäyntivakuudesta ja sen asettamisesta"

5.4 Vakuusjärjestelyn käyttö kansainvälisesti

Vakuusjärjestely on laajasti käytössä eri maissa tutkintavankeuden vaihtoehtona. Euroopan maita, joissa se on käytössä, ovat Hollanti, Itävalta, Portugali, Slovenia, Sveitsi, Viro, Tanska, Romania, Belgia, Luxemburg, Saksa, Wales ja Englanti (Oikeusministeriö 2016a, 41 - 52).

Tarkastelen tässä tutkimuksessa hieman tarkemmin vakuusjärjestelyyn liittyvää lainsäädäntöä joidenkin Euroopan maiden osalta. On selvää, että varsinkin pohjoismaiden ulkopuolella oikeusjärjestelmät eroavat osin huomattavastikin suomalaisesta oikeusjärjestelmästä. Tämän tutkimuksen kannalta olennaista on kuitenkin se, että tutkintavankeuteen ja vakuusjärjestelyyn sen yhtenä mahdollisena vaihtoehtona liittyvät periaatteet, tavoitteet ja ongelmat ovat yhteneviä eri maissa, riippumatta oikeusjärjestelmästä. Tutkimukseeni liittyvän aiheen rajauksen kannalta oikeusjärjestelmien syvällisempi tuntemus ei ole mielestäni tässä yhteydessä tarpeellista.

Englannissa on käytössä takuujärjestelmä tutkintavankeuden vaihtoehtona. Takuujärjestelmä sisältää kaksi vaihtoehtoa. Ensimmäinen on vapautuminen ilman ehtoja (*unconditional bail*), jolloin oikeudelle riittää epäillyn oma takuu siitä, että hän saapuu paikalle asiansa käsittelyyn tuomioistuimeen. Toinen vaihtoehto on vapautuminen ehtoja vastaan (*conditional bail*). Yksi yleisesti määrätyistä ehdoista voi olla vaatimus takaajasta tai vakuussumman (*security*) asettamisesta. Mikäli epäiltyä oleva

henkilö ei noudata vapauttamisen ehtoja ja ilmesty oikeudenkäyntiin, joutuu takaajaksi ilmoitettu henkilö maksamaan tuomioistuimen määräämän rahasumman. Samoin epäillyn itsensä vakuudeksi antama rahasumma menetetään valtiolle, mikäli hän ei noudata ehtoja. (Oikeusministeriö 2016a, 51 - 52.)

Vapautumisen ehdoksi voidaan lisäksi määrätä myös muita ehtoja. Tällaisia ovat oleskelu tietyssä osoitteessa, pidättäytyminen yhteydenotoista tiettyjen henkilöiden kanssa, passin luovuttaminen viranomaisille maasta poistumisen estämiseksi ja ilmoittautuminen poliisiasemalla esimerkiksi kerran viikossa. Mikäli rikoksesta epäilty ei noudata näitä ehtoja, voidaan hänet pidättää uudestaan ja pitää säilössä oikeudenkäyntiin saakka. Rikoksesta epäillyltä voidaan evätä mahdollisuus vapautumiseen esimerkiksi seuraavista syistä: Kyseessä on erittäin vakava rikos tai hänet on tuomittu sellaisesta aiemmin, henkilölle on myönnetty takuut aiemmin, mutta hän ei ole noudattanut ehtoja, poliisilla on syytä epäillä, että henkilö ei saavu oikeudenkäyntiin tai poliisilla on syytä epäillä, että henkilö syyllistyy uuteen rikokseen vapaalla ollessaan. (UK Government 2021.)

Englannissa ja Walesissa tutkintavankeuteen perustuva päätöksenteko pohjautuu vuoden 1976 Bail Act -lakiin ja se on useassa suhteessa yhteensopiva kansainvälisiin standardeihin. Laki perustuu sille ajatukselle, että epäilty on tuotava mahdollisimman nopeasti oikeuden eteen ja hänellä on myös *prima facie* -oikeus eli etusija mahdollisuuteen päästä vapaaksi, joko ehdoitta tai ehtoja vastaan. Tutkintavankeus voidaan määrätä vain, mikäli konkreettisten perustelujen jälkeen henkilön voidaan olettaa henkilön syyllistyvän uusiin rikoksiin, karttaa velvollisuutta saapua oikeudenkäyntiin tai vaikuttaa todistajiin. Englanti ja Wales ovatkin hyviä esimerkkejä siitä, kuinka tutkintavankeuden viimesijaisuuden periaate näkyy käytännössä. Kyseisissä maissa on lähtökohtaisesti ja täsmällisesti säädetty laissa mahdollisuus vapautua minimaalisin mahdollisin ehdoin. (Fairtrials 2016, 28, 49 - 50.)

Virossa vapaus vakuutta vastaan on yksi tutkintavankeuden vaihtoehtoista. Lisäksi kyseeseen voi tulla kielto poistua asuinpaikasta tai sähköinen valvonta. Tuomioistuin voi epäillyn pyynnöstä määrätä hänet vapautettavaksi vakuutta vastaan. Käytännössä vakuus tarkoittaa rahasummaa, jonka epäilty, syytetty tai joku muu henkilö maksaa. Rahasumma talletetaan turvaamistoimenpiteenä tuomioistuimen pankkitilille. Vakuussumma määritellään tuomioistuimen toimesta ja sen suuruuteen vaikuttavat odotettavissa oleva mahdollinen rangaistus, teon aiheuttama vahinko sekä epäillyn tai syytetyn taloudellinen tilanne. Vähimmäismääräksi vakuussummalle on määrätty 500 päivää vastaava palkka. Vakuutta vastaan vapauttamiseen voidaan liittää myös kielto poistua asuinpaikasta. Vakuussumma on palautettava, mikäli epäilty tai syytetty ei riko vapauttamisen ehtoja, rikosprosessi lopetetaan tai syytetty määrätään vapautettavaksi. Kaikkein vakavimmista rikoksista epäiltyjä ei ole mahdollista vapauttaa vakuutta vastaan. (Oikeusministeriö 2016a, 50 - 51.)

Tanskan lain mukaan tuomioistuimella on mahdollisuus määrätä epäilty vangitsemisen sijaan vapauttavaksi, mikäli muilla toimenpiteillä voidaan turvata tutkintavankeuden tarkoitus. Nämä vaihtoehtoiset toimenpiteet edellyttävät epäillyn suostumusta. Vangitsemisen korvaavia keinoja voivat olla epäillyn asettaminen valvontaan sekä muut hänen yhteydenpitoaan ja oleskeluaan koskevat rajoitukset. Lisäksi epäilty voidaan määrätä luovuttamaan passinsa ja ilmoittautumaan säännöllisesti poliisille. Rahallinen vakuus voidaan asettaa oikeudenkäyntiin tai rangaistuksen täytäntöönpanon taakkeksi. (Oikeusministeriö 2016a, 49 - 50.) Tanskassa rahallisen vakuuden käyttäminen tutkintavankeuden vaihtoehtona on kuitenkin käytännössä harvinaista (Fairtrials 2015, 12).

Itävallassa tutkintavankeudelle on useita eri vaihtoehtoja. Näitä ovat esimerkiksi epäillyn omaan sitoumukseen perustuva kotiaresti, sähköinen valvonta, epäillyn antama sitoumus olla vaikuttamatta asian rikosprosessiin, velvollisuus ilmoittaa viranomaiselle asuinpaikasta ja sen muuttumisesta sekä matkustusasiakirjojen luovuttaminen viranomaiselle. Näiden lisäksi käytössä on myös vapautuminen rahallista vakuutta vastaan. Lain mukaan epäilty voidaan määrätä maksamaan vakuussumma tai asettamaan jokin muu vakuus. Myös ulkopuolisen takaajan nimeäminen on yksi vaihtoehto. Vakuus määrätään, mikäli on syytä epäillä henkilön välttelevän rikosoikeudellista vastuuta tai tuomion täytäntöönpanoa. Huomioitavaa on, että vakuussumma ei saa ylittää 2180 euroa tai sakon enimmäismäärää. Vakuusraha tai vakuudeksi asetettu omaisuus tulee palauttaa heti kun asian käsittely päättyy, epäillyn tuomio pannaan täytäntöön tai siihen ei kohdisteta menettämisseuraamusta kuuden kuukauden sisällä. (Oikeusministeriö 2016a, 43.)

6 TUTKIMUS- JA ANALYYSIMENETELMÄT

Tutkimusmenetelminä tässä tutkimuksessa on käytetty oikeusdogmaattista tutkimusmenetelmää eli lainoppia sekä laadullisiin tutkimusmenetelmiin kuuluvaa haastattelututkimusta.

6.1 Oikeusdogmaattinen tutkimus

Hyvällä lainopillisen tutkielman perustana on onnistunut kysymyksen asettelu sekä asianmukaisen metodin käyttäminen tutkimustehtävän ratkaisemisessa (Kolehmainen 2016, 2). Se, mitä tutkimusmenetelmiä oikeustieteilijät käyttävät tulkitessaan lainsäädäntöä, analysoidessaan oikeutta historiallisena ja yhteiskunnallisena ilmiönä, arvioidessaan oikeuden oikeudenmukaisuutta tai kirjoittaessaan tutkielmaa tai tieteellistä artikkelia, ei ole kuitenkaan selvä asia. Pikemminkin päinvastoin. Lakia tulkitaan, tutkielmaa kirjoitetaan ja väitöskirjaa hiotaan usein tietoisesti pohtimatta metodisia kysymyksiä. Oikeustieteissä ei olekaan yleispätevää metodisäännöstöä, johon oikeus tutkimuskohteena voitaisiin sovittaa ja jota seuraamalla tästä saataisiin tuotettua luotettavaa tieteellistä tietoa. Pääasia

onkin itse tutkimus eivätkä erilaiset metodit. Vaikka tutkielman tekijä ei kuitenkaan pohtisi ja reflektoisi käyttämiensä metodeja, niin oikeustiedettä tehdessä käytetään aina jonkinlaisia menetelmiä. Metodeja voidaankin pitää välttämättöminä työkaluina, joita jokainen oikeustieteen harjoittaja käyttää tavalla tai toisella ja tietoisesti tai tiedostamattaan. Hyvässä oikeustieteellisessä tutkimuksessa on valittuna tarkoituksenmukaisimmat tutkimusmenetelmät ja niitä on myös käytetty asianmukaisesti, taidokkaasti ja joustavasti. (Hirvonen 2011, 7, 10.) Oikeustieteen tutkimuksen menetelmät eivät siis ole kovinkaan tarkkarajaisia ja niiden välinen rajanveto voi olla käytännössä vaikeaa.

Oikeustiede voidaan määritellä nimensä mukaisesti tieteenksi, joka tutkii oikeutta. Paremminkin sitä kuvaa kuitenkin termi oikeustieteet, koska oikeustiede käsittää useampia eri tieteenhaaroja. Näillä eri haaroilla voidaan katsoa olevan eri päämäärät ja niissä käytetään myös eri tutkimusmenetelmiä. Oikeuden tutkimuksen tienhaarat voidaan jakaa kolmeen eri kokonaisuuteen, joita ovat lainoppi eli oikeusdogmatiikka, oikeusteoria ja oikeuden monitieteet. Oikeusdogmaattinen tutkimusmenetelmä eli lainoppi on oikeustieteen ydinaluetta ja sen tutkimuskohteena on voimassa oleva oikeus. Lainoppi tutkii toisin sanoen sitä, että mikä on voimassaolevaa oikeutta ja mikä merkitys laista ja muista oikeuslähteistä kuten lainvalmisteluasiakirjoilla sekä Euroopan unionin tuomioistuimen ja korkeimman oikeuden päätöksenteillä on. Lainoppi ei kuitenkaan keskity vain oikeussääntöjen tutkimiseen vaan myös oikeusperiaatteisiin. Sen yhtenä tehtävänä on oikeusperiaatteiden punninta ja niiden yhteensovittaminen. Lainopin katsotaankin olevan oikeudellisia tekstejä tutkiva tulkintatiede, jonka keskeisenä menetelmänä on tulkinta. Lainoppinut operoi siten kielellisessä asussa olevan materiaalin kanssa eikä kielen avulla ole mahdollista saada lakitekstejä, lainvalmisteluasiakirjoja ym. ratkaisumateriaalia yksikäsitteiseksi. (Hirvonen 2011, 21 - 22, 24, 36).

Tässä tutkimuksessa pääasiallisena tutkimusmenetelmänä on käytetty lainoppia eli oikeusdogmatiikkaa ja voimassaolevan oikeuden systemaattista tulkintaa. Tutkimuksesta on pyritty rakentamaan tutkimuskysymykseen liittyvä johdonmukainen kokonaisuus, jossa on käytetty laajaa teoria-aineistoa. Tutkimuksen oikeustieteellistä kirjallisuuskatsausta on täydennetty empiirisellä aineistolla, joka on kerätty laadullisiin tutkimusmenetelmiin kuuluvaa haastattelututkimusta käyttämällä. Tästä systemaattisesta kokonaisuudesta pyritään sitä tiivistämällä ja tulkitsemalla muodostamaan johtopäätöksiä ja tulkintakannanottoja. Voimassaolevan oikeuden arvioimisen ja vertailun lisäksi tämä antaa mahdollisuuden myös visioida tulevaa kehitystä.

Tutkimuksen teoriaosuudessa pyritään tuomaan esiin tutkimusongelman kannalta olennaista voimassaolevaa lainsäädäntöä sekä siihen liittyvää lainvalmisteluaineistoa, oikeuskirjallisuutta, tutkimustietoa sekä aiheeseen liittyvää kansainvälistä lainsäädäntöä. Lisäksi tutkimuksessa käsitellään erityisesti voimassaolevan oikeuden kehittymistä ja keskeisten esitutkintaperiaatteiden kuten syyttömyysolettaman ja suhteellisuusperiaatteen merkitystä vapautteen kohdistuvissa pakkokeinoissa ja tutkintavankeuden viimesijaisuudessa.

Lainopin metodiseen tietotaitoon kuuluu olennaisena osana myös oikeuslähdeoppi, joka määrittää sen oikeudellisen materiaalin, jota lainopin tulkinta- ja systematisointitiede voi käyttää. Oikeuslähdeopin mukaan oikeuslähteet voidaan jakaa velvoittavuuden asteen mukaan vahvasti velvoittaviin, heikosti velvoittaviin ja sallittuihin oikeuslähteisiin. Lain sisällä perustuslailla on etusija, joka tarkoittaa myös sitä, että perusoikeudet ovat lakeja ylemmällä tasolla. (Hirvonen 2011, 36, 41 - 43.) Tutkimukseni liittyy keskeisesti perusoikeuksien merkitykseen vapautteen kohdistuvia pakkokeinoja koskevassa lainsäädännössä ja sen mahdollisessa kehittämisessä. Näin ollen on tärkeää ymmärtää perusoikeuksien asema suhteessa muuhun lainsäädäntöön.

6.2 Haastattelututkimus

Tutkimusaineiston hankinnan lähtökohtana tulee aina olla tutkimusongelmat tai tutkimustehtävä, joiden perusteella valitaan myös aineistonkeruumenetelmät. Usein laadulliset aineistot ovat laajoja, mutta ei läheskään aina. Joskus yksikin tapaus voi riittää. Laadullisessa tutkimuksessa puhutaankin harkinnanvaraisesta otoksesta, jolla tarkoitetaan sitä, että aineisto ja tutkittavat valitaan tutkijan asettamien kriteereiden perusteella. Laadullisessa tutkimuksessa tavoitteena on yleisimmin jonkin ilmiön ymmärtäminen eikä tilastollisten yhteyksien etsiminen. (Saaranen - Kauppinen & Puusniekka 2006, 47, 49.). Pyrkimyksenä voi olla myös etsiä uusia teoreettisia näkökulmia tapahtumiin ja ilmiöihin. Tällöin muutamaakin henkilöä haastatteleamalla voidaan saada merkittävää tietoa. (Hirsjärvi & Hurme 2017, 61.)

Asiantuntijahaastattelu, jota voidaan kutsua myös eliittihaastatteluksi, on eräänlainen erikoistapaus tutkimushaastattelulajien joukossa. Haastateltavat ovat tällöin esimerkiksi alallaan tunnustettuja asiantuntijoita ja heidät valitaan tutkittavaa ilmiötä silmällä pitäen. Haastattelun tarkoituksena on koota heidän hallussaan oleva erikoistietämys, joka voi pitää sisällään tietoa ilmiön laajoista kysymyksistä, organisaatioista, historiallisesta kehityksestä ja tulevaisuuden suuntaviivoista. Erityisesti heillä saattaa olla tietoa teknisistä, juridisista, taloudellisista ja hallinnollisista kysymyksistä. Yleensä he myös osaavat nopeasti ja laaja-alaisesti hahmottaa asiantuntija-alueitaan. (Anttila 2014, luku 9.1.4.6.)

Tutkimuksessani päädyin siihen, että haastateltavien määrä ei tarvitse olla kovinkaan suuri saadakseni merkittävää ja tutkimusongelman kannalta olennaista lisätietoa. Tutkimuksen keskiössä oleva vakuusjärjestely ei ole tällä hetkellä pakkokeinolaissa voimassa tutkintavankeuden vaihtoehtona, joten sen toimivuudesta ei ole saatavilla kokemusperäistä tutkimustietoa. Näin ollen päädyin siihen, että paras tapa kerätä aiheeseen ja teoriaosuudessa esitettyihin asiakokonaisuuksiin liittyvää lisätietoa sekä uusia näkökulmia, on käyttää asiantuntijahaastatteluja tiedonhankintamenetelmänä. Siten haastatteluilla kerätty tutkimusaineisto ei ole kovinkaan laaja, mutta niillä hankittu tieto osoittautui mielestäni erinomaiseksi.

Tärkeintä haastateltavien valinnassa, on muistaa, että mitä ollaan tutkimassa. Haastateltavat voidaan valita, joko tutkittavaa asiaa koskevan asiantuntemuksen tai kokemuksen perusteella. Tärkeä kriteeri kuitenkin on se, että haastateltavalla on omakohtaista kokemusta asiasta. (Vilkkä 2005, 114.) Haastateltavien valinnassa painoi eniten asiantuntijuus ja kokemus liittyen tutkintavankeutta koskevaan lainsäädäntöön. Poliisin henkilöstöstä tavoitteenani oli haastatella sellaista asiantuntijaa, jolla on paitsi tutkintavankeusasioihin liittyvää työkokemusta ja asiantuntemusta tutkinnanjohtajana, myös laajempaa oikeudellista osaamista tutkintavankeuteen liittyviin juridisiin näkökohtiin liittyen.

Asianajaja, varatuomari, oikeustieteen tohtori ja prosessioikeuden dosentti Markku Fredman on toiminut asianajajana jo vuodesta 1989. Hänen erityisosaamisalueitaan ovat mm. rikosoikeus sekä perus- ja ihmisoikeudet, joiden puolesta puhujana hän on profiloitunut myös julkisessa keskustelussa. Hän on toiminut myös jäsenenä erilaisissa lainsäädännön kehittämistä varten perustetuissa komiteoissa ja ajanut kymmeniä tapauksia Euroopan ihmisoikeustuomioistuimessa. (Fredman & Månsson, 2021.) Sain ajatuksen pyytää Fredmania haastateltavaksi hänen pidettyä luennon kurssillemme. Lisäksi tiesin oman työni kautta jo entuudestaan hänen maineensa alan yhtenä parhaimpana asiantuntijana erityisesti perus- ja ihmisoikeuksiin liittyvissä asioissa.

Rikostarkastaja, oikeustieteen maisteri Kari Järmälä työskentelee tällä hetkellä Helsingin poliisilaitoksella. Järmälällä on kokemusta tutkintavankeusasioista rikostutkijana, alipäällystötasolla sekä tutkinnanjohtajana. Tutkinnanjohtajana Järmälä toimi Helsingin poliisilaitoksen huumausaine- ja järjestäytyneen rikollisuuden tutkinnassa, jossa hän säännöllisesti oli tekemisissä vangitsemisvaatimusten ja niitä koskevien pakkokeinoistuntojen kanssa. Osana oikeustieteen maisteriopintoja Järmälä teki pro gradu -tutkielmansa ennen tuomiota antamista tapahtuvan vangitsemisen erityisistä edellytyksistä. Tutkimus julkaistiin vuonna 2020 Poliisiammattikorkeakoulun Tutkimuksia -sarjassa. (Järmälä 2021.)

Oikeusministeriön erityisasiantuntija Anne Kohvakka on toiminut viimeiset 4 vuotta oikeusministeriössä säädösvalmistelutehtävissä. Hän on aiemmin työskennellyt Rikosseuraamuslaitoksen laillisuusvalvonnassa ja hänen työtehtäviinsä on keskeisesti liittynyt tutkintavankeuslaki ja sen soveltaminen. (Kohvakka 2021.)

6.3 Tutkimusaineiston käsittely ja analysointi

Markku Fredmanille suoritettu haastattelu tehtiin käyttämällä Teams- videoneuvottelu -sovellusta siten, että haastattelu tallennettiin. Tallentamisen jälkeen haastattelu litteroitiin tekstimuotoon, minkä jälkeen pääsin aloittamaan haastatteluaineiston käsittelyä. Kari Järmälän ja Anne Kohvakan kanssa

sovittiin heidän omasta toivomuksestaan, että lähetän heille ensin sähköpostitse listan kysymyksistä, joihin he vastaavat tietyn ajan kuluessa. Sovimme, että täydennämme haastattelua tarvittaessa erikseen käytävällä puhelinhaastattelulla. Järmälän kanssa kävimme asiasta vielä täydentävän puhelinhaastattelun. Sähköpostitse lähetetyt haastattelukysymykset ovat listattuna opinnäytetyön liitteenä. Markku Fredman kanssa käyty haastattelu sisälsi samat teemat ja samoja kysymyksiä, mutta haastattelu eteni vapaammin keskustelun edetessä eri teemojen välillä.

Tutkimusaineiston analysoinnissa olen käyttänyt teemoittelua, jossa keskeisiä aiheita eli teemoja muodostetaan useimmiten aineistolähtöisesti etsimällä tekstimassasta sen eri haastatteluja tai vastauksia yhdistäviä tai erottavia seikkoja. Myös teorialähtöinen eli jonkin tietyn viitekehyksen tai teorian mukaisesti ohjautuva teemoittelu on mahdollista. Teemoittelu onkin erittäin luonteva etenemistapa teemahaastattelun analysoimisessa. Teemat voivat muistuttaa aineistonkeruussa käytettyä teemahaastattelurunkoa, mutta läheskään aina näin ei ole. On myös mahdollista, että aineistosta löytyy uusia teemoja. Ihmisten käsittelemät aiheet eivät välttämättä noudata sitä järjestystä ja jäsenystä, minkä tutkija on etukäteen suunnitellut. Tärkeintä on, että ihmisten puheesta litteroitua tekstiä tulee tarkastella ennakkoluulottomasti. (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006.)

Keskeisten teemojen muodostamisessa olen käyttänyt apunani koodausta. Koodauksen avulla on helpompi löytää laajasta tekstiaineistosta tiettyä aihetta käsitteleviä kohtia. Koodaamisessa merkitään aineistoon tutkimustehtävän ja -kysymysten kannalta olennaisia asioita sekä samalla pyritään selkeyttämään aineiston sisältöä. Koodaamalla saadaan toisin sanoen kartoitettua aineiston rikkautta ja selvitettyä, että mitä tutkimusaiheeseen liittyvää siellä on. Siten saadaan monipuolinen käsitys aineistosta, minkä jälkeen on helpompi jatkaa varsinaiseen analyysiin, tiivistämiseen ja tulkitaan. (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006.)

Koodaaminen merkitsemällä aineistosta usein toistuvia ja tutkimuskysymysten kannalta olennaisia seikkoja, oli toimiva tapa itsellenikin saada keskeisimmät asiat tiivistettyä esiin haastattelumateriaalista. Haastattelumateriaali kokonaisuudessaan ei ollut valtavan suuri varsinkin, kun haastatteluista kaksi tehtiin sähköpostihaastatteluna. Sähköpostilla erityisesti Kari Järmälän antamat vastaukset olivat kuitenkin perusteellisia ja tutkimuksen kannalta mielenkiintoisia. Markku Fredmanin kanssa käydyn yli tunnin videohaastattelun jäljiltä litteroitua haastattelutekstiä kertyi yli 10 sivua. Tutkimuksen tekijän näkökulmasta tätä haastattelua voi pitää erittäin antoisana ja sen sisältämä aineisto oli tutkimuksen kannalta myös hyvin merkityksellistä. Positiivisena haasteena olikin analysoida kyseistä haastattelua ja löytää juuri ne kaikkein olennaisimmat seikat, joiden avulla pyrin vastaamaan tutkimuksen alussa esittämiini tutkimuskysymyksiin.

7 TUTKIMUKSEN TULOKSET

Tässä luvussa esittelen asiantuntijahaastatteluilla saadut tulokset. Luku sisältää paljon suoria lainauksia haastateltavien antamista kommentteista. Lainaukset antavat mielestäni havainnollistavia esimerkkejä haastateltavien näkemyksistä ja kuvaavat myös heidän asiantuntijuuttaan. Suorat sitaattit auttavat lisäksi välittämään haastateltavien omia näkemyksiä tässä tutkimusraportissa siten, kuin he ovat todella vastauksissaan tarkoittaneet.

7.1 Tutkintavankeuden soveltamiseen liittyviä ongelmia

Tutkimuksessani yksi keskeisistä teemoista on ollut ihmis- ja perusoikeuksien kehittyminen Suomessa ja niiden merkitys tutkintavankeuden käyttämiseen pakkokeinona. Tätä kokonaisuutta käsiteltiin myös haastatteluissa, joissa nousi esiin mielenkiintoisia huomioita tähän liittyen. Haastateltavat olivat hyvin yksimielisiä siitä, että perus- ja ihmisoikeuksien merkitys on nähtävissä nykyään entistä selkeämmin vapautteen kohdistuviin pakkokeinoihin liittyen. Jokaisen vastaajan kohdalla näkökulma kuitenkin vaihteli hieman. Esimerkiksi Anne Kohvakka toi esiin enemmänkin lainvalmistelunäkökulmaa tutkintavankeusasioihin liittyen

"Tutkintavankeuteen liittyvässä lainvalmistelussa perus- ja ihmisoikeuskysymykset ovat olleet korostuneessa asemassa (perustuslain 7 §:n 3 momentti) perusoikeusuudistuksesta alkaen." (Kohvakka 2021.)

Markku Fredman pystyi pitkän kokemuksensa ansiosta kertomaan kokemuksiaan 1980-luvulta asti, jolloin henkilöitä vangittiin vielä poliisin päätöksellä. Erityisen suuria muutoksia olivatkin vangitsemispäätösten siirtyminen poliisilta tuomioistuimelle ja Euroopan ihmisoikeussopimuksen myötä vapaudenmenetysaikojen lyhentäminen.

"Näkökulman voisi laittaa 1980-luvulle. Tulin alalle muutama vuosi ennen, kun pakkokeinolaki tuli voimaan. Ehdin jonkun aikaa olla syyttäjänä ja rikosasianajajana silloin kun vielä poliisin päätöksellä ihmisiä vangittiin. Olihan se iso muutos, kun se asia siirtyi tuomioistuimeen. Ja ylipäättään siinä oli oleellista se, että sitä pidätettyä kuullaan asianmukaisesti ja on oikeus avustajaan. Ja sitten nämä pidätysajat lyhenivät, kun liityttiin ihmisoikeussopimukseen 1990." (Fredman 2021.)

Kari Järmälä puolestaan perehtyi omassa tutkielmassaan Helsingin hovioikeuden vangitsemisratkaisuihin vuosilta 2014-2018 ja Helsingin käräjäoikeuden vangitsemisratkaisuihin vuosilta 2017-2018. Näin ollen hän osasi vastauksissaan ottaa kantaa perus- ja ihmisoikeuksien kehitykseen ja niiden merkitykseen tutkintavankeutta koskeviin ratkaisuihin erityisesti viime vuosina.

"Käsitykseni on, että etenkin viime vuosien aikana - ja tässä saattaa olla painavaakin merkitystä sillä, että korkein oikeus on antanut sinä aikana useita tutkintavankeutta koskevia ratkaisuja (ks. esim KKO 2014:29, 2019:99 ja 2020:16) - perus- ja ihmisoikeuksien merkitys tutkintavankeusasioissa on selvästi kasvanut." (Järmälä 2021.)

Järmälän haastattelun perusteella ihmis- ja perusoikeuksien merkitys näkyy yhä enemmän vangitsemista koskevissa ratkaisuissa ja niiden sisältämissä perusteluissa. Hänen käsityksensä mukaan vangitsemista koskevat ratkaisut olisivat nykyään laajempia ja yksilöidymmin perusteltuja kuin aiemmin.

"Vielä muutama vuosi sitten saattoivat vangitsemispäätökset sisältää erityisten edellytysten osalta - niin käräjäoikeus- kuin hovioikeustasolla - myös vakiolauseenomaisia perusteluita." (Järmälä 2021.)

Ihmis- ja perusoikeuksien kehityksestä ja nykytilasta päästiin haastatteluissa tutkintavankeuteen liittyviin ajankohtaisiin haasteisiin ja ongelmiin. Haastatteluissa nousikin esille konkreettisia ongelmia liittyen perus- ja ihmisoikeuksien ja niihin keskeisesti liittyvien periaatteiden toteutumiseen tutkintavankeutta koskevissa ratkaisuissa. Yksittäisten pakkokeinojen käyttöön liittyvien periaatteiden kohdalla esimerkiksi syyttömyysolettaman toteutumisessa ei haastattelujen perusteella nähty ongelmaa. Vaikka syyttömyysolettama ja tutkintavankeus ovatkin ristiriidassa keskenään, otetaan syyttömyysolettama pääsääntöisesti huomioon siten kuin se on tarkoitettukin. Enemmänkin on kyse kokonaisarviosta ja siitä, että punnitaanko riittävän huolellisesti niin vangitsemisen puolesta kuin sitä vastaan puhuvat seikat. Kokonaisarviossa keskeisintä onkin suhteellisuusperiaatteen toteutuminen ja se, että onko vangitseminen kohtuullista mietittäessä tutkintavankeuden viimesijaisuutta ja sen aiheuttamia haittoja suhteessa rikoksen selvittämistänsuhteeseen ja tutkintavankeuden välttämättömyyteen rikosprosessin turvaamiseksi. Suhteellisuuden arvioiminen on kuitenkin aina tapauskohtaista. Siksi myös tutkintavankeutta koskevilla kirjallisilla ratkaisuilla on merkitystä ihmis- ja perusoikeuksien toteutumisessa.

Suhteellisuusperiaatteen toteutumiseen käytännössä ja siihen liittyviin ongelmiin pystyi laajimmin ottamaan kantaa pitkän asianajokokemuksensa ansiosta Markku Fredman. Fredmanin mukaan suhteellisuusperiaate ja sen toteutuminen, on keskeisintä mietittäessä tutkintavankeuteen liittyvää päätöksentekoa.

"Tämä on vaikea asia. Mutta minun mielestä tärkeää on, että käydään keskustelua siitä, että mikä on se suhteellisuusperiaate." "Kuinka paljon annetaan painoarvoa tälle vapaudenmenetykselle tai kuinka ikävänä asiana sitä vapaudenmenetystä pidetään suhteessa siihen, että se asia saadaan selvitettyä" (Fredman 2021.)

"Se suhteellisuusperiaate tavallaan juuri siinä mielessä, että ei se nyt maailman kamalin asia ole, jos joku rikos jää tai sen tutkintaa vaikeutetaan jollain kuulustelujen sopimisella. Että ei se voi näin automaattista olla se esitutkinnan turvaaminen." (Fredman 2021.)

Suhteellisuusperiaatteen toteutumisesta päästiin erityisesti Fredmanin haastattelussa käytännön esimerkkeihin siitä, minkälaisissa tapauksissa se ei välttämättä aina toteudu niin kuin on tarkoitus. Erityisten edellytysten osalta ongelmat liittyvät karttamisvaaraan ja kvalifioituun paonvaaraan. Karttamisvaarasta ja siihen liittyvästä suhteellisuusperiaatteen huomioon ottamisesta Fredman totesi seuraavasti:

"No sanotaanko, että minun mielestä se ongelma on karttamisvaarassa. Jos ihmisellä on perhe ja koti Suomessa ja ei ole mitään linkkiä ulkomaille. Ei ole asunut ulkomailla tai ulkomailta kotoisin tai jotain muuta. Minun mielestä on äärimmäisen kaukaa haettu ajatus, että ihminen haluaisi välttää oikeudenkäyntiä. Mitä hän voisi oikein Suomessa tehdä? Tai kuinka todennäköistä olisi, että koko perhe muuttaa ulkomaille tai jotain muuta? Tämä karttamisvaara on sellainen, että siinä ikään kuin nähdään eniten sellaisia vaaroja mitkä eivät ole realistisia." (Fredman 2021.)

Omasta kokemuksestaan Fredman totesi, että hänen asiakkaansa ovat käytännössä aina saapuneet käräjäoikeuteen. Asia erikseen ovat henkilöt, jotka ovat vailla vakinaista asuntoa ja, joiden elämänhallinta on syystä tai toisesta pettänyt.

Kvalifioituun paonvaaraan liittyen haastatteluissa nousi esiin siihen liittyvä alennettu vangitsemiskynnys, joka ei edellytä yli vuoden rangaistusmaksimia. Ongelmallista on pitää ulkomaalaisia tutkintavankina pelkästään sen perusteella, että henkilöllä ei ole kotipaikkaa Suomessa.

"Ensikertalaisia, jotka ovat turistina Suomessa. Niillä ei ole mitään kotipaikkaa tai asuinpaikkaa täällä, et siinä on se alennettu vangitsemiskynnys ja, jos ne halutaan pitää täällä, niin ne ovat käytännössä pakko pitää tutkintavankina." (Fredman 2021.)

Fredman toi lisäksi haastattelussa esille oman näkemyksensä siitä, että mikäli esimerkiksi EU:n ulkopuolelta kotoisin oleva henkilö karttaakin esitutkintaa tai oikeuskäsittelyä, hänelle on rangaistus jos sinänsä, ettei hän mahdollisen pidätyksen pelossa pääse koskaan palaamaan Schengenin alueelle.

"Kyllä minä sanoisin näin, että jos joku sanotaan nyt vaikkapa venäläinen tai joku muu EU:n ulkopuolelta oleva ammattirikollinen tai vaikkapa harjoittelijarikollinen, jos hän joutuu tilanteeseen, jossa hän ei rikoksensa takia voi matkustaa Schengenin alueelle, koska hänet otettaisi kiinni. Niin minun mielestä se on jo rangaistus sinänsä." (Fredman 2021.)

Myös Kari Järmälä otti kantaa kvalifioidun paonvaaran käyttöalaaan liittyviin haasteisiin.

"Osa kvalifioidun paonvaaran lähtökohtaisesta käyttöalasta kohdistuu rikoksiin, joista säädetty ankarin rangaistus on sakkoa tai alle vuosi vankeutta. Tällaisten tapausten kohdalla erityisesti suhteellisuusperiaate toimii vangitsemista voimakkaasti rajoittavana tekijänä." (Järmälä 2021.)

Fredmanin vastauksista on pääteltävissä, että sotkemisvaaran olemassaolo on yleensä perustelumpi. Hän muistutti suhteellisuusperiaatteen olevan myös tätä edellytystä pohdittaessa erityisen tärkeää.

"Mutta se sotkemisvaara on se, joka on relevantti kysymys. Et onko sitä olemassa?". "Tietenkin sen pitäisi myös olla sillä tavalla suhteellista, että se riippuu minkälaista rikosta ollaan tutkimassa, ja ennen kaikkea myös se lähtökohta, että ei kaikki keinot ole (tarpeellisia)." (Fredman 2021.)

Myös Kari Järmälä nosti haastattelussaan esille sotkemisvaaran arvioimiseen liittyvät haasteet.

"Sotkemisvaaran arviointi voidaan nähdä varsin haasteellisena. Miten hyvin erilaisista tapauksista pystytään ajan kuluessa ja tutkinnan edetessä tunnistamaan sellaiset tilanteet, joissa vapaudenmenetys on sotkemisvaaran perusteella välttämätöntä. Sotkemisvaaran voidaan nähdä poistuvan kokonaan vain harvoissa tapauksissa. Epäiltyä ei tule kuitenkaan koskaan vangita tai pitää vangittuna vain varmuuden vuoksi." (Järmälä 2021.)

Fredman kertoi näkemyksensä myös siitä, että kuinka perusteltua on käyttää tutkintavankeutta pakkokeinona, mikäli odotettavissa on maksimissaan ehdollinen vankeusrangaistus. Tutkintavankeuden käyttämisestä pakkokeinona sellaisissa rikoksissa, joista odotettavissa on korkeintaan ehdollista vankeutta, Fredman totesi seuraavasti:

"Mitä se (suhteellisuusperiaate) tarkoittaa tilanteessa, jossa odotettavissa oleva rangaistus on esimerkiksi ehdollista vankeutta? Jos tiedetään että se tutkittava rikos pystytään sellai-

senaan syyttämään ja syyte menee todennäköisesti läpi ja lopputulos on ehdollinen vankeus. Niin kuinka perusteltua on sitten käyttää tutkintavankeutta tällaisen rikoksen tutkinnassa?" (Fredman 2021.)

Melkeinpä suurimpana ongelmana Fredman näki kuitenkin tutkintavankeuden tilanteissa, joissa henkilö odottaa asiansa käsittelyä hovioikeudessa eikä pääse suorittamaan tuomiotaan vankeusvankina. Tähän tilanteeseen on erityisesti viime vuosina johtanut rikosasioiden käsittelyaikojen pidentyminen sekä laajojen rikoskokonaisuuksien lisääntyminen.

"Juuri tämän tyyppiset ongelmat ovat kasvava ongelma. Syyttäjien ja tuomioistuimien kiire johtaa siihen, että käsittelyajat pitenevät ja silloin, jos tutkintavankeutta käytetään, niin se on vääjäämättä, että se ongelma kasvaa." (Fredman 2021.)

Esimerkkinä Fredman nosti esiin asiakkaansa tapauksen, jossa tämä tuomittiin käräjäoikeudessa 5 vuoden vankeusrangaistukseen. Kyseisen asiakkaan on ensikertalaisena määrä päästä 2,5 vuoden vankeuden jälkeen vapaaksi ennen kuin hovioikeus ehtii asiaa ottaa edes käsittelyyn. Tällöin henkilö suorittaa koko vankeusaikansa tutkintavankina. Tämä taas on ristiriidassa perus- ja ihmisoikeuksien toteutumisen kannalta vankien näkökulmasta katsottuna. Tutkintavankien oikeudet vankilassa ovat paljon rajatummalla kuin vankeusvankien. Tässä yhteydessä on syytä ottaa huomioon, että vankien oikeuksien mukaan kansallisen vankeinhoitojärjestelmän tulisi kohdella vankeja siten, että tavoitteena on heidän yhteiskunnallisen asemansa palauttaminen (Hartoneva ym. 2015, 101).

"Se myös tavallaan korostaa sitä tutkintavankeuden kohtuuttomuutta siis siihen nähden, että meillä on hieno järjestelmä, jolla vankeja yritetään koulia rikoksettomaan elämään ja heitä tuetaan siihen vapautumisen varalle. Nyt näyttää siltä, että tämä minun asiakas lusii koko tuomion Vantaan vankilassa tutkintavankina, eikä hän ikinä pääse siihen progressiiviseen järjestelmään, johon liittyy kaikki avolaitokset ja kaikki tuki ja muu. Kun ei näissä tutkintavankiloissa ole sellaista tarkoitusta, että siellä valmisteltaisi sitä vapautumista." (Fredman 2021.)

Edellä mainittujen tilanteiden lisäksi Fredman piti aivan "älyttömänä" tilanteita, joissa henkilö istuu tutkintavankina vain sen vuoksi, että hän on valittanut hovioikeuteen rangaistuksen mittaamisesta. Esimerkkinä hän mainitsee tilanteen, jossa henkilö on tuomittu 10 vuoden vankeuteen, mutta katsoo valituksessaan 9 vuoden rangaistuksen olevan riittävä. Kyse on tällaisissa tapauksissa henkilöistä, jotka eivät ole missään vaiheessa kiistänyt syyllisyyttään eikä sitä, että he kuuluvat vankilaan. He joutuvat siten istumaan tutkintavankina vain sen vuoksi, että ovat valittaneet rangaistuksen pituudesta.

7.2 Tutkintavankeuden nykyiset vaihtoehdot

Tutkintavankeudelle jo olemassa olevista vaihtoehdoista haastateltavat olivat melko yksimielisiä siitä, että matkustuskielto ja tehostettu matkustuskielto ovat hyviä vaihtoehtoja tutkintavankeudelle. Sen sijaan tutkinta-arestin osalta vastaukset olivat kriittisempiä. Vastausten perusteella tutkinta-arestin hyödyt ovat jääneet olemattomiksi ja siksi sen soveltamista ollaankin pohtimassa uudelleen pakkokeinolain muutostarpeita kartoittavassa työryhmässä.

Markku Fredmanin mukaan tutkintavankeudelle on olemassa kohtalaisen hyvin vaihtoehtoja. Suurin ongelma hänen mukaansa on niiden vähäinen käyttö. Niin Järmlän kuin Fredmanin haastattelussa nousi esiin erityisesti vähimmän haitan periaate ja se, että ensin tulisi poissulkea kaikki lievemmat vaihtoehdot ennen kuin henkilö voidaan määrätä tutkintavankeuteen.

"Minun mielestä meillä on ihan hyvät vaihtoehdot. Ja korkein oikeus on näillä viime aikaisilla ennakkopäätöksillä korostanut sitä, että ne pitää poissulkea nämä lievemmat keinot ennen, kun tutkintavankeutta voidaan käyttää." "Mutta pitäisi selvittää ne syyt, että minkä takia niitä niin vähän käytetään." (Fredman 2021.)

Nykyisten vaihtoehtojen käyttömääriin vaikuttavat useat eri tekijät. Fredmanin haastattelussa nousi esiin hyvin keskeinen ongelmakohta liittyen esimerkiksi tutkinta-arestiin. Kyse on siitä, että tutkinta-arestiin ei voida määrätä, mikäli henkilölle tuomitaan yli 2 vuoden vankeusrangaistus. Näin ollen esimerkiksi Fredmanin haastattelussa mainitseman asiakkaan, joka sai 5 vuoden vankeusrangaistuksen, ei ole mahdollista päästä tutkinta-arestiin. Henkilön tulisikin vapautua jo ennen, kun hovioikeus ehtii ottamaan asiaan edes kantaa. Fredmanin mielestä 2 vuoden maksimi pitäisi poistaa, koska sille ei ole olemassa mitään perusteluja. Se aiheuttaa vain ongelmia ja rajoittaa tutkinta-arestin käyttöä.

Tutkinta-arestin ja tehostetun matkustuskiellon hyvänä puolena vapautensa menettäneen kannalta nousi se, että se otetaan lopullista rangaistusta vähentävänä tekijänä huomioon toisin kuin tavallinen matkustuskielto. Fredman ehdottikin haastattelussaan, että olisi paikallaan harkita myös matkustuskiellosta saatavaa huojennusta lopullisesta rangaistuksesta. Riippuen matkustuskiellon sisällöstä, se voi joissain tapauksissa rajoittaa kohdehenkilön elämää vähintäänkin yhtä paljon kuin esimerkiksi tehostettu matkustuskielto. Tämä taas on omiaan vähentämään halukkuutta vedota matkustuskieltoon vaihtoehtona.

Kari Järmlä ei halunnut kommentoida tutkinta-arestia, koska hänellä ei ole asiasta riittävää kokemusta. Tehostetusta matkustuskiellosta ja sen hyödyistä myös viranomaisen näkökulmasta Järmlä totesi seuraavasti:

"Omat kokemukseni matkustuskiellosta ja tehostetusta matkustuskiellosta ovat vähäisiä, mutta pidän tehostettua matkustuskieltoa hyvänä lisäyksenä siihen valikoimaan, joita tutkintavankeudelle on ylipäättään saatavissa. Matkustuskiellon valvonta pitää sisällään ongelmia, mutta tehostetun matkustuskiellon nojattessa teknisiin toteutuksiin on sen valvonta tehokasta ja siten käyttökelpoinen pakkokeino vangitsemisen sijasta. Tavallinen matkustuskielto on useissa tapauksissa riittämätön pakkokeino juuri sen kohteena olevalle henkilölle asetettujen velvoitteiden valvonnan toteuttamisen näkökulmasta." (Järmälä 2021.)

Anne Kohvakka totesi puolestaan eri vaihtoehtoista seuraavasti:

"Tehostettu matkustuskielto on matkustuskiellon lisäksi toimiva lisävaihtoehto tutkintavankeudelle (tehostettuun matkustuskieltoon määrätty 296 krt lain voimaantulosta 16.9.2021 mennessä). Tutkinta-aresti sen sijaan on jäänyt täysin soveltamatta." (Kohvakka 2021.)

Tehostettua matkustuskieltoa pidettiin siis haastatteluissa toimivana lisävaihtoehtona tutkintavankeuteen määräämiselle. Sitä on myös käytetty jo kohtalaisen usein. Matti Rekolan (2020) tehostettua matkustuskieltoa koskevassa tutkimuksessa ilmeni, että se ei ole kuitenkaan toimiva vaihtoehto sotkemisvaaran torjumiseksi. Tässä tutkimuksessa Kari Järmälä nosti esiin saman ongelman. Hänen mukaansa sotkemisvaaran ollessa käsillä, on tehostetun matkustuskiellon ja matkustuskiellon käyttöala hyvin kapea. Näin ollen tutkintavankeudelle ei yleisestikään ole olemassa uskottavaa vaihtoehtoa sotkemisvaaratilanteissa.

Huolimatta olemassa olevista vaihtoehtoista, olivat haastateltavista erityisesti Fredman ja Järmälä sitä mieltä, että uusia vaihtoehtoja on edelleen syytä selvittää. Kohvakan mukaan tärkeintä olisi tässä vaiheessa korjata tutkinta-arestiin liittyviä ongelmakohtia.

"Ensisijaisesti tulisi saada tutkinta-aresti käytäntöön siten kuin on ollut tarkoituksena. Tämä on selvittävänä oikeusministeriön pakkokeinolain muutostarpeita kartoittamaan asettamassa työryhmässä." (Kohvakka 2021.)

Järmälän kanta uusien vaihtoehtojen kartoittamiseen pohjautui tutkintavankeuden viimesijaisuuteen.

"Pidän selvänä, että tutkintavankeudelle on pohdittava lisää mahdollisia vaihtoehtoja, koska tutkintavankeuden tulisi olla viimesijainen keino esitutkinnan ja oikeudenkäynnin turvaamiseksi." (Järmälä 2021.)

Fredman puolestaan nosti esille erityisesti tutkintavankeuteen liittyvät kasvavat ongelmat ja nykyisten vaihtoehtojen osittaisen tehottomuuden vastaamaan näihin ongelmiin. Vastauksessaan hän viittasi myös siihen, että voisiko vakuuden käyttäminen olla mahdollisesti yksi uusi vaihtoehto.

"No sanotaan näin, että minun mielestä kaikki vaihtoehdot ovat hyviä". "Minusta tänä päivänä meillä on entistä suurempia ongelmia tämän tutkintavankeuden kanssa. Ja se puoltaa sitä, että se (vakuus) arvioidaan nyt uudelleen. Mietitään juuri näitä tilanteita, joissa on yritetty saada matkustuskieltoa, tehostettua matkustuskieltoa, tutkinta-arestia sovelletuksi, mutta ne eivät vaan ole toimineet." (Fredman 2021.)

7.3 Vakuusjärjestelyyn liittyvät ongelmat

Vakuusjärjestelyyn tutkintavankeuden vaihtoehtona liittyvät ennakoitujen ongelmien on kattavasti lueteltu asiaa koskevissa Oikeusministeriön mietinnöissä vuosilta 2009 ja 2016. Haastatteluissa nousseet ongelmat olivat pääosin samoja, joten niiden suhteen tulokset eivät ole kovinkaan yllättäviä. Anne Kohvakka totesi haastattelussaan, että komiteamietinnöissä on kattavasti käsitelty näitä ongelmia eikä hänellä ole juuri niihin lisättävää. Sen sijaan Fredmanin ja Järnälän haastatteluissa näitä ongelmia käsiteltiin syvällisemmin.

Huomion arvoista on, että ylivoimaisesti suurimpana esteenä ja vakuuden käyttöön ottamisen kannalta keskeisimpänä ongelmana pidettiin siihen liittyvää yhdenvertaisuusongelmaa. Markku Fredman totesi jopa eräässä kommentissaan asiaan liittyen, että *"se on se ainoa ongelma"*. Toki Fredman toi jämän jälkeen esille muitakin asiaan liittyviä ongelmia, mutta yhdenvertaisuuteen liittyvää ongelmaa hän piti keskeisenä syynä sille, että vakuuden käyttöön ottamisen valmistelussa ei olla edetty mietintöjä pidemmälle.

"Tämä on se millä nämä keskustelut on tyrmätty. Tällä yhdenvertaisuusongelmalla. Mutta, jos sen keskustelun ikään, kuin ohittaa tai pystyy toteamaan, että siitä huolimatta se voisi olla käytettävissä." (Fredman 2021.)

Myös Järnälä otti vastauksessaan kantaa yhdenvertaisuusongelmaan.

"Keskeisin ongelmallisuus liittyy yhdenvertaisuuden turvaamiseen. Miten ja millä järjestelyillä vältetään tilanne, ettei vakuusjärjestelystä käytännössä muodostuisi tutkintavankeuden vaihtoehto vain hyvätuloisille tai varakkaille epäillyille." (Järnälä 2021.)

Kuten Järmälä vastauksessaan totesi, yhdenvertaisuusongelma tarkoittaa käytännössä sitä, että se ei saisi olla vaihtoehtona käytettävissä vain hyvätuloisille ja varakkaille. Fredman toi haastattelussa hyvin esille sitä näkökulmaa, että hyvin suuri osa tutkintavangeista on vähävaraisia. Lisäksi on huomioitava, että usein myös vähävaraisten tutkintavankien lähipiiri ei ole sen varakkaampaa, koska huono-osaisuus on usein periytyvää. Näin ollen esimerkiksi omaisten asettama rahavakuus ei useinkaan ratkaisisi tätä ongelmaa. Joissain maissa on vakuuden suhteen käytössä oleva progressio, jossa vakuuden suuruus suhteutetaan käytettävissä oleviin tuloihin. Tätä pohdittiin myös yhtenä ratkaisuvaihtoehtona.

"Toki osa tästä ongelmallisuudesta voinee olla käsiteltävissä esimerkiksi tulojen tai varallisuuden suuruuden perusteella määräytyvän vakuuden suuruuden myötä." (Järmälä 2021.)

Vakuuden määräytyminen tulojen mukaan ei kuitenkaan auta, mikäli kyseessä ovat täysin varattomat henkilöt. Tämä tarkoittaisi sitä, että väkisinkin vakuusjärjestelyn ulkopuolelle jäisi suuri joukko henkilöitä. Joissain maissa on käytössä ulkopuolisia yhtiöitä, joilta voi hankkia jonkinlaisen takaajan tai takauksen vapautumisen ehtojen täyttymiseksi. Tällaisen järjestelyn Markku Fredman tyrmäsi hyvin selväsanaisesti. Hän rinnasti sen käytännössä pikavippifirmaan, joka myöhemmin tehokkaasti kyllä perii oman rahansa takaisin joko henkilöltä itseltään tai hänen lähipiiriltään. Näin ollen tällainen järjestely voisi olla omiaan enemmänkin lisäämään ongelmia kuin ratkaisemaan niitä.

Yhdenvertaisuuteen liittyen Fredman nosti esiin kuitenkin erittäin tärkeän näkökulman, joka liittyi nykyisen järjestelmän yhdenvertaisuuteen.

"Kun mietitään näitä vangitsemisen edellytyksiä, niin onhan meillä nyt jo tavallaan sellainen yhdenvertaisuusongelma, että asunnoton ihminen on helpommin vangittavissa, kun ihminen, jolla on asunto. Et onhan sekin jo tavallaan saman tyyppinen yhdenvertaisuusongelma. Et meillä pakkokeinolain mukaan henkilö, jolla ei ole vakinaista asuntoa, niin hänen vangitsemiskynnyksensä on matalampi. Ja hankkimalla vakituisen asunnon, esittämällä vuokrasopimuksen niin vangitsemiskynnys nousee." (Fredman 2021.)

Fredmanin mukaan nykyinenkään järjestelmä ei siis ole millään tavalla absoluuttisen yhdenvertainen, vaan on olemassa jo nyt rakenteellisia yhdenvertaisuusongelmia. Vakuusjärjestely ei siten välttämättä pahentaisi yhdenvertaisuusongelmaa, mutta se toisi uudenlaisia yhdenvertaisuusongelmia.

Yhdenvertaisuuden lisäksi vakuuden käyttöön liittyy haastattelujen perusteella myös muitakin ongelmia. Yksi näistä liittyy vakuuden alkuperää koskeviin kysymyksiin ja tilanteisiin, jossa vakuuden antajalle on tuomittu menettämisseuraamus esimerkiksi rikosshyödyn tai vahingonkorvausten maksamisen johdosta.

Kari Järmälän mukaan olisi syytä kiinnittää erityistä huomiota siihen, että kuka vakuuden voisi asettaa ja mitä omaisuutta vakuudeksi voitaisiin hyväksyä

"Lienee myös mahdollista, että vakuuden kohteeksi voisi päätyä rikoksella saatua omaisuutta. Asiassa tulisi siten mieltä tarkasti, millä edellytyksillä ja kuka vakuuden voisi asettaa ja mikä omaisuus ylipäättään voitaisiin hyväksyä vakuudeksi. Jos vakuudeksi hyväksyttäisiin monenlaista omaisuutta, lienee selvää, että etenkin realisointiin mutta myös säilyttämiseen tulisi liittyvän ongelmallisuuksia ja huomattaviakin kustannuksia. Tiettyihin omaisuuslajeihin liittyy esimerkiksi melko voimakasta ajan myötä tapahtuvaa arvon laskua tms, joka olisi myös syytä ottaa tässä asiassa huomioon." (Järmälä 2021.)

Markku Fredman näki yhtenä riskinä ulkopuolisen, vakuusmaksuja maksavan yhtiön käyttämisen rahan pesemiseen.

"Hirveän ongelmalliseksihan se menee, jos meillä sitten käynnistyy joku rahanpesuepäily siitä, että joku yhtiö esimerkiksi ilmoittaa olevansa valmis maksamaan jonkun suomessa kiinnijääneen rosvon vakuusmaksun." (Fredman 2021.)

Haastattelussaan Fredman tiivistä lisäksi yhdenvertaisuusongelman ja vakuuden ulosottoa koskevan kysymyksen yhteen hieman karrikoidusti seuraavalla tavalla:

"Joku Niko Ranta-Aho varmaan olisi voinut taikoa jonkun summan, mutta sekin on mielenkiintoista, että jos häneltä joku summa löytyy vakuudeksi, niin onko se ulosotosta vapaa? Jos hän tulee rahasäkin kanssa maksamaan vakuuksia ja siellä odottaakin ulosottomies rikoshyötytätöntöönpanon kanssa, niin miten se homma voisi toimia?" (Fredman 2021.)

"Nekin usein poikkeustapaukset ne varakkaat tutkintavangit jotka ovat hyvin harvinainen poikkeus, niidenkin kohdalla ongelma on se, että yleensä siihen täytöntöönpanoon liittyy nämä taloudelliset seuraamukset, rikoshyöty, vahingonkorvaukset ja muut. Ja silloin voisi syntyä napinaa siitä, että onko se oikein, että valtio ottaa rahasäkin vakuudeksi sen sijaan että ne käytettäisiin esimerkiksi asianomistajalle tulevien vahingonkorvausten maksamiseen." (Fredman 2021.)

Fredman totesikin haastattelussaan, että ongelma on enemmänkin rahojen palauttamisessa kuin sen vastaanottamisessa. Kuinka on mahdollista perustella rahojen palauttaminen henkilölle, jonka omaisuutta on määrätty ulosmitattavaksi. Toisaalta on otettava huomioon, että henkilö ei varmasti-

kaan itse halua vakuusjärjestelyn piiriin, ellei hän tule varmasti saamaan rahojaan takaisin. Niin Fredmanin ja Järmälänkin haastatteluiden perusteella vakuuden alkuperää ja ulosottoa koskevat kysymykset vaatisivat hyvin yksityiskohtaista säätelyä, eikä tähän ongelmaan löytynyt yksiselitteistä ratkaisua.

7.4 Vakuusjärjestelyn mahdollinen käyttöala

Yhtenä ongelmana haastatteluissa nousi esille myös vakuusjärjestelyn mahdollisesti pieneksi jäävä käyttöala. Käyttöalaa käsitellään tässä alaluvussa omana teemanaan.

"Vakuusjärjestelyn haasteena käyttöalan näkökulman osalta on se, missä määrin sillä olisi ns. omaa käyttöalaa esimerkiksi tehostettuun matkustuskieltoon verrattuna, joka vaikuttaa soveltuvan tehokkaasti hyvin pitkälti samoihin tilanteisiin kuin vakuusjärjestelyn ydinkäyttöalan voitaisiin alustavasti nähdä soveltuvan." (Järmälä 2021.)

Yleisesti haastattelujen perusteella voidaan todeta, että käyttöala tulisi keskittymään nimenomaan tilanteisiin, joissa on käsillä karttamisvaara tai kvalifioitu paonvaara. Pienellä varauksella Kari Järmälä totesi sen mahdollisesti sopivan myös jatkamisvaaraa koskeviin tilanteisiin, joskin niiden kohdalla arviointi olisi hänen mukaansa vielä karttamisvaaraa monimutkaisempaa. Sotkemisvaaran torjumiseksi vakuusjärjestelyn ei nähty sopivan vaihtoehdoksi. Vapauttaminen vakuutta vastaan ei esittäisi tosiasiallisesti sotkemasta esitutkintaa. Lisäksi haastatteluissa tuotiin esiin, että miten esitutkinnan sotkeminen tai sotkematta jättäminen ylipäättäen olisi mahdollista todentaa. Vaikka teoriassa vakuutta voitaisiin käyttää sotkemisvaaraa estävänä tekijänä, olisi haastavaa esimerkiksi vetää rajaa siihen, että minkälainen yhteydenotto kanssaepäiltyyn katsottaisiin ehtojen vastaiseksi esitutkinnan sotkemiseksi. Moni epäilty voisi lisäksi olla valmis menettämäänkin vakuuden, mikäli sotkemisestä ei koituisi muita seuraamuksia.

Kuten aiemmin tutkimustuloksissa esitettiin, liittyy vangitsemiseen pelkän karttamisvaaran tai kvalifioidun paonvaaran perusteella erilaisia haasteita. Yhtenä ongelmana voidaan pitää kvalifioidun paonvaaran osalta sitä, että se asettaa ihmisiä asuinpaikan perusteella eriarvoiseen asemaan. Lisäksi kvalifioidun paonvaaran käyttöalaa voidaan pitää suhteellisuusperiaate huomioiden hyvin pienenä. Näin ollen vakuus voisi tulla kyseeseen lievempänä keinona niissä tapauksissa, joissa kvalifioidun paonvaaran katsottaisiin olevan käsillä, mutta vangitseminen voisi olla suhteellisuusperiaate huomioiden kohtuutonta.

Markku Fredmanin vastausten perusteella karttamisvaaraa käytetään erityisenä vaaraedellytyksenä toisinaan tilanteissa, joissa sen olemassaoloa saatetaan liioitella. Haastattelujen perusteella vakuus voisikin olla yksi keino korvaamaan tutkintavankeus karttamisvaaratilanteissa.

"Nähdäkseni vakuusjärjestelyn uskottavana pidettävä käyttöala olisi lähinnä karttamisvaaratilanteissa." (Järmälä 2021.)

"Tämä tutkimuksen aihe näyttäisi keskittyvän nimenomaan niihin tapauksiin, joissa on kyse pelkästä karttamisvaarasta." (Fredman 2021.)

Vaikka vakuus nähtiin yhtenä mahdollisena vaihtoehtona karttamisvaaran tai kvalifioidun paonvaaran osalta, toi varsinkin Fredman esiin myös muita käyttöalaa rajoittavia tekijöitä. Vaikka ulkomaalaisten tutkintavankeiden osuus onkin nousussa, kysymykseen tulisivat lähinnä sellaiset ulkomaalaiset henkilöt, jotka ovat vain käymässä Suomessa. Lisäksi on huomioitava, että usein henkilö on vangittu sekä sotkemisvaaran, että karttamisvaaran perusteella, jolloin vakuuden käyttö ei lähtökohtaisesti soveltuisi vaihtoehdoksi. Fredman esittikin omassa haastattelussa, että vakuuden käyttöalaa selvittäessä tulisi tutkia, että kuinka suuri osa tutkintavangeista vangitaan pelkän karttamisvaaran perusteella.

Tätä tutkimusta varten ei ollut enää aikataulullistakaan syistä mahdollista saada käräjäoikeuksilta tarkempaa tietoa pelkän karttamisvaaran käyttämisestä vangitsemisen erityisenä vaaraedellytyksenä. Sen sijaan tilastokeskuksen julkisista pakkokeinotilastoista on saatavilla tietoa siitä, että kuinka usein vangitseminen on perustunut kvalifioituun paonvaaraan tai kuinka usein karttamisvaaraa on käytetty yhtenä vangitsemisen vaaraedellytyksenä.

Vuonna 2019 Suomen kaikkien poliisilaitosten alueilla käytettiin poliisin suorittamissa rikostutkinnoissa tutkintavankeutta pakkokeinona yhteensä 8283 kertaa. Eryisten edellytysten osalta karttamisvaara on ollut yhtenä perusteena 330 kertaa. Kvalifioidun paonvaaran perusteella tutkintavankeuteen määrättiin tuona vuonna yhteensä 196 kertaa. Vuonna 2018 rikosprosessuaaliseen tutkintavankeuteen määrättiin poliisin vaatimuksesta vastaavasti 8505 kertaa, karttamisvaaran osalta määrän ollessa 345 ja kvalifioidun paonvaaran osalta 240 kertaa. (Tilastokeskus 2021.) Kuten todettua, tilasto on siinä mielessä epätäydellinen, että se ei kerro kuinka monessa tapauksessa karttamisvaaraa on käytetty ainoana erityisenä vaaraedellytyksenä. Se kertoo kuitenkin suuntaa antavasti siitä, että karttamisvaara ja kvalifioitu paonvaara eivät muodosta kovinkaan suurta osaa tutkintavankeuden kokonaismäärästä.

Haastatteluissa nousi esiin myös vakuuden yhdistäminen muiden tutkintavankeuden vaihtoehtojen kanssa. Tämä voisi mahdollisesti laajentaa vakuuden käyttöalaa.

"Vaikka yksittäisen tutkintavankeuden vaihtoehdon lähtökohtainen käyttöala olisi arvioitu pieneksi, lienee myös syytä arvioida sitä, voisiko kyseinen vaihtoehto soveltua ja toimia

myös yhdessä jonkun muun vaihtoehdon kanssa tehokkaana vaihtoehtona tutkintavankeudelle". (Järmälä 2021.)

Käyttöalaa käsiteltiin haastatteluissa myös nykyisen tullirikoksissa käytettävissä olevan vakuusjärjestelyn näkökulmasta. Kyseisen lain mukaan vakuusjärjestely soveltuu vain henkilöille, joilla ei ole vakinaista asuntoa Suomessa. Fredman ja Järmälä olivat molemmat sitä mieltä, että lähtökohtaisesti suomessa ja ulkomailla asuvien tulisi olla samassa asemassa. Siten myös vakuusjärjestelyn tulisi soveltua vaihtoehdoksi kaikille, asuinpaikasta riippumatta.

7.5 Hyödyt suhteessa ongelmiin

Haastattelujen yhteydessä nousi esiin myös vakuusjärjestelyllä saavutettavia mahdollisia hyötyjä. Niin kuin vakuuden mahdollinen käyttöalaa, myös sillä saavutettavat hyödyt liittyvät keskeisesti nykyisen tutkintavankeusjärjestelmän haasteisiin ja ongelmiin, kuten tutkintavankien määrän kasvuun ja pidentyviin tutkintavankeusaikoihin. Haastatteluissa mainittuja yksittäisiä hyötyjä olisivatkin viranomaisen näkökulmasta tutkintavankien määrän laskeminen sekä mahdollisesti määräaikojen poistuminen rikosasialta, jolloin myös asian kiireellisyys poistuisi. Tutkintavankien määrän osalta valtion olisi mahdollista hyötyä myös rahallisesti vankeinhoitokustannusten laskiessa. Epäillyn itsensä kannalta suurin hyöty olisi tietysti tutkintavankeuden välttäminen, jolla taas voi elämäntilanteesta riippuen olla hyvinkin suuri merkitys.

Yleisesti tuloksista voidaan todeta, että vakuusjärjestely voisi tuoda, huolimatta siihen liittyvistä ongelmista, yhden uuden käyttökelpoisen ja uskottavan vaihtoehdon tutkintavankeudelle. Vakuusjärjestelyn mahdollisessa käyttöönotossa keskeisintä olisikin punnita siihen liittyviä ongelmia sekä sillä saavutettavia hyötyjä.

"Minä sinänsä kannatan, että sitä (vakuusjärjestelyä) selvitetään. Ja ennen kaikkea arvioidaan uudelleen. Se oli esitutkintoimikunnassa jonkinlaisen keskustelun kohteena. Mutta sanotaan näin, että silloiset ongelmat olivat painavampia, kuin siitä saatava hyöty. Mutta minusta tänä päivänä meillä on entistä suurempia ongelmia tämän tutkintavankeuden kanssa. Ja se puoltaa sitä, että se arvioidaan nyt uudelleen." (Fredman 2021.)

"Tämänlaisia ongelmia on minun mielestäni tullut lisää, tämän oikeudenkäyntien viipymisen ja suurentumisen, kasvamisen vuoksi. Jolloin tämä pitäisi uudelleen punnita tämä homma. Vaikka siellä on nämä yhdenvertaisuusongelmat, niin olisiko kuitenkin sieltä olla saatavissa sellainen hyöty, joka tämän päivän punninnassa painaisi niin paljon, että sitä lähdetäisiin kokeilemaan." (Fredman 2021.)

Myös Kari Järmälä kannatti asian tarkempaa selvitystä.

"Tässä vaiheessa en kannata vielä vakuusjärjestelyn käyttöönottoa vaan nimenomaan asiaan liittyvien jatkoselvitysten tekemistä. Asiaan liittyy sen verran haasteita, että niiden tarkempi kartoittaminen ja käytännön edellytykset tulee selvittää ensin tarkasti." (Järmälä 2021.)

Markku Fredman kertoi vielä lopuksi käytännön näkemyksensä puolustusasianajajan roolista katsottuna.

"Minullakin on paljon tapauksia, missä päämies ilmoittaa, että ei vastusta vangitsemista. Se on ikään, kuin katsottu, että edellytykset täyttyy. Mutta, jos meillä olisi tällainen vakuusjärjestely, niin varmasti sitten puolustajana mieltisin, että hei, olisiko sinulla mahdollisuus antaa tällainen vakuus ja välttäisit sitten tämän tutkintavankeuden." (Fredman 2021.)

Haastatteluissa asian edelleen selvittäminen sai siis asiantuntijoilta kannatusta. Anne Kohvakan mukaan vakuusjärjestely ei kuitenkaan ole tällä hetkellä aktiivisen selvitystyön kohteena oikeusministeriössä.

"Oikeusministeriön pakkokeinolain muutostarpeita kartoittamaan asettama työryhmä (toimikausi päättyy vuoden -21 lopussa) ei ole tarkastellut vakuusjärjestelyä." (Kohvakka 2021.)

8 JOHTOPÄÄTÖKSET

8.1 Tutkimuksen eettisyys ja luotettavuus

Tutkimukseen osallistuneiden haastateltavien osalta on syytä tuoda esille, että he ovat kaikki vastanneet haastattelukysymyksiin yksityisinä asiantuntijoina. Näin ollen heidän esittämänsä mielipiteet eivät edusta välttämättä heidän työnantajansa virallista kantaa. Jokaiselle haastateltavalle on haastattelupyynnön yhteydessä esitetty tutkimuksen luonne, sen tarkoitus ja tavoitteet. Heidän kanssaan on myös yhteisesti sovittu heille parhaiten soveltuvasta haastattelutavasta. Tutkimuksen tekijänä päädyin siihen, että haastattelumateriaalin luotettavuutta voidaan parhaiten arvioida, mikäli haastateltavat esiintyvät tutkimuksessa omilla nimillään. Näin ollen heiltä on kaikilta pyydetty suostumus vastausten käyttämiseen siten, että heidän henkilöllisyytensä tuodaan tutkimuksessa esille. Jokainen haastateltava on hyväksynyt kommenttiansa käyttämisen tutkimuksessa heidän omilla nimillään. Haastateltaville on myös lähetetty tutkimuksessa käytetyt kommentit tarkastettaviksi ennen opinnäy-

tetyön palauttamista tarkastamismenettelyä varten. Haastattelumateriaali tullaan hävittämään asianmukaisesti opinnäytetyön hyväksymisen jälkeen. Tutkimuksessa on haastattelumateriaalin lisäksi käytetty vain julkista lähdeaineistoa eikä tutkimuksessa käsitellä arkaluontoisia tai luottamuksellisia tietoja.

Lainopillisessa tutkimuksessa menetelmät eivät ole itseisarvo, vaan pääasia on itse tutkimus (Hirvonen 2011, 6.). Myös laadullista tutkimusta ja sen luotettavuutta arvioitaessa, keskeistä ei ole käytetyt menetelmät, vaan kokonaiskuva tai uusi teoria tai malli. Kokonaiskuvan tulisi olla hyvä ja selkeä eikä heikko ja todellisuutta vastaamaton. Toisin sanoen arvointikriteerit tulee kytkeä siihen kuvaan, joka on saatu. Validiteetti- eli luotettavuuskysymyksen on kuljettava lisäksi tutkimuksessa mukana koko tutkimuksen ajan. Tutkijan on myös pystyttävä osoittamaan, että juuri tätä tutkimusasetelmaa käyttämällä ja juuri tätä kohderyhmää käyttämällä voidaan vastata tutkimuskysymyksiin. (Anttila 2014, 10.2.3.)

Tutkimuksessa on pyritty luomaan selkeä kokonaiskuva tutkittavasta ilmiöstä, jota on pyritty taustoittamaan ja asettamaan se laajempaan viitekehykseen. Tutkimusongelma on jaettu tutkimuksen alussa pää- ja -alakysymyksiin, jotka ovat ohjanneet tutkimuksen tekemistä alusta lähtien. Tutkimuksen lopussa näihin kysymyksiin on vastattu tutkimuksen liittyvää teoriaa ja haastattelututkimuksen tuloksia tiivistämällä ja tulkitsemalla. Tutkimuksen luotettavuutta on pyritty lisäämään käyttämällä laajaa ja monipuolista lähdeaineistoa, joka on sisältänyt myös kansainvälistä materiaalia. Haastateltavien valinta puolestaan toteutettiin siinä tarkoituksessa, että heidän asiantuntijuutensa avulla pystytään saamaan juuri tutkimusongelman kannalta olennaista lisätietoa.

Haastattelututkimuksen tuloksia lukiessa ja luotettavuutta arvioitaessa, on jokaisen haastateltavan osalta kuitenkin huomioitava heidän oma näkökulmansa. Anne Kohvakan antama haastattelu oli muita suppeampi, mutta tässä yhteydessä on otettava huomioon hänen asemansa säädöksiä valmistelevana virkamiehenä. Tämä voi asettaa rajoituksia sille, että kuinka laajasti asioihin uskaltaa ottaa kantaa. Kari Järmälällä puolestaan on pitkä työhistoria poliisina. Hänen vastauksensa tässä tutkimuksessa perustuvat kuitenkin pääosin oikeustieteiden maisterin näkökulmaan ja erityisesti hänen omaan tutkimukseensa tutkintavankeuden edellytyksistä suhteessa ihmis- ja perusoikeuksiin.

Markku Fredmanin näkökulma taas asettuu erityisesti puolustusasianajajan rooliin. Hänen näkemyksensä esimerkiksi esitutinnan turvaamisesta voi hyvinkin erota esitutkintaviranomaisen näkökulmaan verrattuna. Toisaalta Fredmanilla on erittäin pitkä kokemus ja huomattavan laaja asiantuntemus tässä tutkimuksessa käsitellyistä asioista. Hän pystyi kokemuksensa ansiosta nostamaan esille parhaiten tutkintavankeuteen liittyviä käytännön epäkohtia, jotka puolestaan ovat keskeisessä asemassa pohdittaessa vakuuden mahdollista käyttöalaa ja sen tarvetta. Haastattelun aluksi hän totesi itsekin, että pystyy nostamaan esille enemmänkin tutkintavankeuteen liittyviä ongelmia ja kentän

kartoitusta sille, että mitkä mahdolliset syyt puoltaisivat nykyistä laajempia vaihtoehtoja tutkintavankeudelle.

8.2 Vastauksia tutkimuskysymyksiin

Tutkimuksen alussa asetin pääkysymyksen sekä eri alakysymyksiä tutkimusongelman ratkaisemiseksi. Ennen pääkysymykseen vastaamista on kuitenkin syytä käydä läpi alakysymykset ja niitä koskevat, tutkimuksen yhteydessä esiin nousseet keskeisimmät seikat.

Ensimmäinen alakysymys koski *tutkintavankeutta koskevan lainsäädännön nykytilaa suhteessa ihmis- ja perusoikeuksiin*. Tässä tutkimuksessa on käsitelty laajasti ihmis- ja perusoikeuksien kehitystä Suomessa ja niiden merkitystä vapautteen kohdistuvissa pakkokeinoissa. Keskeisenä ajanjaksona tässä kehityksessä voidaan pitää 1980 -luvun loppua ja vuotta 1990, jolloin pakkokeinolakia uudistettiin ja Suomi liittyi Euroopan ihmisoikeussopimukseen. Tuon ajankohdan sisältämien muutosten merkityksen nosti esiin myös Markku Fredman omassa haastattelussaan. Siitä lähtien kun Suomi ratifioi Euroopan ihmisoikeussopimuksen, perus- ja ihmisoikeusmyönteinen kehitys on näkynyt lainsäädännössä joka vuosikymmenellä. Laajamittainen perusoikeusuudistus toteutettiin 90 -luvulla ja tutkintavankien ja vankien oikeuksia parannettiin puolestaan 2000 -luvulla. 2010 -luvulla on entistä enemmän kiinnitetty huomiota vapaudenmenetyksien pituuteen ja tutkintavankeuden aiheuttamiin haittavaikutuksiin. Tutkintavankeudelle on esimerkiksi säädetty kaksi uutta vaihtoehtoa ja tutkintavankien säilytysaikaa on lyhennetty poliisivankiloissa. Keskeistä on myös se, että tutkintavankeuspäätöksiltä vaaditaan entistä enemmän konkreettisia ja yksityiskohtaisia perusteluita, kuten Kari Järnälä toi esille omaan tutkimukseensa viitaten. Edellä mainitut esimerkit eivät muodosta tyhjentävää listaa siitä, kuinka lainsäädäntö ja oikeuskäytäntö ovat kehittyneet ihmis- ja perusoikeusmyönteiseen suuntaan. Ne antavat esimerkinomaisesti kuitenkin kuvan siitä, että ihmis- ja perusoikeudet ovat tai ainakin niiden tulisi olla tällä hetkellä keskeisemmässä asemassa kuin koskaan aiemmin. Sama suuntaus tulee varmasti jatkumaan ja sen tulisi väistämättä näkyä myös tutkintavankeutta koskevan lainsäädännön kehittämisessä.

Vaikka ihmis- ja perusoikeudet tulisikin olla korostuneemmassa asemassa kuin koskaan aiemmin, nousi tutkimuksessa esille erilaisia haasteita ja ongelmia liittyen tutkintavankeuden soveltamiseen. Tutkintavankeusratkaisuihin liittyy ongelmia esimerkiksi silloin, kun on kyse jo tuomitun henkilön määräämisestä tutkintavankeuteen. Tällöin henkilö voi pahimmillaan suorittaa koko tuomionsa tutkintavankina. Lisäksi pohdittaessa erityisiä edellytyksiä, vangitseminen pelkän kvalifioitun paonvaaran perusteella voi olla osassa tapauksia suhteellisuusperiaatteen vastaista. Tutkimuksen perusteella myös karttamisvaaran olemassaoloa saatetaan toisinaan liioitella. Suhteellisuusperiaatteen mukaisesti ongelmallista on myös käyttää tutkintavankeutta pakkokeinona sellaisissa rikoksissa, joista odotettavissa oleva rangaistus on ehdotonta vankeutta.

Toinen alakysymykseni kuului seuraavasti: *Kuinka toimivia ovat nykyiset tutkintavankeuden vaihtoehdot ja onko tarvetta edelleen etsiä uusia vaihtoehtoja?* Tutkimuksessa on käsitelty tutkintavankeuden vaihtoehtoja kirjallisuuskatsauksessa ja haastatteluissa. Yleisesti voidaan todeta Matti Rekolan aiemmin tehdyn tutkimuksen sekä tämän tutkimuksen yhteydessä tehtyjen haastattelujen perusteella, että tehostettu matkustuskielto on ollut toimiva lisä tutkintavankeuden vaihtoehdoksi. Tutkintaresti puolestaan on jäänyt täysin soveltamatta, kuten Anne Kohvakkakin totesi. Markku Fredman toi tutkintarestiin liittyvän rangaistusmaksimia koskevan epäkohdan esille. Fredmanin haastattelun perusteella 2 vuoden rangaistusmaksimista on vain haittaa ja se rajoittaa tutkintarestin soveltamisalaa merkittävästi. Perinteistä matkustuskieltoa ei käsitelty haastatteluissa kovinkaan laajasti, mutta Fredman esitti kehitysehdotuksena, että olisi syytä pohtia myös sen osalta mahdollista saatavaa hyötyä lopullisen rangaistuksen osalta.

Tutkimuksessa käsiteltiin myös edellä mainittujen vaihtoehtojen käyttöaloja. Tehostettu matkustuskielto on koettu Matti Rekolan tutkimuksen perusteella käyttökelpoiseksi vaihtoehdoksi erityisesti jatkamisvaaran ollessa kyseessä. Erityisesti se tehoaa nuoriin, rikoskierteessä oleviin henkilöihin. Niin tehostetun matkustuskiellon kuin tavallisenkin matkustuskiellon keskeistä käyttöaluetta on lisäksi karttamisvaara. Sotkemisvaaran osalta matkustuskiellon tai tehostetun matkustuskiellon ei voida katsoa olevan tehokkaita keinoja. Tutkintaresti on säädetty lakiin tutkintavankeuden vaihtoehdoksi tuomitun vangitsemisen sijaan. Sitä rajoittaa kuitenkin keskeisesti Fredmanin esille nostama 2 vuoden rangaistusmaksimi.

Tutkintavankeudelle on tutkimuksen mukaan edelleen tarve etsiä vaihtoehtoja. Tutkimuksen teoriaosassa tuotiin esiin laajasti sitä, että mistä tämä tarve johtuu. Ensinnäkin tutkintavankeuden tulisi aina olla viimesijainen keino rikosprosessin turvaamiseksi. Se puuttuu keskeisesti ja usein hyvin pitkäkestoisesti ihmisen vapauteen ja tällä voi olla hyvinkin vakavia haittavaikutuksia. Lisäksi tutkintavankien kasvun määrä on ollut jo pitkään kasvussa niin Suomessa kuin koko Euroopan Unionin alueellakin. Tarve vaihtoehtoilta nousi esiin myös asiantuntijahaastatteluissa, joissa varsinkin Kari Järnälä ja Markku Fredman toivat esiin erilaisia haasteita ja ongelmia liittyen tutkintavankeuteen ja siten näkivät myös tarvetta selvittää uusia vaihtoehtoja tutkintavankeudelle.

Minkälaista lainsäädäntöä vakuusjärjestelyä koskien on muissa Euroopan maissa? Tutkimuksen kirjallisuuskatsauksessa on käyty läpi vakuusjärjestelyyn liittyvää lainsäädäntöä muissa Euroopan maissa. Yleisesti voidaan todeta, että vakuus on säädetty yhdeksi tutkintavankeuden vaihtoehdoksi hyvin monessa maassa. Tutkimuksessa selvisi kuitenkin, että se on joissain maissa hyvin vähän käytetty. Kansainvälisen perusteellisemmän vertailun tekeminen lainsäädännön ja käytäntöjen suhteen vaatisi laajempaa tutkimusta. Tässä tutkimuksessa tuotiin esille kuitenkin eri maiden vakuutta koskevaa sääntelyä ja sitä, että minkälaisia vakuuksia voidaan asettaa ja minkälaisissa tilanteissa. Joissain maissa voidaan vakuus suhteuttaa tulojen mukaan ja siihen voi vaikuttaa myös rikoksen

vakavuus. Lisäksi tuotiin esille tilanteita, joissa vapautta ei voida myöntää vakuutta vastaan. Keskeisenä johtopäätöksenä kansainvälisestä vertailusta voidaan pitää sitä, että suoraan kopioitavaa mallia suomalaiseen tutkintavankeusjärjestelmään ei varmastikaan ole löydettävissä. Useasta maasta olisi kuitenkin poimittavissa erilaisia elementtejä, joiden avulla olisi kenties mahdollisuus säätää toimiva vakuusjärjestely suomalaiseen oikeusjärjestelmään.

Yksi alakysymyksistäni koski *vakuuden käyttöönottoon liittyviä ongelmia*, joita käsiteltiin ensin teoriaosassa Oikeusministeriön mietintöjen pohjalta ja sen lisäksi niitä käsiteltiin asiantuntijahaastattelussa. Keskeisin ongelma tutkimuksen perusteella on yhdenvertaisuus, jota esimerkiksi Markku Fredman piti niin keskeisenä ongelmana, että sen vuoksi vakuusjärjestelyyn liittyvä keskustelu ei ole edennyt nykyistä pidemmälle. Myös Kari Järmälä piti ongelmana sitä, että miten vältetään vakuuden soveltuminen vain hyvätuloisille ja rikkaille. Kansainvälisesti yhdenvertaisuusongelmaa on pyritty useassa maassa ratkaisemaan vakuusmaksun suhteuttamisella tuloihin. Myös erilaiset muut vakuudet ovat mahdollisia. Tähän ongelmaan ei löytynyt yksiselitteistä ratkaisua. Yksi vaihtoehto, jolla yhdenvertaisuusongelmaa voitaisiin vähentää, on vakuuden määräytyminen tulojen mukaan. Tämä ei kuitenkaan ratkaisisi ongelmaa kokonaan. Yhdenvertaisuuteen liittyen Markku Fredman nosti kuitenkin erittäin olennaisen näkökulman esille. Nykyinenkään järjestelmä ei ole yhdenvertainen. Esimerkiksi asunnoton on jo tällä hetkellä helpompi vangita kuin henkilö, jolla on asunto. Näin ollen vakuus ei välttämättä lisäisi yhdenvertaisuusongelmia, mutta toisi uudenlaisen yhdenvertaisuusongelman.

Toinen keskeinen ongelma liittyy tutkimuksen mukaan vakuuden palauttamiseen. Kuinka vakuus voitaisiin palauttaa esimerkiksi henkilölle, jolle on määrätty menettämisseuraamus rikosshyödyn menettämisen tai vahingonkorvausten maksamiseksi? Ongelmana ei siten tämän tutkimuksen mukaan ollut niinkään rahojen alkuperä, vaan sen palauttaminen henkilölle, jolta pitäisi ulosmitata omaisuutta. Tämän ongelman ratkaiseminen vaatisikin yksityiskohtaista sääntelyä.

Mikä olisi vakuusjärjestelyn mahdollinen käyttöala ja mitä hyötyjä sillä olisi saavutettavissa? Tiivistetysti voidaan todeta, että vakuuden käyttöala keskittyisi pääosin tilanteisiin, joissa on kyse karttamisvaarasta tai kvalifioidusta paonvaarasta. Tutkimuksessa nousi esiin nimenomaan näihin tilanteisiin liittyviä ongelmia, joiden perusteella vangitseminen voi olla suhteellisuusperiaatteen vastaista. Vakuus voisikin olla tällaisissa tilanteissa hyvä vaihtoehto vangitsemisen ja vapautumisen välille lievempänä keinona. Lisäksi se voisi olla myös toimiva keino ainakin karttamisvaaran vähentämiseksi. Tehostetun matkustuskiellon ja matkustuskiellon käyttöala on osittain sama, mutta vakuusjärjestelyn avulla olisi mahdollista paremmin päästää esimerkiksi ulkomailla asuva henkilö välillä kotimaahansa ja vakuuden menettämisen uhalla saada hänet palaamaan myöhemmin esimerkiksi asian pääkäsittelyyn.

Käyttöalan suhteen on huomioitava ulkomaalaisten kasvava osuus tutkintavangeista. Yleensä heitä ei myöskään voida määrätä matkustuskieltoon, ellei heillä ole pysyvää asuntoa Suomessa. Tavoitteena tulisikin olla vähentää tutkintavankeuden käyttöä vain sen vuoksi, että asianosaisella ei ole asuinpaikkaa asian käsittelyvaltiossa (HE 252/2016, 26.) Tutkimusta varten hankittujen tilastojen perusteella karttamisvaaran tai kvalifioidun paonvaaran perusteella vangitut eivät näyttele kovin suurta määrää tutkintavankien kokonaismäärästä. Vakuusjärjestely voisi kuitenkin olla yksi keino vähentää nimenomaan ulkomaalaisten tutkintavankien osuutta ja sitä kautta tutkintavankien kokonaismäärää.

Tullirikoksia varten säädetty pykälä oikeudenkäyntivakuudesta on tarkoitettu juuri vastaavan kaltaisiin tilanteisiin, joissa rikoksenteijällä ei ole vakinaista asuntoa Suomessa. Tämänlaisissa tilanteissa olisikin pohdittava tarkasti, että onko perusteltua pitää henkilöä vangittuna vain sen vuoksi, ettei hänellä ole kotia Suomessa. Esimerkiksi Markku Fredmanin haastattelun perusteella vakuus voisikin soveltua parhaiten juuri tällaisiin rikoksista epäiltyihin "turisteihin", jotka ovat vain käymässä Suomessa. Vaikka tullirikoksia koskeva oikeudenkäyntivakuus on jäänyt käytännössä soveltamatta, olisi erityisesti sen käyttöalasta perusteltua ottaa mallia valmisteltaessa mahdollista vakuuden käyttöä koskevaa pykälää pakkokeinolakiin.

Huomioitavaa lisäksi on, että kvalifioitua paonvaaraa ja tullin oikeudenkäyntivakuutta koskevissa pykälissä edellytykset ovat jo nyt yhtenevät. Tullirikoksia koskevassa pykälässä sanamuoto kuuluu:

"Jos pidätetyllä tai vangitulla ei ole vakinaista asuntoa Suomessa ja on todennäköistä, että hän poistumalla maasta karttaa oikeudenkäyntiä tai rangaistuksen täytäntöönpanoa."

Pakkokeinolaissa määritellyn kvalifioidun paonvaaran edellytykset ovat puolestaan seuraavat:

"Jos hänellä ei ole vakinaista asuntoa Suomessa ja on todennäköistä, että hän poistumalla maasta karttaa esitutkintaa, oikeudenkäyntiä tai rangaistuksen täytäntöönpanoa."

Karttamisvaaran tai kvalifioidun paonvaaran lisäksi käyttöalaa voisi olla myös vakuuden käyttämisessä tuomitun vangitsemisen sijaan. Tätä tarkoitusta varten säädetty tutkinta-aresti ei ole tutkimuksen mukaan toiminut siten kuin on alun perin tarkoitettu. Lisäksi tuomioistuinkäsittelyt ovat pidentyneet ja laajentuneet, mikä osaltaan on lisännyt tutkintavankeuden kestoa. Vakuuden käyttämisellä voisi olla mahdollista puuttua siihen, että osa käräjäoikeudessa tuomituista henkilöistä ehtii istumaan tuomionsa tutkintavankina ennen kuin hovioikeus ehtii ottamaan kantaa vangittuna pitämiseen. Vakuus voisi olla tällaisissa tilanteissa keino joko tutkinta-arestin rinnalla tai siihen yhdistettynä. Yksi mahdollisuus olisi muutoinkin yhdistellä eri vaihtoehtoja ja käyttää vakuutta esimerkiksi eräänlaisena lisätehosteena. Kuten tutkimustuloksissa nousi esiin, tutkintavankeuden vaihtoehdot ovat jääneet

liian vähälle käytölle. Eri vaihtoehtojen yhdistäminen voisi osaltaan lisätä vaihtoehtojen käyttöä kokonaisuudessaan.

Vakuusjärjestely toisi viranomaisille hyötyjä tutkintavankien vähentymisen määrän myötä. Lisäksi tutkintavankeuden aiheuttamat määrääjat poistuisivat esitutkinnasta, joten se voisi osaltaan helpottaa esitutkintaviranomaisen kiirettä. Vakuuden ansiosta vapautuneille hyöty olisi luonnollisesti merkittävä tutkintavankeuden välttämisen johdosta. Tällä taas voisi olla henkilölle itselleen hyvinkin pysyviä seurauksia esimerkiksi työpaikan säilymisen vuoksi. Vakuuden käyttämisellä yhtenä lisävaihtoehtona voitaisiin myös osaltaan vastata tutkintavankeuden ja niitä koskevien päätösten haasteisiin ja vähentää vangitsemisia, jotka voivat olla suhteellisuusperiaatteen kannalta rajatapauksia.

Tutkimuksen pääkysymys kuului seuraavasti: *Miten vakuusjärjestely sopisi tutkintavankeuden vaihtoehdoksi ja olisiko sen käyttöönotto kannattavaa?* Tutkimuksessa on selvinnyt niin vakuuden käyttöönoton puolesta kuin sitä vastaankin puhuvia seikkoja. Tutkimuksessa on teoriaosuudessa sekä asiantuntijahaastatteluisissa tuotu esiin erityisesti perus- ja ihmisoikeuksien merkitystä vapauden rajoittamisessa ja siitä johdettavaa tutkintavankeuden viimesijaisuutta. Lisäksi tutkimuksessa käsiteltiin tutkintavankeudesta koituvia haittoja ja sen soveltamiseen liittyviä ongelmia. Kaikki nämä yhdessä puoltavat voimakkaasti sitä, että tutkintavankeudelle on etsittävä yhä lisää vaihtoehtoja nykyisten vaihtoehtojen lisäksi. Tutkimuksessa selvisi myös, että vakuudella voisi olla käyttöalaa niin itsenäisenä vaihtoehtona kuin mahdollisesti yhdistettynä muiden vaihtoehtojen kanssa. Käyttöalaa olisi erityisesti karttamisvaaran tai kvalifioitun paonvaaran ollessa kyseessä. Kuten toin alakysymysten kautta esille, vakuuden käyttämisellä olisi saavutettavissa merkittäviä hyötyjä, mutta samalla siihen liittyy ongelmia, joista keskeisin on yhdenvertaisuus.

Viime kädessä vakuuden käyttöönoton kannattavuudessa on siis kyse näiden asioiden punnitsemisesta. Niin kuin Markku Fredman haastattelussaan totesi, aiemmassa harkinnassa vakuusjärjestelyyn liittyvät ongelmat on katsottu suuremmaksi kuin niistä saatava hyöty. Mikäli nykyinen kehitys jatkuu ja tutkintavankien määrä kasvaa edelleen, esitutkinnot ja oikeuskäsittelyt pidentyvät sekä vapauden merkitys perusoikeutena korostuu entisestään, vakuusjärjestelystä saatava hyöty tulee väistämättä ylittämään siihen liittyvät ongelmat.

Absoluuttista vastausta esittämäni tutkimuskysymykseen ei siis ole mahdollista antaa. Tutkimuksen perusteella on kuitenkin todettava, että Sulo Aittoniemen tasan 20 vuotta sitten esittämä asiaan liittyvä kirjallinen kysymys on ajankohtaisempi kuin koskaan aiemmin. Tutkintavankeuden kehitystä tulisi jatkossakin seurata säännöllisesti ja samalla myös punnita aiempaa laajemmin uusia vaihtoehtoja. Vakuusjärjestelyä tulisi selvittää yhtenä mahdollisena vaihtoehtona entistä perusteellisemmin ja sen kannattavuutta sekä mahdollista käyttöönottoa tulisi pohtia entistä vakavammin. Viimeisin Oikeusministeriön mietintö, jossa asiaa on tarkasteltu, on sekin jo 5 vuotta vanha.

8.3 Ehdotuksia jatkotutkimukseksi

Tutkimani aihe on ollut hyvin mielenkiintoinen ja monipuolinen. Siihen liittyen olisi mahdollista tehdä monenlaistakin jatkotutkimusta riippuen siitä, että mihin suuntaan tutkimusta haluaa viedä. Tämän tutkimuksen yhteydessä nousi esiin nykyisistä tutkintavankeuden vaihtoehtoista tutkinta-aresti, joka ei käytännössä ole toiminut siten kuin lakia valmisteltaessa on ollut tarkoitus. Tähän liittyen olisi hyvä tutkia sitä, että mitkä syyt ovat vaikuttaneet tutkinta-arestin soveltamatta jättämiseen ja miten sitä voitaisiin kehittää jatkossa. Tutkimuksen yhteydessä selvisi, että aihe on myös pakkokeinolain muutostarpeita valmistelevalle toimikunnan asialistalla.

Vakuusjärjestelyyn liittyen olisi paikallaan jatkaa tutkimusta sen tarkemmista hyödyistä. Markku Fredman toi omassa haastattelussaan esille, että asiaan liittyen voisi tutkia tarkemmin sitä, kuinka paljon esimerkiksi vankeinhoitokustannukset laskisivat, jos tietty määrä karttamisvaaran perusteella vangituista päästettäisiin vakuutta vastaan vapaalle. Konkreettiset laskelmat voisivat omalta osaltaan antaa lisätietoa vakuusjärjestelyn kannattavuudesta. Oma tutkimuksensa aihe voisi olla myös laajempi kansainvälinen tutkimus vakuusjärjestelyyn liittyvästä lainsäädännöstä, sen hyödyistä ja erityisesti siitä, että kuinka vakuuteen liittyviä ongelmia on pyritty ja kenties onnistuttu ratkaisemaan eri maissa.

8.4 Loppusanat

Tämä tutkimus on erityisesti keskittynyt ihmisen henkilökohtaiseen vapauteen perusoikeutena ja siitä johdettavaan tutkintavankeuden viimesijaisuuteen rikosprosessin turvaamiseksi. Tässä vaiheessa on kuitenkin syytä esille myös asian toista puolta. Vaikka tutkintavankeus onkin viimesijainen keino, tulee sitä käyttää pakkokeinona silloin, kun edellytykset ja tarve on olemassa suhteellisuusperiaate huomioiden. Poliisin tehtäviin kuuluu rikostutkinnan tehokas suorittaminen ja se usein sisältää ihmis- ja perusoikeuksiin puuttumista. Tutkintavankeuteen liittyvistä kiistattomista ongelmakohdista huolimatta, on pidettävä mielessä, että oikeusvaltiossa on otettava huomioon myös rikosten selvittämisen tärkeys ja asianomistajien oikeudet. Näin ollen tutkintavankeuden sijaan ei voida käyttää sellaisia vaihtoehtoja, jotka eivät vastaa tehokkaasti tarkoitustaan. Erityisesti vakavissa rikoksissa selvittämistä on suuri ja tällöin myös on perusteltua käyttää vaadittavia pakkokeinoja. Tutkintavankeudesta päättää aina tuomioistuin, mutta poliisilla on luonnollisesti suuri vastuu tutkintavankeuden käyttötilanteiden tunnistamisessa ja siinä, että milloin henkilöitä on perusteltua lähteä esittämään vangittavaksi. Lisäksi on erityisen tärkeää kiinnittää huomiota niin poliisin laatiman vangitsemisvaatimuksen kuin tuomioistuimen laatiman vangitsemispäätöksenkin perusteluihin.

Tutkintavankeuden vaihtoehtoja mietittäessä on syytä huomioida, että uudet vaihtoehdot voisivat palvella niin esitutkintaviranomaisen kuin rikoksesta epäillynkin etuja. Mikäli vakuusjärjestelyllä pysyttäisiin esimerkiksi vähentämään etukäteen arvioitua karttamisvaaran riskiä poliisin näkökulmasta siedettävälle tasolle ja sitä kautta karsimaan turhia vangitsemistapauksia, hyödyttäisi tämä järjestely molempia osapuolia. Samalla on muistettava, että esimerkiksi sotkemisvaaran torjumiseksi ei edelleenkään ole nähtävissä sellaista tutkintavankeuden vaihtoehtoa, joka olisi tehokas keino esitutkinnan turvaamiseksi. Tällöin kyse onkin viime kädessä suhteellisuusperiaatteen punnitsemisesta ja siitä, että onko vangitseminen kaikki asiaan liittyvät seikat huomioon ottaen kohtuullista.

Tässä vaiheessa on syytä todeta, että tutkimuksen tekeminen on ollut haastavaa, mutta samalla myös mielenkiintoista. Tutkimusprosessin eteneminen on kuvattu aiemmissa alaluvuissa, joten en palaa siihen enää tarkemmin. Lyhyesti voin kuitenkin todeta, että tutkimukseni eteni laaditun suunnitelman mukaisesti. Alussa laatimani tutkimuskysymykset osoittautuivat mielestäni onnistuneeksi ja ne ohjasivat tutkimuksen tekemistä loppuun asti.

Erityisen tyytyväinen olen valitsemaani aiheeseen. Aihetta ei ole Suomessa juurikaan tutkittu aiemmin ja se on myös hyvin ajankohtainen. Aihepiiri sisälsi paljon tutkintavankeutta koskevaa lainsäädäntöä, jonka sisäistämisestä tulee varmasti olemaan myös itselleni hyötyä jatkossa. Myös haastattelemani asiantuntijat pitivät tutkimuksen aihetta hyvänä.

*"Pidän tutkimuksen aihetta erinomaisena, koska vaihtoehtoja tutkintavankeudelle on kar-
toitettava lisää ja nyt käsillä oleva tutkimus nostaa esille yhden vaihtoehdon, joka voisi
olla mahdollisesti myös käytännön tasolla varteenotettava vaihtoehto." (Järmälä 2021.)*

Lopuksi haluankin kiittää kaikkia haastattelemani asiantuntijoita Markku Fredmania, Kari Järmälää ja Anne Kohvakkaa, jotka uhrasivat aikaansa tutkimukseen osallistumiseen. Erityisesti Markku Fredman ja Kari Järmälä toivat vastauksissaan ja heidän kanssaan käydyissä keskusteluissa esille sellaisia seikkoja, joita en ollut itse teorian pohjalta edes osannut pohtia. Lisäksi kaikissa haastatte-
luissa nousi esille paljon tutkimuksen kannalta erittäin merkityksellisiä asioita. Ilman teidän kaikkien kommenttejanne tämän tutkimuksen tekeminen olisi ollut huomattavasti hankalampaa. Kiitos teille.

LÄHTEET

Aittoniemi, Sulo 2001: Kirjallinen kysymys 1199/2001 vp - vangin vapauttaminen takuita vastaan. Helsinki. Luettavissa: https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/Kysymys/Documents/kk_1199+2001.pdf. Luettu 15.3.2021.

Anttila, Pirkko 2014: Tutkimisen taito ja tiedon hankinta. Metodix. Luettavissa: <https://metodix.fi/2014/05/17/anttila-pirkko-tutkimisen-taito-ja-tiedon-hankinta/>. Luettu 20.9.2021.

de Godzinsky, Virve-Maria 2009: Haaste 1/2009, Aiheettomasti pidätettyjen ja vangittujen korvaukset. Luettavissa: <https://www.haaste.om.fi/fi/index/lehtiarkisto/haaste12009/aiheettomastipidatettyjenjavangittujenkorvaukset.html>. Luettu 29.9.2021.

Esitutkintalaki 22.7.2011/805.

Euroopan ihmisoikeussopimus. 20.5.1999/63, SopS 85-86/1998. Finlex.

Euroopan komissio 2013: The Right to... - a Fair Trial! Komissio haluaa parantaa kansalaisten oikeudenkäyntioikeuksia. Luettavissa https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/fi/IP_13_1157. Luettu 29.9.2021.

FRA, Euroopan Unionin perusoikeusvirasto 2021: Presumption of innocence and related rights - Professional perspectives. Luxemburg: Publications office of the European Union.

Helsingin hovioikeuden lausunto tutkintavankeuden vaihtoehtoista ja järjestämisestä Dnro 91/7074/2016.

Hirvonen, Ari 2011: Mitkä metodit? - Opas oikeustieteen metodologiaan. Yleisen oikeustieteen julkaisuja 17. Helsinki.

Fredman, Markku & Kanerva, Janne & Tolvanen, Matti & Viitanen, Marko 2020: Esitutkinta ja pakkokeinot. 6. Uudistettu painos. Alma Talent Oy.

Fredman, Markku 2016: Esitutinnan ja pakkokeinojen sääntelyn historiaa. Luettavissa: <http://www.fredman-mansson.fi/images/stories/Esitutkitahistoriaa.pdf>. Luettu 4.5.2021.

Fredman, Markku 2017: Pakkokeinoasiat Helsingin käräjäoikeudessa. Defensor Legis 3/2017.

Fredman, Markku 2021: Haastattelu videoneuvottelulla 9.9.2021.

Haikansalo Anu & Korander, Timo 2021. Poliisi (ylempi AMK) -opinnäytetyön ohje 1/2021. Tampere. Poliisiammattikorkeakoulu.

Hakala, Juha T. 2004: Opinnäytetyöopas ammattikorkeakouluille. Helsinki: Gaudeamus.

Halijoki, Juha 2001: Rikosprosessuaalinen vapaudenriisto erityisesti pidättämisen ja vangitsemisen edellytyksiä silmällä pitäen. Defensor Legis 2/2001, 203-227.

Hallberg, Pekka 2013: Puheenvuoro oikeusvaltiosta - kehityskulkuja Suomessa ja ulkomailla. Vaasan yliopiston julkaisut.

Hartoneva, Anne & Mohell, Ulla & Pajuoja, Jussi & Vartia, Matti 2015: Yhdyskuntaseuraamukset ja vankeus. Tallinna. Tietosanoma Oy.

HE 14/1985 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle esitutkintaa ja pakkokeinoja rikosasioissa koskevaksi lainsäädännöksi.

HE 251/1989 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi pakkokeinolain 1 luvun muuttamisesta.

HE 22/1994 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle telekuuntelua ja -valvontaa sekä teknistä tarkkailua koskevaksi lainsäädännöksi.

HE 174/2014 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi rikostorjunnasta Tullissa ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi.

HE 252/2016 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle tutkintavankeuden vaihtoehtoja ja järjestämistä koskevaksi lainsäädännöksi.

Heinonen, Juulia & Lavapuro, Juha 2012: Suomen oikeuden eurooppalaistuminen ja valtiosääntöistymisen 1990 - 2012. Vantaa. Hansaprint Oy.

Helminen, Klaus & Fredman, Markku & Kanerva, Janne & Tolvanen, Matti & Viitanen Marko 2014: Esitutkinta ja pakkokeinot. 5 uudistettu painos. Helsinki: Talentum Oyj.

Hirsijärvi, Sirkka & Hurme, Helena 2004: Tutkimushaastattelu. Helsinki. Helsingin yliopisto. Yliopistopaino.

Juurikkamäki, Markku 2019: Tutkintavankeuslain uudistuksen vaikutukset vakavan ja järjestäytyneen rikollisuuden tutkintaan. Poliisiammattikorkeakoulu. Opinnäytetyö (AMK).

Järmälä, Kari 2020: Ennen tuomion antamista tapahtuvan vangitsemisen erityiset edellytykset. Poliisiammattikorkeakoulun tutkimuksia. Poliisiammattikorkeakoulu.

Järmälä, Kari 2021: Haastattelu sähköpostitse. Vastaukset vastaanotettu 1.10.2021.

KKO 2014:29

KKO 2019:99

KKO 2020:16

KKO 2021:62

Kolehmainen, Antti. 2016. Tutkimusongelma ja metodi lainopillisessa työssä. Teoksessa: Miettinen Tarmo. Oikeustieteellinen opinnäyte – artikkeleita oikeustieteellisten opinnäytteiden vaatimuksista, metodista ja arvostelusta. Edita Publishing

Kohvakka, Anne 2021: Haastattelu sähköpostitse. Vastaukset vastaanotettu 20.9.2021.

Martufi, Adriano & Peristeridou, Christina 2020a: Pre-trial Detention and EU Law - Collecting fragments of harmonization within the existing legal framework. European papers. Luettavissa: https://www.europeanpapers.eu/en/system/files/pdf_vision/EP_EF_2020_I_047_Adriano_Martufi_Christina_Peristeridou_00423.pdf. Luettu 28.9.2021.

Martufi, Adriano & Peristeridou, Christina 2020b: The Purposes of Pre-Trial Detention and the Quest for Alternatives. European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice. Online publication. Luettavissa: https://brill.com/view/journals/eccl/28/2/articlep153_153.xml?language=en#d17471499e543. Luettu 13.10.2021.

Mohell, Ulla 2015: Haaste 3/2015, Kidutuksen vastainen komitea kiirehtii epäkohtien korjaamista. Luettavissa: <https://www.haaste.om.fi/fi/index/lehtiarkisto/haaste32015/kidutuksenvastainenkomiteakiirehtiiepa-kohtienkorjaamista.html>. Luettu 28.9.2021.

Murdoch, Jim 2006: The treatment of prisoners. European standards. Council of Europe Publishing.

Niemi - Kiesiläinen, Johanna 2000: Johdatus esitutkinta- ja pakkokeinolakeihin. WSOY Lakitieto Oy, Vantaa.

Oikeusministeriö 2009: Esitutkintalain, pakkokeinolain ja poliisilain kokonaisuudistus. Esitutkinta- ja pakkokeinoimikunnan mietintö. Komiteamietintö 2009:2. Helsinki. Edita Publishing Oy.

Oikeusministeriö 2016a: Tutkintavankeuden vaihtoehdot ja järjestäminen. Oikeusministeriön julkaisu, mietintöjä ja lausuntoja 5/2016. Helsinki.

Oikeusministeriö 2016b: Tutkintavankeuden vaihtoehdot ja järjestäminen. Lausuntoyhteenveto. Oikeusministeriön julkaisu, mietintöjä ja lausuntoja 34/2016. Helsinki.

Pakkokeinolaki 22.7.2011/806.

PeVM 25/1994 vp. Perustuslakivaliokunnan mietintö n:o 25 hallituksen esityksestä perustuslakien perusoikeussäännösten muuttamisesta.

Rantala, Kati & Tyni, Sasu & Koskeniemi Lauri & Liimatainen, Anu & Kääriäinen Henri 2017: Tutkintavankien olot ja oikeuksien toteutuminen. Helsingin yliopiston tutkimuksia 4/2017. Helsinki

Rantaeskola, Satu. 2014. Pakkokeinolaki – Kommentaari. Juvenes Print, Tampere

Rekola, Matti 2020: Tehostettu matkustuskielto. Poliisiammattikorkeakoulu. Opinnäytetyö (YAMK).

Rikoslaki 19.12.1889/39.

Saaranen-Kauppinen Anita & Puusniekka, Anna. 2006. KvaliMOTV - Menetelmäopetuksen tietovaranto [verkkajulkaisu]. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto [ylläpitäjä ja tuottaja]. <<https://www.fsd.uta.fi/menetelmaopetus/>>.

Suomen perustuslaki 11.6.1999/731.

Suomen virallinen tilasto (SVT): Rikos- ja pakkokeinotilasto [verkkajulkaisu]. ISSN=2342-9151. Helsinki: Tilastokeskus [viitattu: 6.10.2021].

Saantitapa: <http://www.stat.fi/til/rpk/meta.html>.

Tutkintavankeuslaki 23.9.2005/768.

United Kingdom Government 2021: Being charged with a crime - Bail. Luettavissa: <https://www.gov.uk/charged-crime/bail>. Luettu 20.3.2021.

Vilka, Hanna 2005: Tutki ja kehitä. Tammi. Helsinki.

LIITE 1: HAASTATTELUKYSYMYKSET

VAKUUSJÄRJESTELY TUTKINTAVANKEUDEN VAIHTOEHTONA

Kertoisitteko lyhyesti omasta toimenkuvastanne ja kokemuksestanne liittyen tutkintavankeusasioihin sekä tutkintavankeutta koskevaan lainsäädäntöön?

- Tutkintavankeus pakkokeinona ja sen suhde ihmis- ja perusoikeuksiin.

Miten arvioisitte perus- ja ihmisoikeuksien toteutumisen kehittymistä tutkintavankeuden suhteen 2000- luvun aikana niin yleisellä tasolla kuin omien työtehtävienne näkökulmasta?

Kuinka tämä kehitys on mielestänne näkynyt vangitsemisoikeudenkäynneissä ja niihin liittyvissä perusteluissa?

Koetteko, että syyttömyysolettama toteutuu vangitsemista koskevissa ratkaisuissa siten kuin on tarkoitettu?

Onko tutkintavankeuspäätösten pro & contra -harkinta mielestänne perus- ja ihmisoikeuksien näkökulmasta riittävää ja otetaanko vangitsemista koskevissa ratkaisuissa vangitun henkilökohtaiset olosuhteet (työ- ja opiskelupaikka, perhesuhteet ym.) yhdenvertaisesti huomioon?

- Tutkintavankeuden nykyiset vaihtoehdot

Suomalainen lainsäädäntö tuntee tällä hetkellä tutkintavankeuden vaihtoehtoina matkustuskiellon, tehostetun matkustuskiellon ja tutkinta - arestin. Kuinka toimivina pidätte nykyisiä vaihtoehtoja oman kokemuksenne ja tietämyksenne perusteella?

Koetteko, että Suomessa on riittävästi vaihtoehtoja tutkintavankeudelle ja olisiko uusia mahdollisuuksia kartoitettava lisää?

Tehostettu matkustuskielto ja tutkinta-aresti ovat olleet pakkokeinolaissa vasta vuoden 2019 alusta. Ovatko nämä pakkokeinot käsityksenne mukaan toimineet siten, kuin lakia valmisteltaessa on ollut tarkoitus?

Vakuusjärjestely (ts. takuujärjestelmä) on laajasti käytössä useissa eri maissa tutkintavankeuden vaihtoehtona. Suomessa asiasta on keskusteltu jonkin verran jo aiemminkin. Mitkä ovat mielestänne syyt siihen, että sitä ei ole otettu käyttöön Suomessa?

- Vakuusjärjestelyyn liittyvät ongelmat ja miten ne olisi mahdollista ratkaista

Minkälaisia ongelmia näette vakuuden käyttämisessä tutkintavankeuden vaihtoehtona ja miten nämä ongelmat olisi mahdollista ratkaista?

Oikeusministeriön mietinnössä tutkintavankeuden vaihtoehtoja koskien, tuodaan esille ongelmia vakuusjärjestelyn mahdollisesti pieneksi jäävä käyttöala, yhdenvertaisuus, vakuuden säilyttämiseen liittyvät käytännön ongelmat sekä vakuuden alkuperää koskevat kysymykset. Miten kommentoisitte näitä ongelmia ja minkälaisia ratkaisuja teille tulee mieleen koskien näitä ongelmia?

- Vakuusjärjestelyn mahdollinen käyttöala ja sen tuomat hyödyt

Minkälaisia hyötyjä näkisitte vakuusjärjestelyssä niin viranomaisen kuin asianosaistenkin kannalta?

Mikäli vakuusjärjestely otettaisiin joskus käyttöön Suomessa, mikä voisi olla sen mahdollinen käyttöala suhteessa vangitsemisen erityisiin edellytyksiin?

Koetteko, että sillä olisi mahdollista vaikuttaa myös sotkemisvaaraan eräänlaisena tehosteena siten, että vakuuden menettäisi, mikäli myöhemmin selviäisi epäillyn yrittäneen sotkea esitutkintaa?

Laki antaa tällä hetkellä Tullille mahdollisuuden käyttää vakuusjärjestelyä pidättämisen tai tutkintavankeuden vaihtoehtona henkilöille, joilla ei ole pysyvää asuinpaikkaa Suomessa. Tällöin henkilö

voidaan välillä päästää kotimaahansa odottamaan asian jatkokäsittelyä. Koetteko, että vakuusjärjestely voisi olla yksi tutkintavankeuden vaihtoehto ulkomaalaisten henkilöiden kohdalla myös pakkokeinolaissa? Miten perustelisitte kantaanne tähän kysymykseen?

Voisiko vakuusjärjestely toimia jonkinlaisena lisätehosteena matkustuskiellon yhteydessä ja olisiko näiden pakkokeinojen yhdistämisessä ja rinnakkaisessa käytössä joidenkin muiden maiden tapaan mielestänne hyötyä?

Kannatatteko vakuusjärjestelyn käyttöönottoa tai sen jatkoselvittämistä ja uskotteko, että vakuusjärjestely tulee jossain vaiheessa käyttöön tutkintavankeuden vaihtoehtona?

Onko Oikeusministeriössä asian suhteen tällä hetkellä jonkin tason lainvalmistelua tai suunnittelua käynnissä ja tuleeeko asia nousemaan esille seuraavassa pakkokeinolain uudistusta koskevassa lainvalmistelutyössä? (Kysymys vain Anne Kohvakalle)

Mitä muita asiaan liittyviä seikkoja haluaisitte nostaa lopuksi esille?